

Eva Lin Hansen

Endringer i bruken av vokalene e og æ i kristiansandsdialekten

Hovedoppgave i nordisk språk
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Våren 2007

Eva Lin Hansen

Endringer i bruken av vokalene e og æ i kristiansandsdialekten

Hovedoppgave i nordisk språk
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Våren 2007

Forord

Å skrive en hovedoppgave om endringer i to spesifikke vokaler i en gitt dialekt kan nok i utgangspunktet virke snevert og lite samfunnsnyttig. Når jeg har sett oppgaven min i et altfor stort perspektiv, har det derfor vært nyttig å tenke tilbake på Hans-Olav Engers trøstende ord til meg på et språklig avhandlingsseminar tidlig i skrivefasen: ”De gangene dette arbeidet ikke gir noen mening, kan du tenke på at Arnulf Johnsens bok om Kristiansand bymål kom ut i 1942. Det var verdenskrig, og Norge var okkupert, men for ham var det dialektforskning som var viktig.” Rådet er neppe helt ordrett gjengitt, men meningsinnholdet er det samme, og flere ganger har dette faktisk vært fint å tenke på.

Men nå som arbeidet er ferdig og jeg kan lene meg tilbake og prøve å se det litt på avstand, tenker jeg at en slik hovedoppgave kan gjøre mer enn bare å gi et bilde av utviklingshistorien til to vokaler. Selv sitter jeg igjen med en større forståelse av hvor uløselig språket er knyttet til språkbrukeren. Samtidig har det også blitt tydelig for meg at analyse av språkbrukere, språkkontakt og holdninger ikke alene kan gi svar på hvorfor og hvordan alle typer endringer oppstår. Noen endringer synes å være umulige å forstå og forklare fullt ut uten å nevne indre faktorer i språket.

Det er lov å håpe at lesere av denne hovedoppgaven også vil gjøre seg tanker om dette, men om de ikke gjør det, håper jeg likevel det knytter seg en viss spenning til å finne ut hvor e og æ er på vei i kristiansandsdialekten.

Å skrive denne hovedoppgaven har vært en lang prosess, og det er mange som fortjener en takk for all hjelpen og støtten de har gitt meg underveis. Arne Torp har vært en tålmodig veileder som har gitt meg positiv oppmuntring og konstruktive, faglige tilbakemeldinger hver gang jeg har trengt det. Det var også han som satte meg i kontakt med Wencke Ophaug, som har vært til uvurderlig hjelp. Hun har lost meg gjennom bruk av spektrogrammer og statistikkprogrammer i tillegg til å gi meg mye fin lærdom om akustisk fonetikk.

Lærere ved Kristiansand Katedralskole samt venner og familie hjalp meg med å komme i kontakt med informantene, så de skal også ha takk. En enda mer rikholdig takk skylder jeg informantene mine. De har frivillig latt meg få spille inn stemmene deres, dialekten deres og gitt meg en liten bit av seg selv ved å fortelle meg om holdningene sine. Når jeg har hørt gjennom opptakene, har jeg ofte tenkt at det å gjøre intervjuene var det mest spennende og interessante ved denne skriveprosessen.

En spesiell takk må også rettes til Yngve Benestad Hågvar, som har bidratt med hjelp til alt fra nyttige faglige diskusjoner og korrekturlesing til kjøttkakemiddager og generell oppmuntring.

Oslo, april 2007

Eva Lin Hansen

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
1 Innledning	11
1.1 Bakgrunn og problemstilling.....	11
1.2 En avklaring av hvilke vokaler jeg undersøker	13
1.3 Lydskrift brukt i denne avhandlinga	13
1.4 Progresjon og framgangsmåte	14
2 Kristiansand bymål	15
2.1 Kristiansands utvikling	15
2.2 Innflytting til Kristiansand	15
2.3 Spredning av Kristiansand bymål	17
2.3.1 Sosial lagdeling i Kristiansand	17
2.3.2 Geografisk spredning av Kristiansand bymål	18
2.4 Kristiansand bymål.....	19
2.4.1 Tidligere forskning på Kristiansand bymål	19
2.4.2 Tradisjonelle kjennetegn ved Kristiansand bymål	21
2.4.3 Systemet jeg tar utgangspunkt i	28
3 Teori.....	31
3.1 Talemålsforskningens utvikling	31
3.1.2 Kort oversikt over talemålsforskningens historie i Norge	31
3.1.3 Bymålsforskningens historie i Norge	32
3.1.4 TEIN- og SONE-prosjektene	32
3.2 Talemålsendringer	33
3.2.1 Indre og ytre faktorer.....	33
3.2.2 Faktorer hos språkbrukeren	35
3.2.3 Faktorer i samfunnet og kulturen	39
3.3 I hvilken retning går utviklingen?	41
3.3.1 Regionalisering.....	41
3.3.2 Standardisering.....	41
3.3.3 Standardisering eller regionalisering?	42
3.4 Fasene i en språkendringsprosess.....	43
3.5 Teori om bruk av informanter	44
3.5.1 Eldre informanter	45
3.5.2 Yngre informanter	47
3.5.3 Rapportert språkbruk.....	49
4 Metode	51
4.1 Kvantitative og kvalitative metoder	51
4.2 Mitt metodevalg	53
4.3 Informantutvalget	54

4.4 Intervjusituasjonen	56
4.5 Spørreskjemaet	58
4.6 De språklige variablene	59
4.6.1 Variabel 1: Lang /e:/ eller /æ:/ før /r/	59
4.6.2 Variabel 2: Lang /e:/ eller /æ:/ etter /r/	60
4.6.3 Variabel 3: Lang /æ:/ før /r/, i flertall av substantiv på bokmål	60
4.6.4 Variabel 4: Kort /e,æ/ uten forbindelse med /r/	60
4.6.5 Variabel 5: Kort /e,æ/ etter /r/	61
4.6.6 Variabel 6: Kort /e,æ/ før /r/	61
4.7 Behandling av data	61
4.7.1 Behandling av dataene fra språkundersøkelsen	61
4.7.2 Behandling av dataene fra holdningsundersøkelsen	64
5 Resultater fra den språklige undersøkelsen.....	66
5.1 Resultater variabel 1	66
5.2 Resultater variabel 2	70
5.3 Resultater variabel 3	74
5.4 Resultater variabel 4, 5 og 6	78
5.4.1 Er det forskjell på /r/ før vokal og /r/ etter vokal?	78
5.4.2 Er det noen forskjell på om vokalen har naboskap med /r/?	82
5.4.3 Har den korte /e,æ/-lyden utviklet seg til å komme nærmere en /æ/ de siste årene?	88
6 Drøfting av resultater fra den språklige undersøkelsen	94
6.1 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/?	94
6.1.1 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ før /r/?	95
6.1.2 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ etter /r/?	96
6.1.3 Hva har skjedd med /æ:/ før /r/ i flertall på bokmål?	97
6.2 Hva har skjedd med den korte /e,æ/-lyden?	98
6.3 En kort oppsummering	101
7 Holdningsundersøkelsen – resultater og drøfting	103
7.1 Holdninger til kristiansandsdialekten	103
7.2 Holdninger til å endre / legge om dialekten	107
7.3 Holdninger til andre dialekter	114
7.4 Kunnskap om kristiansandsdialekten	117
7.5 Oppsummering av holdningsundersøkelsen	123
8 Sammenheng mellom språk og holdninger	125
8.1 Grete – en tradisjonell språkbruker	125
8.2 Karina – en moderne språkbruker	128
8.3. Trond og Frank – to menn i samme gruppe	130
8.3.1 Trond	130
8.3.2 Frank	133
8.3.3 Ulike holdninger – ulikt språk	135
9 Mulige årsaker til endringene	136
9.1. Om endringene av lang /e:/ og /æ:/	136
9.1.1 ”Innovasjonen”	136
9.1.2 Om spredningen	137

9.1.2.1 Faktorer i samfunnet og kulturen	137
9.1.2.1.1 Geografisk mobilitet som årsak til endringene	137
9.1.2.1.2 Massemediene	138
9.1.2.2 Faktorer hos språkbrukeren	139
9.1.2.2.1 Ideologi.....	140
9.1.2.2.2 Prestisje	141
9.1.2.2.3 Identitet.....	142
9.2. Om endringene av den korte /e,æ/-lyden	142
9.2.3 Om innovasjonen.....	142
9.2.4 Om spredningen	144
10 Oppsummering og konklusjon	145
Litteratur.....	147
Vedlegg	153
Vedlegg 1 Forundersøkelsen	153
Vedlegg 2 Leseprøven.....	154
Vedlegg 3 Rimprøven	155
Vedlegg 4 Utfyllingsoppgaven.....	156
Vedlegg 5 Pekebokundersøkelsen.....	157
Vedlegg 6 Holdningsundersøkelsen.....	158
Vedlegg 7 Tabeller	161
Sammendrag	193

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Denne hovedfagsoppgaven skal handle om endringer i bruken av e og æ i kristiansandsdialekten. Valget av tema startet med personlige grublerier, slik avhandlinger ofte gjør. Grubleriene oppstod langt tilbake, lenge før jeg begynte å tenke på å studere, mens jeg enda bodde hjemme i huset vårt i Kristiansand. Det har seg nemlig slik at jeg har ei søster som er fire år yngre enn meg. Vi har samme mor, samme far og er vokst opp i samme hus. Likevel merket jeg mot slutten av tenårene at vi snakket forskjellig. Jeg uttalte ordene *her*, *hull* og *båt* som /he:r/, /ho:l/ og /bo:d/, mens hun sa /hæ:r/, /hæl/ og /bo:t/. Alle forholdene i oppveksten vår lå til rette for at vi skulle snakke likt, men forskjellene var påtakelig store. Hadde det kommet voldsomme endringer i kristiansandsdialekten på bare de fire årene som skilte oss, eller var det andre grunner til at vi snakket så forskjellig?

I tillegg undret jeg meg over at min mor sa at det var fint /væ:r/, mens jeg sa /ve:r/, og både jeg og min søster moret oss stort over pappa, som sa /ræ:v/ når vi syntes han mente /re:v/.

Grubleriene skjøt fart etter at jeg hadde vært oppe til muntlig eksamen i engelsk grunnfag. Sensor var en voksen mann fra Østlandet, og han gjorde eksamen til en hyggelig opplevelse, men én tilbakemelding bet jeg meg særlig merke i. Han mente at jeg uttalte de engelske ordene med kort /e/ feil. I stedet for å si /bed/ og /men/ hadde jeg sagt /bæd/ og /mæn/. Han var østlending, så han skjønnte ikke hvorfor jeg hadde denne talefeilen, men jeg gikk hjem og tenkte at dette måtte være det vi hadde lært å kalle ”interference of the mother tongue”.

Etter dette begynte jeg å legge merke til at de korte e-ene i kristiansandsk hørtes ut som æ-er. Lenge tenkte jeg at dette gjaldt for alle kristiansandere alltid. Men ett bevis på at det ikke kunne være sant, er parodier på gamle damer fra Kristiansand. Både som publikum på lokale revyer og som privat i festlig lag har jeg vært vitne til at folk morer seg med å etterlikne hvordan eldre kristiansandsdamer snakker, og ett trekk som uten unntak går igjen, er at disse ”gamle damene” alltid snakker med ualminnelig trange e-er. En god parodi går som alle vet, ut på å forsterke typiske trekk, og det er gjenkjenneligheten som skal være morsom.

Så når trang /e/ er et obligatorisk trekk i en parodi på en gammel dame fra kristiansand, tar jeg det som et tegn på at e-ene var trangere før.

En hovedfagsoppgave var derfor en unik mulighet til å sette disse grubleriene i system, og kanskje få en mulighet til å få en forklaring på spørsmålene mine og en dokumentasjon på oppfatningene jeg hadde gjort meg så langt.

Etter å ha gjort litt grundigere undersøkelser fant jeg ut at det var noen systemer for hvordan disse vokalene hadde vært, og at det så ut til å være en slags systematikk i hvordan de kom til å utvikle seg. Jeg jobbet meg fram til en hypotese som jeg kunne stille opp i fem punkter:

- I ord der man tidligere brukte /e:/ før /r/, vil man nå få /æ:/ før /r/.
(Jf. eksemplene *her* og *vær* over.)
- I ord der man tidligere brukte /æ:/ etter /r/, vil man nå få /e:/ etter /r/.
(Jf. eksemplet *rev* over.)
- Flertallsord som får lang /æ:/ før /r/ på oslomål, vil også få lang /æ:/ i kristiansandsk. (F.eks. *klær* og *trær*.)
- Der man før hadde ulik distribusjon av /e/ alt etter om den var i kontakt med /r/ eller ikke, vil man nå få lik distribusjon av /e/ uavhengig om den er i kontakt med /r/ eller ikke. (F.eks. vil ordene *brekke* og *kvekke* ha samme vokalkvalitet.)
- Den korte vokalen /e/ vil etter hvert bli til den korte vokalen /æ/.

Disse hypotesene mine fører meg videre til følgende problemstilling for oppgaven:

- Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ før /r/?
- Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ etter /r/?
- Hva har skjedd med vokalen i de ordene som i flertall får /æ:/ før /r/ i bokmål?
- Hva har skjedd med den korte e-vokalen?
- Hva slags tempo har utviklingen gått i?
- Hvorfor har disse endringene skjedd?

De to siste spørsmålene i problemstillingen hadde jeg ingen hypotese for, bortsett fra at jeg mistenker østlandsk/oslomål / talt bokmål for å være en påvirkningskraft.

1.2 En avklaring av hvilke vokaler jeg undersøker

Det er mange utgaver av vokalene e og æ i kristiansandsdialekten. Ikke alle er like relevante å undersøke for å finne svar på problemstillingen min. Det hadde helt sikkert vært interessant å se på også disse vokalenes plass i kristiansandsdialekten, men det har jeg ikke plass til her. Jeg vil derfor ikke komme til å undersøke schwa eller andre vokaler i trykksvak stilling. Ei heller bruker jeg plass på de korte, trykksterke vokalene i utlyd i for eksempel ord som *mæ'*, *dæ'* og *sæ'*. I tillegg finnes det lang /e:/ før /r/ i flere ord også i uttale av lest bokmål, for eksempel i ordene *dere*, *mer* og *flere*. Disse ordene har også hatt /e:/ i uttalen av tradisjonelt kristiansandsk, og jeg bruker derfor liten plass på dem. Jeg hadde faktisk med noen av dem i språktestene jeg gjorde på informantene, men det var som forventet ingen resultater som tydet på noen endring her, så jeg har ikke sett noen grunn til å dvele ved dem. I tillegg finnes det selvsagt også ord både i talt bokmål og i kristiansandsdialekten med en /e:/ som verken har /r/ framfor eller bak seg, for eksempel i *lese*, *heve* og *bever*. Jeg har heller ikke observert antydninger til endringer i disse ordene, så dem har jeg heller ikke sett noen grunn til å undersøke.

De vokalene som jeg kommer til å undersøke, blir derfor dem vi finner i talt bokmål som kort, trykksterk /e:/, lang /æ:/ før /r/ og lang /e:/ etter /r/. Hvordan disse har vært uttalt i det tradisjonelle kristiansandsmålet, vil jeg gå dypere inn i i kapittel 2.4.2 og 2.4.3.

1.3 Lydskrift brukt i denne avhandlingen

En fullstendig oversikt over hva slags lydskrift jeg bruker, når jeg bruker den, og hvorfor jeg har valgt å gjøre det slik, finnes i kapittel 2.4.3. Her vil jeg nøye meg med en kortfattet og forenklet liste over de ulike måtene jeg vil gjengi tale på i løpet av denne hovedoppgaven.

- Når jeg skal gjengi eksempler fra kilder, vil jeg bruke kildens lydskrift. I en del eksempler er dette Norvegia, men ikke i alle.
- I en del eksempler, spesielt eksempler der de lange vokalene jeg undersøker, inngår, vil jeg bruke fonemisk transkripsjon.
- For å gjengi de korte vokalene vil jeg noen ganger bruke fonetisk transkripsjon, som i [ɛ] og [æ]. Men når jeg henviser til dette som én lyd, har jeg valgt å kalle den /e,æ/-

lyden, altså bruke fonemisk transkripsjon. Dette fordi [ɛ] er en allofon av /e/ og [æ] er en allofon av /æ/, og begge vokaler er fullt mulig å bruke i alle aktuelle omgivelser.

- For å gjengi en del utsagn vil jeg skrive ordene så lydrett som mulig, men med vanlige bokstaver i kursiv.

1.4 Progresjon og framgangsmåte

For å finne svar på problemstillingen min intervjuet jeg 24 informanter. Intervjuene bestod delvis av språktester og delvis av en holdningsundersøkelse. Oppgaven er først og fremst bygget opp rundt resultatene disse undersøkelsene ga meg, og min tolkning av dem i lys av teori som er relevant for sosiolingvistisk språkforskning.

Jeg har komponert oppgaven på følgende vis: I kapittel 2 vil jeg si noe om de samfunnsmessige forholdene i Kristiansand. Dette er det viktig å vite noe om for å kunne forklare hvordan språktrekk kan spre seg i Kristiansand og til Kristiansand. Jeg beskriver også hvordan e- og æ-vokalene har vært i det tradisjonelle bymålet, slik at det er tydelig hva utgangspunktet var før endringene begynte å dukke opp. I kapittel 3 redegjør jeg for hvilke teorier jeg vil bruke for å tolke og analysere resultatene. I kapittel 4 kommer jeg inn på hvilke metoder jeg har brukt både før intervjuene, under intervjuene og i min behandling av dataene. Jeg presenterer også de språklige variablene her. I kapittel 5 presenterer jeg de språklige resultatene, og i kapittel 6 tolker jeg dem. Kapittel 7 er en oversikt over hva slags holdninger informantene mine hadde til sin egen dialekt og andre dialekter. Dette er det nødvendig å vite noe om hvis man skal forstå forsøkene på å forklare endringene i kapittel 9. I kapittel 8 har jeg gått i dybden og skrevet et portrett av fire av informantene mine. Det har jeg gjort for å vise nærmere sammenhenger mellom språkbruk og språkholdninger. Kapittel 10 er en oppsummering av hovedoppgaven og et kortfattet svar på spørsmålene i problemstillingen min.

2 Kristiansand bymål

2.1 Kristiansands utvikling

Allerede før kong Christian IV grunnla Kristiansand i 1641, bodde det en del mennesker i området som ikke var knyttet til arbeid med jorda. Det var ikke noe særlig bymessig bebyggelse på stedet, men det var et midtpunkt i et viktig havneområde, og det bodde allerede noen kjøpmenn og håndverkere der. Etter 1641 vokste folketallet raskt. Kristiansand var i begynnelsen en viktig utførselshavn for trelast, og en viktig innførselshavn for importerte varer til landsdelen. Etter hvert fikk byen en del administrasjon, og dermed embedsinntekter, og rundt 1850 begynte den endelig å få sin egen industri.

På begynnelsen av 1900-tallet fikk industrien i Kristiansand et virkelig oppsving, og på 1950- og 60-tallet ble både veinettet og jernbaneforbindelsen kraftig forbedret. Fra før av hadde byen både en velfungerende havn og Kjevik flyplass, som ble bygget i 1939. Dette gjorde at Kristiansand etter hvert kunne bli det største knutepunktet på Agder.

I dag er byen Sørlandets udiskutable hovedstad, folketallet har hele tiden vokst jevnt, og Kristiansand kommune har 76 917 innbyggere (per 01.01.2006) (Fakta om Kristiansand 2007). Kristiansand har i tillegg til å være et senter for samferdsel, industri, handel og offentlig administrasjon også blitt en utdanningsby. I 1969 åpnet Agder distriktshøgskole i Kristiansand. Den ble i 1994 slått sammen med fem andre høyskoler, og fikk navnet Høgskolen i Agder. Cirka 5000 av studentene ved Høgskolen i Agder studerer ved Gimlemoen, som er avdelingen i Kristiansand. (Historikken jeg presenterer i kapittel 2.1 og 2.2, bygger på informasjon fra Steen 1941, Steen 1948 og Sandvik 1999.)

2.2 Innflytting til Kristiansand

Hvor kom de fra, de menneskene som bosatte seg i Kristiansand? Og hvor kommer dagens innflyttere til byen fra? Det kan det være interessant å vite noe om før man går inn med teorier om hvorfor dialekttrekkene har blitt som de har blitt.

Da Kristiansand var helt ny som kjøpstad, rett etter 1641, kom de fleste innflytterne fra omliggende len i Norge. Men det kom også atskillige tilflyttere fra Jylland eller andre steder i Danmark, og noen få kom fra enda fjernere utland. På 1600- og 1700-tallet var det en betydelig mengde innbyggere som kom fra utlandet, eller som var barn av utlendinger. Av de

24 rikeste var over halvparten danskfødte eller sønner av danske innvandrere, og ved en opptelling i 1698 var det færre norske stedsnavn i tilnavnene til folk enn det var fremmede navn (jf. Steen 1941:217). Det var altså flere navn av typen Malmø, Wiborg, Muldrup og Jyde, enn det var navn som Dversnes, Lund, Moland og Stray. Det var også typisk at man fant de norskklingende tilnavnene i de lavere sosiale lagene.

På 1800- og 1900-tallet økte fortsatt tilflyttingen utenfra, men folk kom ikke lenger langveisfra, snarere fra bygdene rundt. Nå kom de fleste fra Oddernes, Randesund, Tveit og Bjelland. En god del kom også fra Setesdalen og Jæren. I 1965 kom cirka halvparten av tilflytterne fra andre kommuner i Agder, mens resten stort sett var østlendinger og vestlendinger, med noen få trøndere og nordlendinger i tillegg. Det kom ikke så mange innflyttere fra utlandet på den tiden, og de fleste som kom, var fra Danmark, Sverige eller USA.

Tall som Kristiansand kommune har fra 1. januar 2002, viser at tilflyttingen i dag fortsatt er størst fra de omkringliggende kommunene. Det kommer også en god del innflyttere fra kommuner i Aust-Agder. Alt i alt kommer det tilflyttere fra alle deler av landet til Kristiansand, men tallene på innflyttere fra andre kommuner i Agder-fylkene er altså markant høyere. Hvis man ser på nettoinnflyttingen, er den klare tendensen at det foregår en sentralisering mot Kristiansand i sørlandsregionen, mens Kristiansand igjen har et flyttetap til Oslo.

Når det gjelder tilflyttingen fra utlandet, ser det ut som det har skjedd større endringer. Det er vanskelig å finne tall på den årlige tilflyttingen fra utlandet, men tall fra Statistisk sentralbyrå som viser befolkningen i Kristiansand kommune etter fødeland¹, viser at vietnamesere per 1. januar 2006 var den klart største gruppa i Kristiansands innvandrerbefolkning². Det er også et høyt antall chilenerne, mens serbere, dansker, irakere, bosniere og jugoslaver følger tett på. (Innvandrerbefolkningen, etter landbakgrunn 2006.) Dette viser at Kristiansand, som de fleste andre store bykommuner, har fått en mer sammensatt befolkning, der man ikke lenger bare møter på mennesker med vestlig bakgrunn. I hvilken grad og hvordan dette vil gjenspeile seg i Kristiansand bymål framover, skal ikke jeg ta opp her, men det er jo et spennende spørsmål.

Den høye andelen av dansker i byens tidligere historie og den sterke posisjonen disse danskene hadde i samfunnet, kan kanskje være med på å forklare hvorfor Kristiansand bymål

¹ Fødeland vil hos Statistisk sentralbyrå si det landet personen er født i, eller det landet en av foreldrene er født i. Kun personer med to utenlandsfødte foreldre er med i statistikken.

² Statistisk sentralbyrå regner personer med to utenlandsfødte foreldre som tilhørende innvandrerbefolkninga.

har en del dialekttrekk som minner om dansk (jf. Christoffersen 1990:187). I tillegg har nok den svært utbredte kontakten med danskene over sjøen spilt en meget stor rolle for språkutviklingen. Handelen mellom Sør-Norge og Danmark eksisterte og var godt utviklet allerede lenge før Kristiansand ble grunnlagt. Arnulf Johnsen (1942:8) hevder at sørlendinger mer enn andre nordmenn har hørt dansk tale ute og hjemme. Men likevel, siden 1641 og fram til i dag har det helt klart kommet flest tilflyttere fra de omliggende bygdene. Dette har sannsynligvis hatt vel så stor innflytelse på dialekten som det danske språket hadde i sin tid, spesielt med tanke på det man kan kalle "Kristiansand folkemål", og som blir den varianten jeg vil konsentrere meg mest om, framfor "dannet dagligtale". I neste kapittel vil jeg se litt nærmere på de to ulike varietetene av talemålet i Kristiansand, og på hvordan den sosiale lagdelingen var, og er, i Kristiansand.

2.3 Spredning av Kristiansand bymål

2.3.1 Sosial lagdeling i Kristiansand

I Arnulf Johnsens beskrivelse av Kristiansand bymål fra 1942 skiller han mellom dannet dagligtale og folkemål. Han skriver også at det finnes tydelige sosiale skillelinjer mellom klassene i Kristiansand, men at de var større før hans tid, og at de er i ferd med å minke.

Allerede tidlig etter Kristiansands grunnleggelse dukket det opp områder som var "finere" enn andre. Velstående mennesker bygget boliger langs strandsidene av byen, mens de som var fattigere, måtte bygge lenger opp i byen. De gatene som lå langs strandsiden, ble kalt "de reale gader", der man med "real" mente "anselig, prektig, stor og flott". Der snakket beboerne dannet dagligtale. Språklig sett spilte det nok også en rolle at barn fra pengesterke familier ble sendt på latinskolen eller andre betalingsskoler, mens de andre barna gikk på det de kalte "fattigskolen" eller "almueskolen" (Johnsen 1942:11f).

I dag er det fortsatt slik at det er dyrere og finere boliger nede ved Østre Strandgate, der strandsiden er, enn lenger oppe i byen, der vi finner Tordenskjolds gate og restene etter Fritz Jensens gate. Og det finnes fortsatt enkeltmennesker som er født og oppvokst i Østre Strandgate som snakker "finere" enn andre, men de sosiale skillene i språket er nok ikke like geografisk forutsigbare lenger. Ser vi på hele kommunen, og ikke bare bykjernen Kvadraturen, så er det ikke noen typisk "vestkant" og "østkant" i Kristiansand. Man kan finne folk fra stort sett alle sosiale klasser i stort sett alle deler av kommunen, men likevel er det jo slik at man forbinder enkelte områder mer med en type levestandard enn en annen. Generelt

kan man si at Voiebyen, Slettheia og Tinnheia på vestsiden nok tilhører de områdene med flest beboere med dårlig økonomi, mens Andøya på vestsiden, og Gimlekollen, Søm og Lund på østsiden nok har flere velstående innbyggere. Sannsynligvis vil dette kunne prege dialekten til de ulike dialektbrukerne noe, men man kan nok ikke lenger skille mellom dannet dagligtale og folkemål på samme måte som Arnulf Johnsen gjorde det.

2.3.2 Geografisk spredning av Kristiansand bymål

Det har tidligere vært store variasjoner i dialekten mellom folk som bodde på de ulike stedene i det som i dag er Kristiansand kommune. Det var forskjell bare man gikk over den 142 meter lange Lundsbroa som skiller bykjernen, altså Kvadraturen, og Lund. ”Bymåger” og ”lundskråger” snakket ikke helt likt, og et lokalt øre hørte godt forskjell. Dro man et stykke lenger bort fra Kvadraturen, hørte man forskjellen enda bedre, og man kunne ikke lenger snakke om Kristiansand bymål.

Arnulf Johnsen spesifiserer ikke hvordan han geografisk avgrenser Kristiansand, men han bruker ordene ”byen” og ”byen vår” mye, så man kan anta at han stort sett har gått ut fra bykjernen i sitt arbeid. Marit Christoffersen (1990:187) bruker de gamle kommunegrensene i sitt kapittel om Kristiansand bymål i *Den store dialektboka*, mens Siri Hangeland (1981:29) i sin hovedoppgave *Sosiolingvistiske forhold i Kristiansand bymål* definerer brukerne av Kristiansand bymål som ”den dialekten som tales i Kristiansand kommune av personer som er født og oppvokst i byen”.

I 1965 ble kommunene Kristiansand, Oddernes, Randesund og Tveit slått sammen til en storkommune, Kristiansand kommune slik vi kjenner den i dag. På den tiden var det nok ikke lenger så lett å høre forskjell på ulike mål innenfor det lille området som var Kristiansand kommune tidligere. Kontakten mellom folk var større, og dialekten utjevnet seg mer og ble et felles bymål. Men i landkommunene rundt snakket man fortsatt annerledes, altså ikke typisk Kristiansand bymål. Man kunne for eksempel snakke om et eget randesundsmål, et eget tveitmål og et eget vågsbygdsmål. Mange av disse målførene hadde nok mer til felles med hverandre enn med Kristiansand bymål. For eksempel var det klare likheter mellom måten man snakket på i Høvåg, i Randesund og på Flekkerøya. Hos mange eldre folk i dag er disse forskjellene fortsatt tydelige, og jeg har derfor valgt å konsentrere meg om målbrukere fra områdene Kvadraturen, Lund, Grim og Tinnheia, som alle ligger innenfor den gamle kommunegrensa, når det gjelder informantene som er over 35 år.

Imidlertid mener jeg at slik Kristiansand bymål snakkes blant de unge i dag, er det umulig å kunne høre hvor de er fra innenfor den nye kommunegrensa. Alle dagens unge

kristiansandere snakker neppe helt likt, men ulikheten skyldes nok ikke den lokale geografien lenger. Slik det er i dag, vil unge folk fra Voiebyen, vest for byen, til Randesund, øst for byen, snakke det samme Kristiansand bymål som de som bor i Kvadraturen og på Lund, gjør. Går man utover kommunegrensene, vil man legge merke til at de unge i både Songdalen og Søgne kommune også snakker Kristiansand bymål nå. Det vil si at de bruker det samme bymålet som de unge i Kristiansand, men de har ikke nødvendigvis alle formene fra det tradisjonelle kristiansandsmålet. Derfor har jeg valgt å ikke legge like stor vekt på hvor i Kristiansand kommune de unge informantene under 20 år er fra. Det viktigste er at de snakker det de selv og alle rundt dem definerer som ”kristiansandsk”, og at de har vokst opp i et hjem der Kristiansand bymål har vært den dominerende dialekten.

2.4 Kristiansand bymål

2.4.1 Tidligere forskning på Kristiansand bymål

Med denne hovedoppgaven ønsker jeg ikke bare å si hvordan kristiansandere i dag bruker e- og æ-vokaler; jeg vil også se på denne bruken i et diakront perspektiv. Til slutt i oppgaven vil jeg derfor forsøke å konkludere med hva slags retning språket går i, når det gjelder dette spesielle dialekttrekket. Men for å kunne si noe om retningen framover bør man også se bakover og ta det som allerede har skjedd, med i betraktningen. Har eventuelle endringer foregått over lang tid, eller har de kommet brått på? Er det store eller små endringer det er snakk om? For å kunne si noe om hvordan Kristiansand bymål har vært de siste 100 årene, har jeg valgt både å intervjuere eldre personer med kristiansandsdialekt og å forholde meg til tidligere forskning på dialekten.

I Norge kom bymålsforskningen seint i gang i forhold til forskning på bygdemål, og derfor finnes det generelt litt lite stoff om bymålene fra eldre tider. Om Kristiansand bymål er det heller ikke mange kilder å hente informasjon fra, men noen finnes det jo. Kristiansand bymål blir så vidt nevnt i flere oversiktsverk om dialekter på Sørlandet eller om agdermålene. Men som oftest er det målene til de omliggende bygdene som får mest fokus i disse bøkene, og ikke Kristiansand bymål. Om målet i det hele tatt er nevnt, er det så overflattisk at det ikke gir noen nye opplysninger til lesere som ønsker å gå litt mer i dybden. Det finnes også noe informasjon i verker som Helge Omdals doktoravhandling (1994) om setesdølers møte med Kristiansand bymål: *Med språket på flyttefot – språkvariasjoner og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*, og Astri Jortveit Horns hovedoppgave (1994) *Venneslamålet i eit*

dialektografisk og sosiolingvistisk perspektiv, som handler om venneslaungdom som pendler til Kristiansand for å gå på skole, men det er ikke Kristiansand bymål som er i sentrum her heller.

I 1929 leverte Erling Nodeland en hovedoppgave til embetseksamen i norsk som het *Litt om vokalene og deres opprinnelse i Kristiansands bymål*. Den er et typisk eksempel på tradisjonell dialektologisk historisk tilnærming, og tar for seg både vokalsystemet i kristiansandsdialekten og utviklingen av hver enkelt vokal fra norrønt. Oppgaven er for det meste bare oppramsing, men den inneholder også noen betraktninger rundt vokalenes artikulasjon og utbredelse i den samtiden avhandlingen er skrevet i, altså 1929. Vi finner også en rekke ord, skrevet i lydskrift, som er eksempler på samtidens dialekt.

Men et grundig og mer dyptgående oversiktsverk kom det først da Arnulf Johnsen ga ut *Kristiansands bymål* i 1942. Her tar han for seg lydverk, formverk og ordforråd. Han presenterer også noen målføretekster, samt ei ordliste, og kommer med noen bemerkninger om syntaksen i dialekten. I 1962 ga Johnsen også ut *Syntaksen i Kristiansands bymål*, der han tok for seg den grammatiske siden av dialekten enda grundigere. Johnsen brukte sju år, fra 1935 til 1942, på å kartlegge dialekten og skrive *Kristiansands bymål*, så det er ikke tvil om at dette er det mest omfattende verket om emnet.

I *Den store dialektboka* fra 1990 har Marit Christoffersen skrevet et eget kapittel om Kristiansand bymål. Dette kapittelet er selvsagt ikke så grundig som Arnulf Johnsens bok, men presentasjonen av dialekten er mer moderne og stoffet mer oppdatert. Hun har fått med seg hovedtrekkene og kommer dessuten med noe ny informasjon som vi ikke finner hos Arnulf Johnsen. Blant annet påpeker hun at det i kristiansandsdialekten er mange småord med kort vokal i trykksterk stilling, som for eksempel *æ, mæ, dæ, sæ, ho, di, da, så*. Dette emnet har hun også tidligere behandlet i den mer utførlige og vitenskaplige artikkelen *Kort trykksterk vokal og "stød" i utlyd i Kristiansand bymål* (Christoffersen 1981).

I de senere årene har det også kommet noen hovedoppgaver som tar for seg ulike aspekter ved Kristiansand bymål. Siri Hangeland leverte oppgaven *Sosiolingvistiske forhold i Kristiansand bymål* i 1981, Tone Mæsel Syvertsen kom med *Standardisering eller Kristiansands-dialekt? En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet til barn og unge i Kristiansand* i 1999, og høsten 2002 fikk vi Sissel Elisabeth Kostøls oppgave *Å i sava! En undersøkelse av utviklingen i enkelte trekk i kristiansandsdialekten*.

2.4.2 Tradisjonelle kjennetegn ved Kristiansand bymål

Den tidligere forskningen som jeg vil ha mest nytte av når jeg skal finne de tradisjonelle kjennetegnene ved Kristiansand bymål som angår denne oppgaven, finner jeg hos Erling Nodeland, Arnulf Johnsen og Marit Christoffersen. De nevnte hovedoppgavene, doktoravhandlingen til Omdal og stoffet fra oversiktsverkene er enten likevel basert på en eller flere av disse tre, eller dekker ikke områder som er relevante for mitt emne.

I *Den store dialektboka* beskriver Marit Christoffersen (1990:187) Kristiansand bymål som et moderne, vestlig kystmål på Sørlandet. Det er moderne fordi det har et enkelt bøyningssystem. Det er vestlig særlig på grunn av høytönen, og det er et typisk kystmål fordi det har ”blaude konsonanter”, skarre-*r* og en del andre fellestrekk med dansk. Marit Christoffersen skriver videre at Kristiansand bymål bare har de ni vanlige vokallydene, slik at man ikke trenger noen ekstra tegn i forhold til skriftspråket for å uttrykke vokalene. Disse ni vokallydene finnes både i kort og i lang variant, så i realiteten vil det altså si 18 vokallyder. Christoffersen påpeker også at lydverdien av korte og lange vokallyder vil variere noe. Hun nevner for eksempel at den korte *a*-lyden er en del lysere enn den lange *a*-lyden.

Når det gjelder *æ*-lydene og *e*-lydene, som jo er de jeg skal konsentrere meg om her, skisserer Christoffersen opp et system der den lange *æ*-lyden blir uttalt som *e* framfor *r*, men ofte som *æ* etter *r*. Hun nevner eksemplene *lere*, *vere* og *ræv*, *dræbe*. Når det gjelder den korte vokalen, er det litt vanskelig å si, for hun går ikke spesielt grundig til verks, men det kan virke som hun mener at den alltid høres ut som [æ] når lyden er kort. Som eksempel nevner hun ordet *kvæll*. Christoffersen bekreftet i en telefonsamtale med meg (pers.komm.10.3.04) at eksempelet var korrekt referert, men hun var ikke sikker på at alle korte, trykksterke vokaler hadde *æ*-lyd.

Arnulf Johnsen (1942:5) beskriver Kristiansand bymål både som et typisk bymål og som et sørnorsk strandmål, men han velger å transkribere flere ulike vokalkvaliteter enn Christoffersen gjør. I alt beskriver Johnsen 21 ulike vokallyder, medregnet både de korte og de lange. Han bruker til sammen fire forskjellige *e*-lyder, og én *æ*-lyd. Dette kan virke litt underlig ved første øyekast, men studerer man nærmere hvilke lyder det egentlig dreier seg om, går det an å rydde litt opp i det og få en slags oversikt. Johnsens vokalsystem ligger nok ikke så langt fra Christoffersens som det først kan virke.

Johnsen identifiserer for eksempel *ə*, schwa, som en *e*-lyd. Schwa er en reduksjonsvokal som høres ut som en slapp *e*, som kan grense litt til en *ø*. Den står alltid i trykklett stilling, og

veldig ofte i utlyd. Johnsen nevner eksempler som *ðrə* (øre), *stōrə* (store), *ūdə* (ute). Det kunne kanskje vært interessant å fordype seg i schwaens plass og opprinnelse i Kristiansand bymål, men for min problemstilling er det temmelig uinteressant, så jeg nøyer meg med å konstantere at den også finnes i Kristiansand bymål. Jeg velger å se på den som en egen lyd, framfor å kategorisere den som en e-, æ- eller ø-lyd. Senere i dette kapittelet vil jeg komme nærmere inn på Johnsens valg av lydskrift, og i kapittel 2.4.3 skal jeg presisere hva slags lydskriftsystem jeg ønsker å bruke i denne oppgaven, men foreløpig gjengir jeg her bare den lydskriften jeg finner hos de aktuelle kildene.

Når det gjelder de lange e- og æ-lydene, derimot, nevner Arnulf Johnsen en lang e-lyd og en lang æ-lyd som blir brukt. Den lange e-lyden er lukket, og blir oftest uttalt som *ē* ved lang vokal før *r*, i noen tilfeller ved lang vokal etter *r*, og alltid når den ikke har *r* før eller etter seg. Han nevner blant annet eksemplene *nēg* (nek), *pērə* (pære) og *lēvə* (leve). I dannet dagligtale forekommer det oftere at lang *ē* blir uttalt som en *æ* foran *r*. De som benyttet seg av dannet dagligtale, ville derfor mest sannsynlig sagt *svært* (svært), *kærə* (kjære) og *knær* (knær), mens de som snakket folkemål, nok ville brukt *e*-lyden i de samme ordene i 1942 (Johnsen 1942:18). (Det sistnevnte ordet heter *knē'ar* i ubestemt flertall på folkemålet.) Etter *r*, derimot, kunne også de som snakket folkemål, bruke en lang *æ*, en lyd som ellers ikke eksisterte i Kristiansand bymål¹. Johnsen bruker blant annet ordene *ræv* (rev, som i dyret), *strævə* (streve) og *dræbə* (drepe) som eksempler.

Johnsens korte e-lyder er derimot vanskeligere å holde styr på. Han nevner først en *ē*, som ”brukes som en mer lukket variant av *e* (over mot *i*), særlig foran lange konsonanter, mest *d* og *t*, men også *b*, *k*, *l*” (1942:46). Den skal ha vært brukt i ord som *ett* (ett), *sett* (sett), *ekk'orn* (ekorn), *jettə* (gjette). Dette er en lyd jeg ikke umiddelbart kjenner igjen fra kristiansandsdialekten slik den er i dag, så det er litt vanskelig å forestille seg hva slags lyd Johnsen egentlig tenker på her. Man kan jo spørre seg om det ikke ligger på et altfor detaljert nivå, eller om det i det hele tatt finnes en slik lyd i dialekten. Det kan jo hende at *ē* har vært uttalt noe trangere i visse omgivelser, men det har neppe vært så trangt at disse vokalene kan kategoriseres som en helt egen ”lyd”. Slik jeg kjenner Kristiansand bymål, ville det i hvert fall

¹ Arnulf Johnsen har bare ett eneste eksempel på et ord med lang æ-lyd som ikke kommer etter *r*, og det er ordet *flæbə* (1942:18). Å flæbe er et verb som betyr noe slikt som å sutre eller gråte (nedsettende), og man kan mistenke at denne sjeldne æ-en blir brukt for å understreke sutringen, at den altså er lydhermende.

vært svært uventet om det skulle ligge et ekstra *fonem* mellom /e/ og /i/. Sannsynligvis har uttalen variert, slik at noen har brukt *ɛ* og andre ganger *i*. Selv har jeg hørt eldre mennesker fra områdene rundt Kristiansand uttale disse ordene med klar og tydelig *i*-lyd, altså som *jittə* (gjette) og *ikk'orn*¹ (ekorn). Johnsen har muligens vært påvirket av ortografien her, og identifisert *i*-lyden i disse ordene som en *e*-lyd, i strid med det som faktisk var den reelle uttalen.

Johnsen nevner også en kort *e* som man finner i mange trykklette forstavelser, hovedsakelig i fremmedord. Han bruker blant annet eksemplene *medål'jə* (medalje), *sjelelt'* (skjelett) og *jevər'* (gevær). Dette viser at det finnes en kort [e] i Kristiansand bymål, men siden den forekommer i trykklette stavinger, faller den utenfor min problemstilling i denne oppgaven (jf. kap. 1.2).

Den siste *e*-lyden Johnsen skriver om, transkriberer han *ɛ*. Han beskriver den som en kort, åpen *e*-lyd, og nevner blant annet eksemplene *lett* (lett), *vegg* (vegg), *hest* (hest). Videre påpeker han at kvaliteten på denne vokallyden ikke er stabil og noen ganger nærmer seg en kort *æ*, spesielt når den står framfor og etter en *r*. Også her kan man hevde at Johnsen med denne beskrivelsen av en blandingslyd mellom *e* og *æ* er opptatt av for små lydvariasjoner. Han har sannsynligvis rett i at det finnes glidende overganger mellom *e*- og *æ*-lyden, og det er for så vidt gunstig å ha dette med i boka for å gi en så presis beskrivelse av dialekten som mulig. Men om man skal klare å framstille dialekten på en hensiktsmessig skriftlig måte, må man ta noen valg og kategorisere lydene som enten *e*- eller *æ*-lyder. Det som er viktig i denne forbindelse, er at lang *e* og lang *æ* helt klart er to ulike fonemer, og dermed må også de korte *e*/*æ*-lydene identifiseres som enten *e*- eller *æ*-lyd. Det ser ut til at Johnsen har kommet til det samme, for i alle ordeksemplene sine er han svært konsekvent i sin bruk av lydskrift. Han skriver nemlig alle de korte *e*/*æ*-lydene framfor eller etter *r* med *æ*, som i *stærk* (sterk), *kærrin* (kjerring) og *rænskə* (renske), og alle de korte *e*/*æ*-lydene som ikke har en *r* framfor eller etter seg, med *ɛ*. Så til tross for at Johnsen skriver at det er noe uklart i hvilke tilfeller *ɛ* faller sammen med *æ*, er han gjennom eksempelmaterialet sitt ganske klar på at naboskap med *r* vil gi en vokal med åpnere kvalitet.

¹ Mine eksempler, men med Johnsens lydskrift.

Hos Erling Nodeland ser vokalsystemet noe annerledes ut. Han skriver at ”en lang *e*-lyd er i Kristiansand bymål alltid lukket, også foran *r* (meget få undtagelser)” (1929:2). Han beskriver den som ”lik østlandsk *e*”. Av eksemplene hans går det fram at dette er uavhengig av om det er en *r* bak eller foran vokalen. Han nevner blant annet eksemplene *vēr’ə* (være), *bērə* (bære), *rēv* (som i seilene eller ei grunne i sjøen), *brēv* (brev), *drēvə* (drevet), *hēl* (hæl, på skoen) og *mēlə* (mæle, som i munn og mæle). Hos Nodeland finner vi likevel et par eksempler på *e*-lyder som er noe åpnere. Han skriver blant annet ordet *rēv* (som i dyret), men dette kommenterer han ikke. I stedet skriver han at han har observert at det i enkelte ord som får ekstra sterkt trykk, da kanskje spesielt i eder, kan forekomme *æ*-lyder. Han nevner eksemplene *fæl* og *dæv’əl*, men påpeker at *fæl* like ofte kan sies *fēl*. ”Virkelig *æ*-lyd forekommer dog sjelden, vesentlig i eder og i noen få andre ord med spesielt sterkt trykk; den er da som regel lang: [...] *hann e så fæl att*: han er så fæl at.” (1929:1)

Erling Nodeland mener altså at man nesten aldri hører *æ*-lyden i kristiansandsk. Når det gjelder den korte *e*-lyden, kaller han den for ”den åpne *e*-lyden”. Nodeland mener at det finnes ord der man bruker *æ*, men den *æ*-lyden er ”ikke på langt nær så dyp som i østlandsk, men minner mer om *e*-lyden” (loc.cit.). Han hevder videre at *e* og *æ* ligger så nær hverandre at han for letthets skyld velger å betrakte dem som én. For denne lyden anvender han tegnet *e*, det samme tegnet som Johnsen bruker. Men i motsetning til Johnsen, som bruker *e* når den korte vokalen ikke står framfor eller etter *r*, og *æ* når den står framfor eller etter *r*, så bruker Nodeland *e* på alle korte *e*/*æ*-vokaler. Noen ordeksampler han har brukt, er *hest*, *brekk’e*, *tēll’ə*, *frēkk* og *stērk*. Han nevner riktignok at det finnes noen få unntak fra regelen: *edd’ār* (edder), *jedd’ə* (gjedde) *ekk’orn* (ekorn), *sett* (sett), *te* (til) og *levv’ār* (som i innvollen lever). Disse har altså *e* hos Nodeland, mens alle de andre korte *e*/*æ*-vokalene har *e*. Dette er de samme ordene som Johnsen beskriver med sin korte, lukkede *ē*-lyd, og ved nærmere ettersyn finner man både *edd’ār**kāpp*, *jēddə*, *ēkk’orn* og *levv’ār* i eksempelmaterialet hans. Hvorfor han har brukt *e*-lyden i *levv’ār*, og ikke den *ē*-lyden han har brukt i de andre ordene, vet jeg ikke, men det er i hvert fall sikkert at disse ordene har vært uttalt med en mer lukket lyd enn *e*. Vokalen i ordet *te* (til) har en kort *e* og er et eksempel på en kort, trykksterk vokal i utlyd. Den skiller seg derfor ut fra Nodelands andre eksempler med kort, lukket *e*-lyd. Jeg kommer

ikke til å komme inn på disse korte utlydsvokalene i denne oppgaven (jf. kap. 1.2). De andre korte, lukkede e-lydene til Nodeland er altså de samme som jeg tidligere nevnte sannsynligvis var i-lyd i eldre kristiansandsk. Både Johnsens og Nodelands undersøkelser er pre-strukturalistiske, på den måten at de ikke opererer med noe klart fonembegrep, og antakeligvis har ortografien til disse ordene lurt dem til å tro at i-lyden i disse ordene lå nærmere en e-lyd enn de virkelig gjorde. Det at de aktuelle ordene kanskje har vekslet mellom *e* og *i*-uttale, har nok også påvirket Johnsen og Nodeland til i stedet å skrive dem med en slags mellomting, en lukket *e*-lyd, mens jeg tror at man i virkeligheten altså her har brukt enten *e* eller *i*.

Hvis jeg skal samle det Nodeland, Johnsen og Christoffersen sier om bruken av korte og lange e- og æ-lyder i Kristiansand bymål, i en oversikt, vil det se slik ut:

Lang e- og æ-lyd

	ERLING NODELAND	ARNULF JOHNSEN	MARIT CHRISTOFFERSEN
e-lyd	Alltid "lukket" <i>e</i> -lyd, i <i>r</i> -omgivelser og ellers. Eksempler: <i>lērə</i> (lære), <i>brēv</i> (brev), <i>hēl</i> (hæl)	Alltid <i>e</i> -lyd framfor <i>r</i> , og uten naboskap med <i>r</i> . Noen ganger <i>e</i> -lyd etter <i>r</i> også. (Men: noen ganger <i>æ</i> -lyd framfor <i>r</i> i dannet dagligtale. Eks. <i>lērə</i> .) Eksempler: <i>lērə</i> (lære), <i>hēl</i> (hæl), <i>rēv</i> (rev, som i seilene, eller skjær i sjøen)	Lang <i>æ</i> -lyd som <i>e</i> framfor <i>r</i> Eksempler: <i>lere</i> , <i>vere</i> ¹
æ-lyd	I noen få ord: <i>fæl</i> (fæl), <i>ræv</i> (rev, dvs. dyret)	Bred og åpen <i>æ</i> -lyd etter <i>r</i> Eksempler: <i>ræv</i> (rev, dvs. dyret), <i>dræbə</i> (drepe)	Ofte lang <i>æ</i> -lyd som <i>æ</i> etter <i>r</i> Eksempler: <i>ræv</i> , <i>dræbe</i>

Tabell 2.1 Oversikt over de tre hovedkildenes gjengivelse av lang /e:/ og /æ:/ i kristiansandsdialekten

¹ Jeg bruker her kildens lydskrift, så jeg har ikke markert lang vokal når jeg bruker eksempler fra Marit Christoffersen

Kort e/æ-lyd

	ERLING NODELAND	ARNULF JOHNSEN	MARIT CHRISTOFFERSEN
e-lyd	<p>Buker en ϵ som betegnelse for en lyd som ligger mellom e og æ. Bruker denne ved alle korte e/æ-lyder, uavhengig av r-omgivelser.</p> <p>Eksempler: <i>stϵrk</i> (sterk), <i>brϵkkæ</i> (brekke), <i>hϵst</i> (hest).</p> <p>Noen få unntak: <i>edd'år</i> (edder), <i>jedd'å</i> (gjedde), <i>ekk'orn</i> (ekorn), <i>sett</i> (sett), <i>levv'år</i> (lever, som innvollen). Disse ordene har sannsynligvis vokalen i når de ikke uttales med ϵ.</p>	<p>Bruker ϵ som betegnelse for en lyd som ligger midt mellom e og æ. Han betegner den som en kort, åpen e-lyd. Brukes hvis vokalen ikke står framfor eller etter en r.</p> <p>Eksempler: <i>fjϵll</i> (fjell), <i>kvϵkk</i> (kvekk).</p> <p>Noen få unntak: Eks. <i>èkk'orn</i> (ekorn), <i>jèttå</i> (gjette), <i>jèddå</i> (gjedde) (samme unntak som hos Nodeland, sannsynligvis i- eller ϵ-lyd).</p>	
æ-lyd		<p>Mener at ϵ-lyden er åpnere når den kommer framfor eller etter en r, og bruker derfor tegnet æ i de tilfellene.</p> <p>Eksempler: <i>tværr</i> (tverr), <i>brækkæ</i> (brekke)</p>	<p>Hun nevner bare ett eksempel som er mer eller mindre representativt. Men det gir i hvert fall inntrykk av at æ også kan forekomme uten å ha r framfor eller etter seg.</p> <p>Eksempel: <i>kvæll</i> (kveld)</p>

Tabell 2.2 Oversikt over de tre hovedkildenes gjengivelse av kort e- og æ-lyd i kristiansandsdialekten

På bakgrunn av det Nodeland, Johnsen og Christoffersen skriver om e- og æ-lydene, er det vanskelig å ta stilling til hvordan de har vært i kristiansandsdialekten gjennom de siste hundre årene. Til det er det for mye uklart og til dels motstridende i det de skriver, og det er heller ikke lett å si hva som er grunnen til dette. Hovedårsaken til at e- og æ-lydene presenteres forskjellig hos de ulike forskerne, kan være at den dialekten de beskriver, representerer ulike utviklingsstadier. Nodeland leverte sin hovedoppgave i 1929, Johnsen var ferdig med sitt manuskript i 1942, og Christoffersens artikkel ble trykket i 1990. Kanskje har de alle tre hatt rett i den tiden de har skrevet i, slik at forskjellene viser utviklingen av vokalene?

Valget av lydskrift kan også skape forvirring. Mens Christoffersen mener at det i hovedsak holder å bruke de samme vokalene som er i alfabetet, slik at det blir en moderne fonologisk gjengivelse, benytter altså Nodeland og Johnsen seg av Norvegia-lydskriften som Johan Storm laget. Norvegia er et fonetisk alfabet, utviklet spesielt med tanke på de norske dialektene. På Johnsens og Nodelands tid var det svært vanlig at norske dialektforskere brukte dette, mens man i dag i større grad velger å benytte seg av IPA, det internasjonale fonetiske alfabetet.

Man kan også spørre seg i hvor stor grad vi kan stole på disse tre kildene. Jeg tror ikke nødvendigvis Johnsen er uten feil, men jeg har ganske stor tillit til arbeidet han har lagt ned i dette. Han brukte som sagt sju år på å arbeide med manuset, og han reviderte det igjen i 1954, da det endelig kom på trykk i sin helhet. *Kristiansand bymål* bærer også preg av å være svært grundig og etterrettelig skrevet. Når det gjelder Nodeland, vet vi i dag svært lite om hvem han var, og hovedoppgaven hans vet vi like lite om. Han oppgir ingen kilder, og beskriver ingen metoder for hvordan han har funnet ut uttale og opprinnelse av disse vokalene. Vi vet ikke om han har tatt dette fra sitt eget hode, eller om han har pratet med informanter, og i tilfelle hva slags, hvilke og hvor mange informanter. Det er derfor vanskelig å vite om ulikhetene i hans og Johnsens arbeider skyldes at de er gjort med 13 års mellomrom, eller om det skyldes hastverksarbeid, unøyaktigheter eller at en eller begge av dem har gjort for store generaliseringer. Det vi vet, er imidlertid at Arnulf Johnsens bok ble påbegynt i 1935, altså bare seks år etter at Johnsen leverte sin hovedoppgave. Vi kan vel neppe regne med at det har foregått så store endringer på de få årene, så ulikhetene mellom Johnsen og Nodeland skyldes antakeligvis andre forhold.

Christoffersens artikkel fra *Den store dialektboka* er bare ment som en kort og populærvitenskaplig oversikt over dialekten, og er ikke noe omfattende oppslagsverk. Derfor har det ikke vært så nødvendig for henne å undersøke så nøye hvordan det står til med de korte e/æ-vokalene. Det eneste eksempelet hun nevner, er ordet *kvæll*.

På grunn av denne usikkerheten rundt de eldre skriftlige kildene, anser jeg det som viktig for meg å også bruke eldre folk som informanter. Det er interessant å se i hvilken grad deres uttale samsvarer med det forskerne sier.

2.4.3 Systemet jeg tar utgangspunkt i

I mitt videre arbeid vil jeg fortsette å bruke kildens lydskrift når jeg oppgir eksempler fra Nodeland, Johnsen og Christoffersen. Når det gjelder mine egne eksempler og transkripsjon av det informantene mine sier, velger jeg å bruke en mer moderne lydskrift på de ordene som er aktuelle variabler i undersøkelsen, det vil si ord som har e- eller æ-lyd i trykksterk stilling. Det er verdt å merke seg at ulikheten mellom den korte e- og æ-lyden ligger på et fonetisk nivå, mens skillet mellom lang e og æ er fonemisk. I noen tilfeller kan vi få minimale par ved å bytte ut /e:/ med /æ:/ i ord med lang vokal. Ordet /re:v/ kan i den tradisjonelle kristiansandsdialekten bety både *rev* som en type skjær, og *rev* i seilene. /ræ:v/, derimot, kan bare være det kjente rovdyret som bor i skogen. På samme måte vil /skre:və/ være perfektum partisipp av verbet *å skrive*, eller bestemt form entall av substantivet *et skrev* (avhengig av hvilket tonem det uttales med), mens /skræ:və/ vil være infinitiv av verbet *å skreve*, altså å sprike med beina. Det er altså distinktiv opposisjon mellom /e:/ og /æ:/ i Kristiansand bymål. Dette gjør at jeg vil benytte meg av fonemisk transkripsjon for å vise uttale av aktuelle variabler med lang /e:/ eller /æ:/.

De korte vokalene [ɛ] og [æ] står derimot i ikke-distinktiv opposisjon. Lydene ligger dessuten noe nærmere hverandre i uttale, så her er det mer hensiktsmessig for meg å bruke fonetisk transkripsjon for å illustrere uttale. Jeg kommer hovedsakelig til å basere meg på IPA, det internasjonale fonetiske alfabetet, som system, men som tegn for skarre-r vil jeg bruke [R]. I den fonemiske transkripsjonen vil jeg bruke /r/. Jeg mener dette er problemfritt, ettersom skarre-r er den eneste aktuelle r-realiseringsen i kristiansandsmålet.

I de tilfellene jeg ønsker å gjengi mer enn det aktuelle ordet, eller vise ordet i en sammenheng, velger jeg for enkelhets skyld å skrive de resterende ordene så lyddrett som mulig, men med vanlige, kursiverte bokstaver.

Ved drøftingen av de lange vokalene står diskusjonen om hvorvidt det skal være æ- eller e-lyd i trykksterk stilling, før eller etter r. Nodelands eksempelmateriale og påstander skiller seg noe fra Christoffersens og Johnsen her. Det kan være flere grunner til det. Kanskje har den lukkede e-lyden vært fullstendig dominerende i tidligere tider, slik at Nodelands oppgave, som er den kilden som går lengst tilbake, fanger opp det. Alternativt har eksemplene der r kommer framfor æ-lyden, vært så få at Nodeland har unnlatt å nevne dem og isteden gjort det enkelt for seg selv ved å kategorisere dem som unntak. Transkripsjonen hans av *rēv* kan tyde på det. Jeg vil derfor her støtte meg til Johnsens og Christoffersens påstander om at vi i den

tradisjonelle kristiansandsdialekten kan vente å høre den lukkede e-lyden i alle omgivelser, mens vi kan få lang æ-lyd etter r.

Når det gjelder de korte e/æ-vokalene, regner jeg med at den *ɛ*-vokalen som både Nodeland og Johnsen bruker, er den samme lyden som vi i IPA-systemet betegner som [ɛ]. Derfor vil jeg bruke *ɛ*-tegnet som symbol for denne lyden, som ligger i grenselandet mellom e og æ. [ɛ] er den e-lyden vi finner igjen i for eksempel det britisk engelske ordet *bed*, og regnes på norsk normalt som en allofon av fonemet /e/. Den korte æ-lyden er lettere å beskrive. Den er nok noe mer lukket enn den lange æ-lyden, men det er likevel ikke vanskelig å høre at den ligger nærmere /æ:/ enn /e:/. Jeg vil derfor bruke tegnet [æ] for den.

Det er vanskeligere å tolke ulikhetene mellom Nodeland, Johnsen og Christoffersen her. Vi kan velge å se det slik at den korte e/æ-lyden har gått gjennom ei utvikling der den først bare ble uttalt som [ɛ], siden kom det i så fall inn en åpnere variant [æ] i de tilfellene vokalen hadde naboskap med /r/, for at vokalen så til sist kunne bli uttalt med [æ] også i tilfeller der den verken hadde /r/ framfor eller etter seg.

Like sannsynlig, eller kanskje noe mer sannsynlig, er det at de ulike forskerne har lagt forskjellige typer lydskriftsystemer til grunn i sine beskrivelser. Både Nodeland og Johnsen sier jo at *ɛ*-lyden deres og æ-lyden ligger så nær hverandre at de kan forveksles. Nodeland skriver: "I det hele ligger de to lyd (*ɛ* og æ) så nær hverandre i uttale at vi for letthets skyld kan betrakte dem som en. Jeg har derfor anvendt *ɛ* som tegn for dem begge" (1929:1f). Altså vet vi ikke helt i hvilke ord kvaliteten på e/æ-lyden har vært åpnere enn andre hos Nodeland. Johnsen, derimot, er helt klar på at naboskap med *r* åpner kvaliteten på vokalen. Når det gjelder Marit Christoffersens korte setning om at "kort æ-lyd brukes f.eks. i *kvæll*" (1990:188), er det eneste sikre her at æ-lyden i *kvæll* i hvert fall ikke står i naboskap med *r*, så helt på linje med Johnsen er hun ikke. Men er dette eksemplet representativt, slik at æ-lyden nå har blitt helt dominerende i den korte vokalen, slik min hypotese er at den har blitt? Eller hadde hun avdekket variasjon dersom hun hadde undersøkt dette grundigere? Ville hun ment som Nodeland at ett lydtegn dekker godt nok, selv om det er forskjell på et fonetisk nivå? Det er vanskelig å vite, så lenge hun ikke har gått dypere i dette. Den eneste av kildene som er utfyllende nok i sin beskrivelse av denne vokalen, er Arnulf Johnsen, så jeg velger å støtte meg til ham og anta at det tradisjonelt ved kort e/æ-vokal har vært brukt en åpnere æ-lyd i naboskap med *r*, og en noe mer lukket e-lyd uten naboskap med *r*.

Til tross for en del usikkerhetsmomenter er det altså Johnsens system jeg først og fremst baserer denne foreløpige konklusjonen min på. Jeg mener derfor at den tradisjonelle kristiansandsdialekten, slik den var i første halvdel av 1900-tallet, har hatt disse e/æ-lydene:

Lang /e:/ og /æ:/

/e:/	Forekommer i alle omgivelser. Eksempler: /le:rə/ (lære), /de:r/ (der), /le:sə/ (lese), /he:l/(hæl), /skre:və/ (skrevet), /re:v/ (rev, som i seilene eller i skjær i sjøen).
/æ:/	Forekommer bare etter r. Eksempler: /ræ:v/ (rev, dyret), /dræ:bə/ (drepe) /skræ:və/ (skreve)

Tabell 2.3 Oversikt over tradisjonell bruk av lang /e:/ og /æ:/ i kristiansandsdialekten

Kort /e,æ/

[ɛ]	Forekommer i alle omgivelser, bortsett fra framfor og etter r. Eksempler: [h ɛst] (hest), [çɛp] (kjepp)
[æ]	Står alltid før og etter r. Eksempler: [Rænskə] (renske), [æRtə] (erte)

Tabell 2.4 Oversikt over tradisjonell bruk av kort [ɛ] og [æ] i kristiansandsdialekten

3 Teori

3.1 Talemålsforskningens utvikling

Det er spennende å se hvordan dialektologien har utviklet seg som forskningsgrein i Norge helt fra starten og fram til i dag. Ei detaljert utgreiing om dette ville falt utenfor hva som er relevant for denne oppgaven. Likevel er det interessant å se på hva slags forskning som har vært bedrevet på området tidligere. Jeg vil derfor gi en særdeles kort oversikt over den historiske utviklingen i norsk talemålsforskning.

I stedet for å bruke mye plass på historikk vil jeg heller vie mer plass til å si noe om hvordan det står til med talemålsforskningen i Norge i dag, hvilke problemstillinger det arbeides med, og hvilke teorier som råder. Dette gjør jeg for å si noe om hvilken tradisjon jeg arbeider innenfor, og hvilke teorier jeg støtter meg til i dette arbeidet.

3.1.2 Kort oversikt over talemålsforskningens historie i Norge

Selv om det har vært gjort noen enkeltarbeider om norske dialekter allerede fra midten av 1600-tallet, kom ikke den norske dialektforskningen ordentlig i gang før på 1840-tallet, da Ivar Aasen systematisk begynte å kartlegge norske dialekter. Dialektforskningen på den tiden hadde også en viktig nasjonsbyggende funksjon, og etter hvert ble det flere som forsket på dette, blant annet Hans Ross og Amund B. Larsen. Målforskningen på den tiden var historisk orientert. Man kartla dialektene slik de var, og viste hvordan de hadde utviklet seg fra norrønt.

Det diakrone perspektivet har holdt seg godt i talemålsforskningen i Norge, og kanskje var det dette som gjorde at strukturalismen ikke slo like sterkt gjennom i Norge som i resten av Europa fra 1930-tallet og utover. Likevel finner vi noen norske studier gjort i strukturalistisk tradisjon fra denne tiden, blant annet Christiansen (1933).

På 1970-tallet kom sosiolingvistikken for fullt. Dialektene ble nå gransket i språksosiologiske perspektiver. Altså ble de ikke lenger bare undersøkt på bakgrunn av geografi og språklige utviklingsperspektiver, men også sosiale størrelser som kjønn, alder, sosial status, yrkesbakgrunn og inntekt ble tatt med i betraktningen. På 1970- og 80-tallet ble det utført flere store kvantitative dialektundersøkelser der man sammenlignet forskjellige språkbrukere fra samme sted, men med for eksempel kjønn eller sosial klassetilhørighet som variabler. På 1990-tallet var fortsatt sosiolingvistikken i sentrum, men forskerne foretok i

større grad kvalitative studier enn kvantitative. Slik kunne man i større grad fange opp hvilke psykososiale faktorer som spiller inn når den enkelte språkbrukeren velger å snakke på en bestemt måte. (Historikken jeg presenterer i kapittel 3.1.3 og 3.1.2, er hovedsaklig bygget på informasjon fra Sandøy 1992 og Skjekkeland 1997.)

3.1.3 Bymålsforskningens historie i Norge

Bymålsforskningen kom ikke i gang like tidlig som forskningen på bygdemålene. Dette var fordi bymålene lenge ble regnet som ”blandingsmål”. Bymålene kjennetegnes ofte ved at de har kommet lenger i utviklingen enn målene i de omkringliggende bygdene. De første dialektgranskerne var opptatt av å finne ”genuine” dialekter, noe som førte til at dialekter på landsbygda ble foretrukket, og informantene de brukte, skulle helst være så gamle som mulig og fri for språklig påvirkning utenfra.

Amund B. Larsen sin skildring av Kristiania bymål som kom i 1907, var den første kjente bymålsstudien i Norge. Etter dette ble det mer vanlig med bymålsstudier, men det var først på 1970-tallet, med sociolingvistikken, at bymålsforskning fikk et skikkelig oppsving. Ettersom de sosiale ulikhetene ofte er større i byene, regnet man med at de språklige forskjellene mellom de sosiale gruppene i byen også var det, og det ble derfor mer interessant å forske på talemålsvariantene der.

3.1.4 TEIN- og SONE-prosjektene

Høsten 1998 ble det satt i gang et nytt nasjonalt prosjekt. TEIN står for Talemålsendring i Norge, og ble startet opp som et samarbeidsprosjekt mellom Høgskolen i Agder og universitetene i Bergen, Oslo, Tromsø og Trondheim. Prosjektet var et paraplykonsept, med mange lokale delprosjekter, der tanken var til sammen å dekke så store deler av Norge at man kunne få en slags oversikt over den nasjonale talemålssituasjonen.

Hovedtemaet til TEIN var talespråklig variasjon og regionalisering, og målet var å beskrive dagens talemålssituasjon i Norge. Prosjektet hadde et særlig fokus på at det foregår en regionalisering av norske dialekter, og det var derfor også et uttalt mål at det skulle føre til en beskrivelse av dagens regionaltalemål og forklaringer på den språklige utviklingen som foregår. Dette skulle føre til bedre innsikt i sosiale og samfunnsmessige faktorer som påvirker endringene i norske dialekter.

Under TEIN har det altså vært flere delprosjekter. Åtte doktorgradsstipendiater har holdt på med avhandlinger som er knyttet til TEIN-prosjektet, og det har vært skrevet noen og førti

hovedoppgaver som har hatt tilknytning til TEIN. Så når det gjelder å generere forskning på talemålssituasjonen i Norge, må prosjektet regnes som vellykket.

Da TEIN-prosjektet ble avrundet, registrerte man likevel at svært få av de talemålene man hadde gransket, kunne regnes som bymål. Selv om det hadde vært et uttalt mål å ta for seg regionalisering av talemål, ble det altså slik at de mest urbane områdene i Norge ble lite dekket. For å få mer kunnskap om talemålsendringer i urbane strøk gikk de samme institusjonene sammen igjen for å starte et nytt prosjekt der de ulike bymålene i Norge skulle stå i fokus. Dette prosjektet har fått navnet SONE, som står for Sosiolingvistisk nettverk, og her har også Høgskolen i Oslo og Universitetet i Stavanger sluttet seg til.

I 2005 startet SONE-nettverket opp et forskningsprosjekt kalt UPUS (Utviklingsprosesser i urbane språkmiljøer) som skal undersøke språklige praksisformer og utviklingstendenser i norske byer. Foreløpig er det språkmiljøer i Oslo, Trondheim, Bodø og Trondheim som granskes, men det ser ut til at flere byer i Norge også kan være aktuelle. Flere av forskningsprosjektene dreier seg om flerspråklighet og språket i multietniske ungdomsmiljøer, men noen av dem tar også for seg generelle utviklingstendenser i bymålene.

Igangsettingen av disse prosjektene viser at det er stor vilje i forskermiljøet til å granske dagens talemålssituasjon. Den viser også at de mest aktive talemålsforskerne i dag er sosiolingvister. De gransker ikke talemålene og endringene i dem isolert, men forsøker å se dem i sammenheng med samfunnsmessige, sosiale og psykologiske faktorer.

3.2 Talemålsendringer

I dagens talemålsforskning er det altså vel så viktig å finne årsakene til endringer som å finne ut hva endringene består i. Språkendringer, samfunnsendringer og menneskelig atferd sees i en sammenheng. At det forekommer endringer i talemålet, eller i språk generelt, skyldes nok oftest flere faktorer som trekker i samme retning samtidig, men for å kunne se nærmere på hva de enkelte faktorene faktisk er, kan det være nyttig å se på dem hver for seg.

3.2.1 Indre og ytre faktorer

Det er vanlig å dele opp faktorene bak talemålsendringer i indre og ytre faktorer, også kalt språkinterne og språkeksterne faktorer. ”Indre faktorer” er en betegnelse på drivkrefter som ligger i språket selv, altså i språkssystemet. Helge Sandøy skriver at ”I sjølve språkssystemet ligg det altså eit stadig tildriv til *nyregulering*, og eit levande språk har alltid ei kime i seg til forandring” (Sandøy 1992:232). Regelavgrensning, generalisering, analogi og ”naturlighet” (at

nye uttalevarianter som er enklere enn de gamle, tar over) er eksempler på typer av indre faktorer som har blitt brukt til å forklare endringer. Ofte fører slike endringer til systemforenklinger, men ikke alltid.

”Ytre faktorer” som påvirker språkendringene, finner vi blant annet i kulturen, i samfunnet og i menneskene, og altså ikke i selve språket. Eksempler på faktorer som ofte blir trukket inn i vår tid, er påvirkning fra massemediene, holdninger hos språkbrukerne og den økte mobiliteten i samfunnet.

Det kan være fristende å spørre om ikke skillet mellom indre og ytre faktorer er et kunstig skille, og i hvor stor grad det er mulig å forklare språkendringer som noe som skjer i språket selv. Selv om Sandøy bruker ordet ”levende” om språk, betyr jo ikke det at språket er en levende organisme. Det betyr bare at språket blir brukt av mennesker som lever. Hvis det i en dialekt som endrer seg, oppstår en systemforenkling, er det da noe i språkets vesen som driver fram denne endringa, eller er det noe i mennesket som språkbrukende vesen som driver den fram? Jeg har ingen mulighet til å gå i detalj når det gjelder diskusjonen omkring språkets ontologi her, men jeg kan gjengi en oppfatning som er svært utbredt blant mange av dagens lingvister og sociolingvister. Brit Mæhlum, som er en av Norges fremste sociolingvister i dag, er blant dem som mener at språkets vesen er todelt. Hun skriver at noen aspekter ved språk ”inngår i bestemte universelle prinsipper som særkjenner mennesket som biologisk art”, mens andre sider ved språk har ”en definitiv sosiokulturell tilhørighet” (Mæhlum 1999:163).

Mæhlum siterer også Henning Andersen, som utdyper det samme:

[...] it is essential to recognize that any language is a joint product of nurture and nature. On one hand, it is a cultural institution, assimilated by the individual and freely manipulated by him, according to his needs and skill, and in relation to the limits set by social convention. On the other hand, it is acquired, maintained, and elaborated entirely by the grace of the natural language faculty that all members of our species share. It is against this background that the different types of rational explication must be applied which we will look at below (Andersen 1989:8 i Mæhlum 1999:162).

Når dette er sagt, kan man diskutere hvor man skal lete etter *årsakene* til endringene. Jeg synes Mæhlum har et viktig poeng når hun sier at ved å bruke språkinterne forklaringer peker man mer på *hvordan* endringene finner sted, enn på *hvorfor*. Faktorer vi finner hos mennesket som biologisk vesen, og i språket selv, danner mer forutsetninger og rammer for hvilke språkendringer som kan finne sted, hvordan de kan finne sted, og i noen grad hvor stor sannsynlighet det er for at endringen kan forekomme.

Mæhlum er åpen for at det i de enkelte språkssystemene ligger visse former for strukturer som alle språk synes å følge. I menneskets biologi finnes det også en rekke forutsetninger i måten hjernen og taleorganene våre er bygd opp på, som gjør at vi kan tilegne oss, forstå og bruke språk. Dette legger rammeverket for hvilke *innovasjoner* som kan oppstå, mens vi må se på faktorer hos språkbrukeren og i samfunnet for å finne ut hvordan disse innovasjonene *spre*s videre (jf. Hansen 2003:9).

Ved å studere de indre faktorene finner vi altså ut *hvordan* språket og språkendringene kan være. Skal vi finne svaret på *hvorfor*, må vi søke etter årsaker i menneskets sosiale og intensjonale natur. Mennesker er sosiale vesener, og vi bruker språket som et redskap til samhandling oss imellom. Mæhlum og svært mange andre sosiolingvister i dag mener at språket først og fremst har en sosial natur. Språkendringer er etter deres syn en form for sosiokulturelle endringer, og derfor må vi søke etter årsaken til språkendringene hos de menneskene som snakker språket, og det samfunnet og den kulturen de lever i.

3.2.2 Faktorer hos språkbrukeren

Norske språkbrukere velger til enhver tid mellom ulike tilgjengelige språkvarianter når de snakker. De valgene tas bevisst eller ubevisst. Hva er det som gjør at for eksempel to språkbrukere fra samme familie, som har bodd på samme sted hele livet, kan bruke to ulike former av samme ord, kanskje til og med i så stor grad at vi kan diskutere om det ikke er to ulike varieteter av samme mål? Hvordan kan det være slik at den ene for eksempel ville uttalt *her*, *hull* og *båt* som /hæ:r/, /hæl/ og /bo:t/, mens den andre ville sagt /he:r/, ho:l/ og /bo:d/? For å finne ut mer om språkbrukernes valg, enten de valgene nå er ubevisste eller bevisste, må man undersøke forhold som går på identitet, prestisje og holdninger.

Helge Sandøy (1989:62) omtaler holdninger som ”oppfatningar, verdier og normer som pregar menneska medvete og umedvete. Desse holdningane kjem til uttrykk gjennom både ytringar og handlingar”. Sandøy sier videre at selv om holdningene gir uttrykk for noe som er stabilt over lengre tid, så kan altså holdninger bli endret gjennom ny kunnskap og nye erfaringer. I denne sammenhengen er det holdninger til språk og språkbruk som er interessant.

Det er flere aspekter man bør se på når det gjelder hvordan oppfatninger og innstillinger til språk og språkbruk preger mennesker. Først kan vi regne med at språkholdningene ofte vil være basert på en ideologi, altså et slags grunnsyn på språk som kan henge sammen med politiske verdier og standpunkt (Sandøy 1989:62). Hvordan språkbrukerne forholder seg til for eksempel bokmål som en talt målform, kan si noe om hva slags grunnleggende syn de har. Hvis noen regner talt bokmål som Norges standardtalemål og plasserer andre målformer i

kategorien ”dialekter”, vil det sannsynligvis si at de gir det talte bokmålet høyere status på den språklige rangstigen enn andre talemål. Hvis de derimot rangerer det talte bokmålet som en type målform på lik linje med andre målformer, så har de en annen ideologi. Ulike ideologier tildeler de ulike språklige varietetene forskjellige roller i samfunnet. Sandøy sier at siden denne ideologien tildeler verdier, er den politisk.

I Norge er vi i den særstillingen at vi kan bruke dialekten vår i nærmest alle situasjoner, og mange vil kunne hevde at vi ikke engang har et standardtalemål her i landet. Dette er et eksempel på en språkpolitisk ideologi som er typisk for nasjonen Norge, og som sikkert vil gjenspeile seg i en god del norske språkbrukeres personlige ideologi, men neppe alles.

På samme måte som noen vil knytte visse talte varieteter til mennesker fra en viss sosial klasse, finnes det mange som assosierer visse former for talemål med visse egenskaper hos språkbrukerne. Noen kan for eksempel mene at de som snakker totenmål, er blide og koselige, mens de som snakker nordnorsk, er temperamentsfulle og utadvendte. Denne formen for assosiering er nok mer problematisk. Det finnes selvsagt ingen form for lingvistiske bevis for at visse målformer kan knyttes til bestemte menneskelige egenskaper. Denne typen fordommer er knyttet til stereotype oppfatninger av mennesker, sett ut fra deres geografiske tilhørighet.

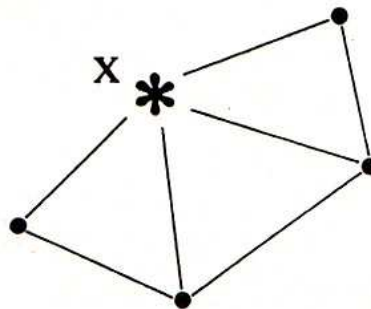
Her er det altså ikke egenskaper i selve dialekten som gjør at man oppfatter en dialekt på en bestemt måte, men det at man knytter visse personlighetstrekk og atferdsmønstre til mennesker fra ulike landsdeler. Det er altså menneskene man har fordommer mot eller meninger om, ikke selve språket. Dette tydeliggjør kanskje hvor sterk oppfatning folk har av at språket er nær knyttet til de som bruker det. Det er vanskelig å skille mellom språket og språkbrukerne, fordi språket blir en så integrert del av personligheten. Det sender sterke signaler til omverdenen om hvem språkbrukeren er, selv om de signalene ikke alltid nødvendigvis er riktige. Språket kan også signalisere hvem språkbrukeren ønsker å være.

Det er nemlig ikke bare slik at folk bruker språket til å definere hvem og hvordan andre språkbrukere er. Folk knytter også sin egen identitet opp til visse former av språkbruk, og ulike varieteter og varianter kan brukes til å uttrykke hvem man vil være, og hvilke grupper man ønsker å tilhøre. Robert Le Page og Andrée Tabouret-Keller (1985) kalte bruk av språk for identitetshandlinger (”acts of identity”) og var blant de første som viste at mennesker også bruker språket til å danne seg en identitet. Le Page og Tabouret-Keller pekte også på at identiteten til en person er flerdelt. Noen trekk ved identiteten er foranderlige, mens andre trekk blir der hele livet. Identiteten er altså ikke en statisk, fast størrelse, men endrer seg for eksempel etter hvem man er sammen med, hvilken situasjon man er i, og hvilke erfaringer

man har gjort seg tidligere. Den er altså avhengig av hvilken kontekst man til enhver tid opptrer i.

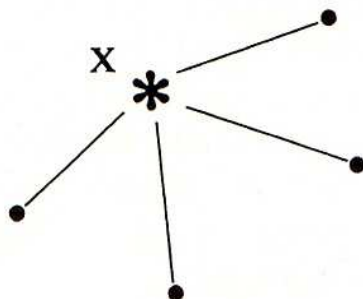
Gruppetilhørighet er også en viktig del av en persons identitet. Hvilke sosiale grupper man ønsker å tilhøre, og hvilke sosiale grupper man vil markere avstand fra, kan komme til uttrykk gjennom språket. Lesley Milroy var blant de første som undersøkte sammenhenger mellom nettverksstrukturer, gruppetilhørighet og språkbruk (1980). Hun fant blant annet at grupper var med på å opprettholde språktrekk ved å ha normer for hva som er akseptert språkbruk, og hva som ikke er det, og hun fant også at gruppene ofte kunne stå for innovasjoner innen språket. Ofte ville det da være en sterk person, kanskje en slags ”ledertype”, som stod for denne innovasjonen.

Milroy viste også at jo tettere de sosiale nettverkene er, desto sterkere virker disse gruppefunksjonene. Hun skiller mellom sosiale nettverk med høy og lav tetthet. Et nettverk med høy tetthet består av mange mennesker som kjenner hverandre, og én persons bekjente vil også være de andres kjenninger. Milroy illustrerer dette slik, der personene vi studerer nettverket til, er representert med ei stjerne, og andre mennesker i nettverket er rundinger:

Figur 3.1 Milroys illustrasjon av en nettverksstruktur med høy tetthet.

Hvis nettverket har lav tetthet, er det slik at kontaktene til én person ikke nødvendigvis kjenner hverandre. Man har kanskje ulike venner og bekjentskaper til ulike formål. Milroy har illustrert det slik:

Figur 3.2 Milroys illustrasjon av en nettverksstruktur med lav tetthet.

De tette nettverkene finner vi oftest i mindre tettsteder og bygder, der de samme personene ofte fyller forskjellige funksjoner. Man kan ha én og samme person som tannlege, nabo og kamerat man ser fotballkamper med på lørdag formiddag. Milroy kaller slike forbindelser for multiplekse nettverksbånd (Milroy 1980:21). I byene er det nok flere enkeltforbindelser, og nettverksbåndene er uniplekse. Man kan ha én person som tannlege, en annen som nabo, og en tredje person som følge på fotballkamper. I en by der nettverkene er mindre tette, vil altså ikke gruppefunksjonene spille så sterkt inn. Språknormeringen i gruppene kan derfor ikke opprettholdes på samme måte. Med nettverk med lav tetthet vil det være rom for flere ulike varianter, og man kan tenke seg at språk i større grad blir sett på som en individuell egenskap. Likevel kan man snakke om grupper i byer også, og det er interessant å merke seg at språklige innovasjoner ofte oppstår blant ungdom i byene (se kap. 3.5.2.).

I samfunnet generelt, og i de enkelte gruppene spesielt, vil det være noen varieteter som har større *prestisje* enn andre. Sandøy (1992:246) definerer prestisjespråk som det språket som blir regnet for å være ”mest korrekt” eller ”mest sosialt akseptert”. Han sier videre at det de fleste steder vil være et talemål basert på bokmål. Det er nok slik at varieteter som har et sterkt bokmålspreg, ofte vil bli regnet som ”penere” og ”mer korrekt” blant språkbrukere. Sandøy peker også på at prestisjen til bokmål kommer til syne i for eksempel muntlig gjengivelse av sitater eller i språkbruken i amatørteaterstykker.

Likevel er det ikke nødvendigvis det prestisjefylte språket som har størst påvirkningskraft. William Labov (1966), og senere Peter Trudgill (1972), bruker begrepet

”skjult prestisje” (”covert prestige”) og kommenterer at selv om de fleste kjenner til prestisjeformene og ofte mener at de er ”finere”, velger de ofte andre former som ikke har like høy prestisje. Det som har prestisje i offisielle sammenhenger, er nemlig ikke nødvendigvis det som har prestisje innad i alle sosiale grupper. Bruk av det man kan kalle lavstatusformer, kan i enkelte grupper gi høyere prestisje. I forbindelse med dette kan vi også bruke begrepet *gruppesolidaritet*. Trudgills undersøkelser i Norwich i England viste at mange valgte å snakke lite standardnært fordi de ikke regnet med at nettverket rundt dem ville akseptere det.

For example, many informants who initially stated that they did not speak properly, and would like to do so, admitted, if pressed, that they perhaps would not *really* like to, and that they would almost certainly be considered foolish, arrogant or disloyal by their friends and family if they did (Trudgill 1972:184).

Dette peker tilbake på det jeg sa ovenfor om gruppetilhørighet og språkbrukernes nettverk, der språkbruken signaliserer identitet. Det som er prestisje for én person, er det ikke alltid for den neste. Således kan vi si at prestisje er et ganske komplisert begrep, men likevel vel verdt å ta med i betraktningen når det gjelder å finne årsaksfaktorer ved talemålsendringer som ligger hos den enkelte språkbrukeren.

3.2.3 Faktorer i samfunnet og kulturen

Når vi ser på faktorer i kulturen og samfunnet som fører til talemålsendringer, så ser vi på den delen av endringsprosessen som har med *spredning* mellom ulike språkgrupper å gjøre. Å undersøke faktorer hos den enkelte språkbrukeren kan fortelle oss noe om den enkelte språkbrukerens valg, og om spredning på individplan. Faktorer i samfunnet og kulturen er mekanismer som kan bidra til språkendringer i hele grupper. En nærmere studie av disse vil også belyse deler av individenes felles virkelighet.

Jeg har hørt det spøkefullt bli hevdet at oppfinneren av bilen har mye på samvittigheten og bør bli husket når vi skal fordele skylden for talemålsendringer. Om det nå ikke akkurat er oppfinneren som har hatt noen direkte medvirkning her, så er det i hvert fall sikkert at den nye mobiliteten som kom med utbredelsen av bilen og andre moderne transportmidler, har gjort sitt til at språkbrukerne blir mer utsatt for kontakt med andre dialekter og målformer enn sitt eget talemål. I dagens samfunn er det sjelden at folk bor på samme sted hele livet. Folk flytter i større grad enn før for å få seg en utdanning eller jobb. Noen ganger blir de boende, andre ganger reiser de tilbake, men da tar de kanskje med seg en ny ektefelle tilbake, og så blir det innflytting likevel.

I tillegg til flyttingen reiser også mennesker mer i hverdagen. En del folk pendler, og studerer eller jobber altså andre steder enn der de bor. Man kan i større grad ha venner på andre steder enn der man bor, og det er lettere å ha kontakt med dem, enten ved å reise fysisk, ringe eller bruke andre moderne kommunikasjonsmidler. På denne måten blir folks nettverk i større grad fylt opp av folk som snakker et annet talemål enn deres eget. Vi kan regne med at dette i en del tilfeller vil hemme språknormeringen innad i nettverkene. Man blir vant til å høre så mye ulikt av dialekter og varianter at man ikke lenger ”sensurerer” språket i sitt eget nettverk like strengt som før.

I tillegg til at vi hører mye mer av mange ulike målformer i det daglige, vil jeg også påstå at vi i dag mer enn noensinne må forholde oss til bokmålet. Eric Papazian (Papazian 1987:12) skriver at skriftspråket nødvendigvis må ha en viss innflytelse på talemålet i et samfunn der stort sett alle kan lese og skrive og gjør dette daglig. Massemediene er fulle av skriftlig tekst, og den norske teksten er i all hovedsak skrevet på bokmål. Internett har blitt allemannseie, det er reklame overalt, og de fleste leser aviser og/eller ukeblader. I tillegg er talt bokmål det folk er mest vant til å høre på radio og i fjernsyn. Selv om programledere og reportere står fritt til å benytte seg av sitt eget talemål, er det fortsatt slik at språket i alle nyhetsoppleser modereres slik at det ligger nær skriftspråket. Dette gjør nyhetsoppleserne enten det er nynorsk eller bokmål som er skriftspråket. Likevel velger jeg her å konsentrere meg om *bokmålets* påvirkning gjennom massemediene.

Én grunn til at jeg gjør det, er at det er bokmål som blir desidert mest brukt i massemediene generelt. Av Norges fem største radiokanaler og to største fjernsynskanaler var det per 2005 bare NRK P2 og NRK P3 som klarte å oppfylle kravet om 25 prosent nynorsk, et krav som blir stilt til de kanalene som har fått konsesjon som allmennkringkastere. Ifølge Medietilsynet benytter fjernsynskanalen NRK1 bokmål i 77 prosent av taletiden, mens NRK2 har en bokmålsandel på 86 prosent. Radiokanalen P4 har en dominans av østnorske dialekter¹ på hele 92,7 prosent (Allmennkringkastingsrapporten for 2005).

For det andre er det nok slik at nynorsken aldri har stått særlig sterkt i Kristiansand. Tall fra Grunnskolens informasjonssystem for skoleåret 2006/2007 viser at bare én av 10 689 grunnskoleelever i Kristiansand kommune har nynorsk som opplæringsmål. Resten har bokmål (GSI’06 2006). Derfor er det bokmål jeg her vil fokusere på, når jeg vil se på påvirkningskraften gjennom massemediene. Når det gjelder talt bokmål, finnes det en rekke regionale utgaver, men om man hadde spurt folk, ville nok de fleste ha lokalisert det til

¹ Det er Medietilsynet som har brukt begrepet “østnorske dialekter”, og det er litt uklart hva de legger i det, men jeg vil anta at de først og fremst mener ulike utgaver av oslomål og/eller bokmålsnært østlandsk talemål.

Østlandet et sted, og mange ville nok tenkt på Oslo. Grunnen til det er kanskje at vi er så vant til å høre oslomålet på radio og tv, og alltid har vært det.

Helge Sandøy er blant dem som skriver om språkpåvirkning gjennom massemedier. Han påpeker at det først og fremst er ordforrådet og ordstammene som er utsatt for den type påvirkning (Sandøy 1996:141). Vi får gjennom fjernsyn, radio og skriftspråk stadig påfyll av nye ord vi kan bruke, og når det er hensiktsmessig, eller når vi har hørt ordet ofte nok, begynner vi kanskje å bruke det selv. Sandøy tviler bortsett fra dette på massemedienes påvirkningskraft, siden alle massemedier stort sett er enveiskommunikasjon, og det er i samhandling og samtale mellom mennesker at språkpåvirkning skjer.

3.3 I hvilken retning går utviklingen?

Når det gjelder dialektutviklingen i Norge i dag, er det ofte to prosesser som diskuteres, nemlig *regionalisering* og *standardisering*. Disse prosessene sier noe om hva som kan være i ferd med å skje, og hvor de norske talemålene kan være på vei.

3.3.1 Regionalisering

Da TEIN-prosjektet startet opp, var et av de viktigste målene å granske den språklige regionaliseringen som foregikk. Man mente at den utviklingen som var observert i Sverige og Danmark, nemlig at de små, lokale dialektene forsvant og ble erstattet av større regionale dialekter, også var i ferd med å skje i Norge. Unn Røyneland (1999:100) har definert regionalisering som ”ein prosess som fører til inter-systemisk reduksjon av strukturell variasjon”. Det betyr at de strukturelle forskjellene mellom lokale dialekter som ligger nær hverandre, blir redusert. Det blir altså færre og mindre forskjeller, mens språkvarianter med en videre regional utbredelse bevares eller sprer seg. En tenker seg altså at vi mot slutten av en slik prosess kan få en situasjon som i andre land i Europa, med færre små dialekter og noen få store.

3.3.2 Standardisering

Som jeg har nevnt tidligere, kan det diskuteres hvorvidt det finnes et standardtalemål i Norge. Offisielt gjør det ikke det. Men samtidig vet vi at det finnes ulike varieteter av talt bokmål, vi vet at dette er språket som blir brukt i nyhetssendinger på radio og i fjernsyn, og at 77 prosent

av taletiden på NRK1 er på bokmål.¹ Bokmål blir dessuten ofte brukt av maktpersoner, og i de tilfellene folk modifierer talemålet sitt for å bli bedre forstått, så er det oftest bokmål de prøver å legge språket sitt nærmere. Selv om vi ikke har et fastlagt standardtalemål, vil jeg likevel hevde at folk må ha en viss formening om en slags standardnorm som ligger et sted mellom talt bokmål og det folk som ikke er fra Oslo, kaller for ”østlandsk”. De fleste vil altså tenke på bokmål talt med et østlandsk lydsystem. Som Røyneland (1999:105) peker på, er det ikke så lett å vite hvilken varietet av oslodialekten man skal tenke på, eller om det her er snakk om et konservativt eller radikalt bokmål, så noen helt fast standardnorm kan man ikke operere med. Men dette forhindrer ikke nødvendigvis at folk har en opplevelse av at det finnes et uoffisielt standardtalemål. Når man snakker om standardisering, så er det altså snakk om en utjevning av språket i retning av et slikt tenkt standardtalemål.

Røyneland har (med støtte i Peter Auer) kalt dette en nivellering langs den vertikale aksene, fordi man får en reduksjon av forskjellene mellom de lokale talemålene og standardtalemålet. Man tenker seg her en pyramidemodell, der de ulike geografiske dialektene utgjør grunnflaten, og standardtalemålet er spissen på pyramiden (Auer 1988:44). Regionalisering vil da være en nivellering langs den horisontale aksene.

3.3.3 Standardisering eller regionalisering?

I prosjektskissen til TEIN ble det foreslått at regionaliseringen skjedde etter ”urban jumping”-prinsippet, eller ”sprang mellom sentra”, som det har blitt kalt på norsk. Det er et spredningsmønster for språk der prinsippet er at endringene først hopper fra storby til storby, for deretter å spre seg til mindre byer, og så etter hvert til litt mindre tettbebygde områder omkring disse. I samme prosjektbeskrivelse gikk man ut fra at den språklige regionaliseringen har opphavet i hierarkiske relasjoner mellom geografiske områder:

Språkleg regionalisering har sitt opphav i hierarkiske relasjonar mellom geografiske område. Dei hierarkiske relasjonane kan vera av økonomisk, administrativ, kulturell, sosial eller politisk art, og det geografiske området som står øvst i hierarkiet, vil vera kjernen i den språklege regionaliseringa. Ei oppfatning av språkleg regionalisering er at ho primært skjer etter prinsippet ”urban jumping”, altså frå kjerneområdet vil regionsspråket spreia seg frå tettstad til tettstad (Prosjektbeskrivelse TEIN 1997:3 i Røyneland 1999:108).

¹ Når NRK offentliggjør språkstatistikkene sine, fordeler de all dialektbruk likt mellom nynorsk og bokmål. På papiret kan nynorskprosenten altså bli 50 uten at det har vært ett eneste innslag med normert nynorsk. (Nynorsk faktabok 2005)

Røyneland (1999:108) peker på at dersom begge disse to utgangspunktene er helt riktige, så betyr det samtidig at regionaliseringsprosessen bare er et ledd i en større standardiseringsprosess. Kanskje er det slik at de omliggende områdene rundt Kristiansand blir påvirket av Kristiansand bymål, som er et sterkt sentrum i regionen. Men hvis kristiansandsmålet igjen blir påvirket av en form for oslomål, så må vel denne påvirkningen mer kategoriseres som standardisering enn som regionalisering?

Røyneland sier at dersom det i utviklinga bare er standardformene som sprer seg, så kan man snakke om en slags ”leddvis” standardisering. Men dersom det er særskilte regionale former som sprer seg, altså hvis det i vårt eksempel er former som er typiske for kristiansandsmålet, og som vi ikke finner igjen i dette ”standardmålet”, så kan vi snakke om en regionaliseringsprosess. Likevel er det ikke alltid lett å vite om en talemålsendring er en del av en regionaliseringsprosess eller en standardiseringsprosess. I mange tilfeller vil begge prosessene trekke i samme retning. Kristiansand ligger bare fire mil fra Mandal, er en mye større by og blir regnet for å være Sørlandets hovedstad. Man kan derfor regne med at mandalsdialekten vil bli påvirket av kristiansandsdialekten i en regionaliseringsprosess. Hvis for eksempel folk fra Mandal skulle begynne å bruke flertalls-r i ubestemt flertall, altså å gå fra å si *flere eple* til å si *flere epler*, så kan det være vanskelig å si om det skyldes påvirkning fra kristiansandsmålets r-ender i ubestemt flertall, eller om det skyldes påvirkning fra bokmålet, som jo har det samme trekket.

Siden Kristiansand er den største byen på Sørlandet og dermed et stort senter i sin region, og jeg skal se på endringer i dialekten og ikke endringer som er påvirket av den, blir det mest naturlig at jeg fokuserer på standardisering som en nivelleringsprosess av betydning for de vokalendringene jeg undersøker.

3.4 Fasene i en språkendringsprosess

I kapittel 3.2.1 viste jeg at vi bør bruke forskjellige typer årsaksforklaringer alt etter om vi skal forsøke å forklare innovasjon av et nytt språktrekk eller spredningen av det. Samtidig er innovasjon og spredning bare to ulike faser av en språkendringsprosess. For at et nytt språktrekk skal komme inn i et talemål, må endringen først gå gjennom en del faser. Det er jo ikke slik at alle språkbrukere i et bestemt språksamfunn plutselig våkner en dag, og så har de fått et nytt språktrekk i talemålet sitt. I artikkelen ”Beskrive, forklare eller forstå i sociolingvistikken” (Selås 2002) deler Magnhild Selås denne endringsprosessen opp i fire faser.

Den første fasen er den første gangen et nytt språktrekk blir brukt av en språkbruker, altså *innovasjonen*. Denne fasen regnes det som nærmest umulig å kunne observere. Det er heller ikke lett å gå tilbake og se på faktorer hos språkbrukeren eller i samfunnet, fordi man ikke vet hvem innovatøren var, eller nøyaktig når innovasjonen fant sted. Det man kan gjøre for å finne ut hvordan innovasjonen kunne oppstå, er å se på hvilke strukturer i språkssystemet som gjorde at språket var disponibelt for denne endringen, og om det er noe biologisk i mennesket som gjorde at endringen var mulig eller ønskelig.

Den neste fasen er spredningsprosessen, altså fra neste person hører språktrekket, til flere hører det og går over til å bruke det selv aktivt. Denne fasen kaller vi *spredning*.

Den tredje fasen er når et nytt talemålstrekk er såpass innarbeidet at det er en del av variasjonen i et språksamfunn. Det vil si at visse deler av språksamfunnet har tatt i bruk talemålstrekket, mens andre ikke har det. Denne fasen kalles *variasjon*.

Den siste fasen kalles *gjennomført endring*, og den er vi i når endringen er gjennomført i språksamfunnet. Det vil si at alle i språksamfunnet, med muligheter for noen få individuelle unntak, har tatt i bruk endringen i språket sitt (se også Hansen 2003:7f).

Det kan være nyttig å ha navn på de ulike fasene når vi skal forsøke å angi hvor langt i en endringsprosess vi har kommet, men samtidig må vi også huske at disse fasene flyter litt over i hverandre. Det er ikke mulig å fastslå bestemt hvor mange som må ha begynt å bruke et nytt språktrekk før vi kan si at vi har gått fra spredning til variasjon, og selv når vi har fått en gjennomført endring, vil det alltid være noen få individer som vil snakke annerledes. Man kan ikke angi en nøyaktig prosentandel som må ha tatt i bruk det nye språktrekket for at man skal kunne kalle det en gjennomført endring.

3.5 Teori om bruk av informanter

Det er ikke problemfritt å undersøke endring av språklig atferd. Det finnes en rekke teorier om hvem man bør bruke som informanter, og hvem som kan være det. Jeg vil her problematisere bruken av eldre og ungdom som informanter, og forhåpentligvis klargjøre hvilke teorier jeg støtter meg til i denne sammenhengen. Til slutt vil jeg si noe kort om hvorvidt man kan stole på det informantene sier.

3.5.1 Eldre informanter

Fordi de skriftlige kildene spriker i beskrivelsen av e- og æ-lyder i det tradisjonelle kristiansandsmålet, har jeg valgt å intervjuere eldre informanter. Tanken er at disse intervjuene skal gi meg et bedre innblikk i hvordan Kristiansand bymål var tidligere, og håpet er at de skal bekrefte eller avkrefte én eller flere av de divergerende vokalbeskrivelsene til Nodeland, Johnsen eller Christoffersen. Dette er en metode som ikke er uten problemer, og som ikke kan anvendes uten videre diskusjon.

En slik undersøkelse er basert på teorien om *apparent time*, eller *rekonstruert tid*, som den har blitt kalt på norsk. Den går ut på at man ved å undersøke språket i ulike aldersgrupper kan si noe om hvordan språket har utviklet seg. Man bruker altså en synkron studie til å si noe om den diakrone utviklingen. En slik studie tar utgangspunkt i at et menneskes språkssystem holder seg mer eller mindre stabilt etter puberteten. Man regner altså med at en språkbruker beholder talemålet sitt gjennom hele sitt voksne liv. Det er nok riktig at de største endringene foregår i barne- og ungdomsårene, men likevel kan man ikke dermed si at det ikke forekommer noen endringer seinere i livet (jf. Røyneland 2002:96).

Fenomenet *age-grading*, på norsk kalt *aldersavgrensing*, er et eksempel på en type språkendring som kan skje gjennom livet. Aldersavgrensing vil si at visse språkvarianter er knyttet til visse stadier i livet. Dette er da stabile mønstre som blir repetert for hver generasjon. Når folk når en viss alder, begynner de kanskje å bruke disse variantene, eller de slutter kanskje å bruke visse varianter når de blir eldre. Milroy og Gordon (2003:36) sier med støtte i Chambers (1995:188- 93) og Chambers og Trudgill (1998:151) at aldersavgrensing er et fenomen som for det meste forekommer i forbindelse med barne- og ungdomsspråket. De legger til at aldersavgrensingen ser ut til å gjelde varianter språkbrukerne har en klar bevissthet om, og som derfor er lettere å endre på med vilje. Med visse forbehold støtter de derfor teorien om rekonstruert tid:

Thus, the basic assumption of the apparent-time hypothesis – that an individual's speech remains stable throughout life – seems to be reasonably secure if we understand it to apply to particular types of features (those that does not attract social awareness) and to cover the course of one's adult life only (Milroy og Gordon 2003:37).

Paul Kerswill (1996:178) mener at språkbrukere endrer språket sitt hele livet, men at hva slags *typer* endringer som kan forekomme, er avhengig av språkbrukerens alder. Han påpeker at leksikalske endringer er de enkleste å tilegne seg, og at ordforrådet derfor kan endres hos

menneker i alle aldersgrupper. Leksikalske lån, eller leksikalsk spredning av fonologiske endringer, spesielt hvis de involverer en allerede eksisterende opposisjon og er saliente¹, utgjør derfor et usikkerhetsmoment i teorien om rekonstruert tid. Folk kan ikke bare gjøre endringer i ordforrådet sitt gjennom hele livet, men kan også gjøre fonologiske endringer i ord de allerede bruker. "[...] speakers copy new pronunciations of individual words during their lifetime – for example to avoid social stigma" (Kerswill 1996:179). Andre endringer, derimot, kan ifølge Kerswill bare finne sted innen språkbrukerne når en viss alder. Dette gjelder blant annet leksikalske uforutsigbare fonologiske regler som ikke er sosiolingvistisk saliente, nye fonologiske opposisjoner og endringer av grammatiske og prosodiske trekk. Skal man undersøke denne typen endringer i talemål, kan man forvente at eldre informaners talemål har "stivnet" etter puberteten, og det kan derfor være fruktbart å benytte seg av teorien om rekonstruert tid.

Man må altså bestemme hva slags type endring som har foregått eller er i ferd med å foregå, og finne ut hvor høy bevisstheten om de aktuelle språktrekkene er, før man kan vite om teorien om rekonstruert tid kan komme til nytte eller ikke.

I denne undersøkelsen regner jeg det som relativt sikkert å bruke eldre informanter til å si noe om hvordan språket har vært. Bruken av /e:/ og /æ:/ i kristiansandsk er ikke et av de mest saliente trekkene ved dialekten. Jeg vil tro at bevisstheten omkring dette trekket vil variere fra språkbruker til språkbruker. Noen vil nok aldri ha tenkt på hvordan disse lydene blir brukt i dialekten, mens andre kanskje vil ha lagt godt merke til det, slik jeg nevnte innledningsvis at jeg har gjort i lang tid. Det finnes heller ikke så mange ord som har /æ:/ i verken kristiansandsdialekten eller talt bokmål / østlandsk, slik at det kan tenkes at endringene har kommet inn som leksikalske endringer i de individuelle ordene, ord for ord. På den måten kan nok dette trekket hos noen ha blitt endret etter voksen alder.

Men om folk til en viss grad er bevisste på sin bruk av /e:/ og /æ:/, så tenker de sannsynligvis aldri over sin bruk av [ɛ] og [æ]. Jeg tør påstå at veldig få kristiansandere er bevisste på hvordan de uttaler disse lydene. Det finnes også svært mange ord med /e,æ/ i seg, slik at påvirkninger på enkeltord ikke ville hatt like stor innvirkning. Hvis det har forekommet en endring i bruken av /e,æ/, så har den neppe kommet i ett og ett ord av gangen, men snarere som en ny fonetisk (allofonisk) regel. Det er her altså snakk om en uttaleendring for alle ord som kan ha kort, trykksterk [ɛ] eller [æ]. Paul Kerswill sier at den typen endringer er det

¹ *Salient* defineres slik av Unn Røyneland (2001:97): "Termen 'salient' refererer til lingvistiske trekk som på ulike måtar og av ulike grunnar (språkinterne og språkeksterne) er perseptuelt og kognitivt svært framtrædande [...]"

vanskeligste å gjennomføre i voksen alder, og i sin beskrivelse av slike trekk har han lånt Trudgills definisjon: "lexically unpredictable phonological rules, which may reflect lexical diffusion nearing completion and which are not sociolinguistically salient" (Trudgill 1986 ifølge Kerswill 1996:200). Vi får altså en endring av et leksikalsk uforutsigbart fonologisk trekk som ikke er salient. Om denne endringen har forekommet, og hvor langt den i tilfelle har kommet, vil jeg drøfte videre i kapittel 6.

Fordi ord med /e:/ og /æ:/ kan endres leksikalsk, ord for ord, må jeg derfor vurdere nøye de resultatene jeg får fra eldre i min undersøkelse av disse. Derimot kan jeg stole mer ukritisk på at måten de uttaler [ɛ] eller [æ] på, representerer kristiansandsdialekten fra deres ungdomstid. Endringene her kommer snarere som systemendringer, enn i ett og ett ord. Disse resultatene skal jo først og fremst jamføres med dialektskildringene til Arnulf Johnsen, men også med Erling Nodelands og Marit Christoffersens studier. Jeg gjør altså som Labov mente at man alltid måtte ved bruk av teorien om rekonstruert tid. Han mente at man måtte ha "at least one measurement at some contrasting point in real time" (Labov 1972:275).

3.5.2 Yngre informanter

Grunnen til at jeg undersøker flest unge mennesker, er at det er i denne aldersgruppen vi vil se endringene i dialekten tydeligst. Ungdommene jeg har pratet med, er i slutten av puberteten, og man kan anta at de fleste av de språktrekkene de har nå, vil holde seg livet ut (jf. kap. 3.5.1). De er også interessante å intervjuer fordi de er medlemmer av den gruppen man regner med står bak de fleste språkendringene. Unn Røyneland skriver at det er bred enighet blant dagens forskere om at barn og unge spiller en sentral rolle i språkendrings- og nivelleringsprosesser, både som innovatører og som pådrivere av endring (Røyneland 2002:90). Hun siterer også Labov, som sier at "adolescents, and pre-adolescents, are the leading edge in the prosess of sound change" (Labov 1994:47 i Røyneland 2002:90). Videre viser hun til studier gjort av Kerswill (1996), Horvarth (1985) og Kotsinas (1997) som viser at ungdom er de viktigste når det gjelder språk og dialektkontakt ved dialektnivellering, og når nye varieteter blir etablert.

Likevel peker hun på at rollene ungdommene har i språkendringsprosessene, er ulike etter hva slags type samfunn de er en del av (jf. 2002:104). Hun bruker Henning Andersens skille mellom *endosentriske* og *eksosentriske* språksamfunn, der endosentriske språksamfunn er kjennetegnet ved at forholdene er gunstige for utvikling av lokale språkvarianter, og at ungdom snakker *mindre* standardnært enn eldre generasjoner. Eksosentriske språksamfunn

kjennetegnes ved at forskjellen mellom ulike dialektområder blir mindre, det forekommer altså mer nivellering (både regionalisering og standardisering), og ungdommene snakker mer standardnært enn eldre generasjoner. Videre skiller Andersen mellom ”åpne” og ”lukkede” språksamfunn. Åpne språksamfunn tillater gjerne større språkvariasjon, mens lukkede tillater mindre og derfor framstår som mer homogene språklig sett. Røyneland påpeker riktignok at man ikke kan kategorisere alle språksamfunn som enten lukkede eller åpne, endosentriske eller eksosentriske, men at det snarere er snakk om at disse beskrivelsene befinner seg på hver sin ende av en skala.

Det er i samfunn som bærer preg av å være endosentriske og åpne, vi finner ungdommene som står for de språklige innovasjonene. Dette mønsteret er typisk for urbane bystrøk. Trender innen ungdomskultur generelt, for eksempel klær og musikk, men også innen språk, kommer først her, enten de oppstår som innovasjoner eller blir introdusert utenfra. De nye språktrekkene som får fotfeste i disse samfunnene, spres videre herfra. De eksosentriske, åpne språksamfunnene kjennetegnes også ved høy grad av variasjon innen samfunnet, men her skapes ikke innovasjonene. I stedet plukker man lettere opp og tar i bruk impulser utenfra. Endringene foregår altså som resultat av kontakt. Dette er ifølge Røyneland typisk for mer rurale strøk, men det kan også kjennetegne mer urbane områder.

Ungdom i byene er altså en slags katalysatorer for endringer, og er derfor spesielt interessante å studere. Et aber ved å undersøke språket deres er fenomenet aldersavgrensing. Når man kartlegger ungdomsspråk, kan det i noen tilfeller være usikkert hvorvidt forskjeller mellom generasjonene skyldes varige endringer eller aldersavgrensing. Røyneland viser i sin artikkel fra 2002 at endringer som skyldes nivellering, både langs den horisontale og den vertikale aksen, ikke skyldes aldersavgrensing. Hun sier at ”det er lite truleg at dialektnivellering er ein reversibel prosess, og at ungdommane *som gruppe* vil gå attende til meir lokale og tradisjonelle former” (Røyneland 2002:108). Som nevnt i kapittel 3.5.1 mener Lesley Milroy at aldersavgrensing først og fremst gjelder språktrekk man har en høy bevissthet om. I den grad det stemmer at de språktrekkene og endringene jeg vil undersøke, er endringer som skyldes nivelleringsprosesser og gjelder trekk som språkbrukerne ikke er bevisste på, kan jeg altså med støtte i Røyneland og Milroy si at jeg ikke behøver å ta hensyn til fenomenet aldersavgrensing her.

Kristiansand er ellers en spennende by å undersøke som et språksamfunn. Jeg vil karakterisere det som et åpent språksamfunn, fordi det er et senter for handel, industri, samferdsel og utdanning. Siden Kristiansand ble grunnlagt, har byens innbyggere vært vant til å høre språket til tilreisende og innflyttere fra andre byer og land, og jeg mener derfor at en

stor språkvariasjon er tillatt der. Likevel kan jeg ikke kalle Kristiansand en storby, og jeg mener språksamfunnet bærer preg av å ha både endosentriske og eksosentriske trekk. På den ene siden står ungdomskulturen sterkt, og folk fra områdene rundt flytter inn til sentrum for å leve mer urbant. Samtidig er det fortsatt et relativt stort konformitetspress blant de unge, og det er mange som flytter fra Kristiansand til Oslo for oppsøke et mer urbant byliv.

Jeg har ikke i undersøkelsene mine gått inn for å se hvordan dette preger hverdagen til de unge informantene, men jeg synes det er verdt å merke seg at Kristiansand sannsynligvis har en type språksamfunn der nye innovasjoner kan oppstå, samtidig som endringer kan forekomme som resultat av kontakt.

3.5.3 Rapportert språkbruk

En undersøkelse der man ber informantene oppgi hva slags språktrekk de bruker, er ikke risikofri. Diskusjonen står om hvorvidt man kan stole på at informantene oppgir de språkformene de faktisk bruker, eller om de oppgir former de ønsker å bruke eller selv tror de bruker.

Tidligere anglo-amerikansk litteratur på dette feltet heller sterkt mot at man ikke kan stole på folks egenrapporterte språkbruk. Da Labov undersøkte språket i New York City, fant han ut at informantenes rapporterte og faktiske språkbruk ikke stemte overens. Han opplevde at de oppgav flere prestisjeformer enn det de virkelig brukte i sin daglige tale, og mente at det skyldtes et ubevisst ønske om å ville snakke standardspråk.

This 'dishonesty' in reporting what they say is of course not deliberate, but it does suggest that informants, at least so far as their conscious awareness is concerned, are dissatisfied with the way they speak, and would prefer to be able to use more standard forms. (Trudgill 1972:184 om Labovs undersøkelser i New York City.)

Trudgill (1972) avdekket det samme i sin undersøkelse av språket i Norwich, men der var det den lokale dialekten, og altså ikke standardformer, som ble overrapportert. Informantene ønsket her å vise sin lokale tilhørighet (jf. "skjult prestisje", kap 3.2.2).

Nina Berge Rudi (1999:176f) argumenterer for at den skepsisen de anglo-amerikanske språkforskerne har til sine informanternes språkrapportering, ikke nødvendigvis passer på norske eller nordiske forhold. Hun mener at nordmenn generelt har høyere språkbevissthet enn for eksempel engelskmenn, og hun peker videre på at språkbrukere i slike land ofte har lært at standardspråket er det "korrekte" språket, mens det i Norge heller er slik at mange ser en verdi i å holde på dialekten sin. I arbeidet med hovedoppgaven sin dybdeintervjuet Rudi

seks informanter, og hun fant et fullstendig samsvar mellom rapportert og faktisk språkbruk (Rudi 1999:177).

Jeg synes det virker sannsynlig at nordmenn flest ikke nærer noe ubevisst ønske om å bruke andre former, slik man kanskje vil finne i andre land. Noe mer usannsynlig finner jeg det at alle språkbrukerne selv skal være fullstendig bevisste på sitt eget språk, og dermed oppgi riktig form. Helge Omdal undersøkte faktisk og realisert språkbruk i variablene ikke/ikkje og no/nå i bergensk. Det viste seg at samsvaret mellom rapportering og realisering av ikke/ikkje var stort, mens det for variabelen no/nå var en merkbar mangel på samsvar (jf. Omdal 1985:234). Omdal tolker disse resultatene dit hen at påliteligheten i informantens opplysninger om egen språkbruk vil variere fra variabel til variabel og fra person til person. Sannsynligheten for at rapportert språkbruk vil stemme med faktisk språkbruk, øker hvis trekket som skal undersøkes i dialekten, er salient, og hvis informanten har et høyt bevissthetsnivå. Omdal siterer Dalseth, som sier:

Dialekttalares förmåga att metaspråkligt beskriva sin egen språkart och identifiera och beskriva grannndialekter varierar sterkt från den ena individen till den andre (Dalseth 1979:290 i Omdal 1985:220).

Selv opplevde jeg en informant som under intervjuet oppgav at hun brukte formen /tre:nə/ (trene), men da opptakeren var slått av og vi fortsatte småpraten, fortalte hun at hun var på vei til å /træ:nə/. Ordet *trene* er nok ikke en veldig sterk markør, verken i retning av standardform eller lokal tilhørighet, jeg tror snarere det her er snakk om et ord man ikke er veldig bevisst på uttalen av. Flere av variablene jeg undersøker, passer til en slik beskrivelse, og det er derfor verdt å huske på når vi skal vurdere resultatene.

4 Metode

4.1 Kvantitative og kvalitative metoder

Hva slags resultater man får i forskning, er avhengig av hva slags forskningsmetoder man bruker. Derfor må man passe på å bruke de framgangsmåtene eller metodene som faktisk undersøker det man ønsker å undersøke, og som samsvarer med de teoriene som man arbeider etter. I metodelære er det vanlig å skille mellom kvantitative og kvalitative metoder. Innen sociolingvistikken kan man bruke begge, man må bare tilpasse valget etter hva man ønsker å finne ut. Det er også vanlig at sociolingvister bruker elementer fra både kvalitativ og kvantitativ metode i samme undersøkelse, altså det vi kaller *metodetriangulering*. I stedet for å snakke om en fullstendig dikotomi mellom disse to begrepene, kan vi heller sette opp en skala der rendyrket kvantitativ metode befinner seg i den ene enden av skalaen, og rendyrket kvalitativ metode som det andre ytterpunktet (jf. Grønmo 1982:94). De fleste sociolingvistiske undersøkelser vil da plassere seg et sted på skalaen mellom disse to ytterpunktene, selv om noen vil ligge nærmere det ene ytterpunktet enn det andre.

William Labov regnes som grunnleggeren av kvantitativ sociolingvistikk, og studiene hans fra New York på begynnelsen av 60-tallet er et eksempel på bruk av ren kvantitativ metode. Det overordnede målet man vil nå ved å bruke kvantitativ metode, er å få oversikt over språksituasjonen i et bestemt område. For å nå dette målet prøver man å skaffe en representativ statistikk over språkbruken til gruppa man vil undersøke. Til en kvantitativ undersøkelse kreves det mange informanter for å få en statistikk som er gyldig utover de konkrete individene som blir undersøkt. Når man utfører en slik undersøkelse, kvantifiserer man språklige og sosiale forhold og ser dem i forhold til hverandre. De sosiale bakgrunnsvariablene er oftest ytre og ”objektive” og går på egenskaper som kjønn, alder, utdanning, yrke, sosial status og lignende.

Den kvantitative metoden er velegnet til å skaffe et lite antall opplysninger fra mange informanter. Hvis vi ser stort på det, kan vi kanskje si at fordelene ved den kvantitative metoden er at man som resultat kan få et troverdig statistisk bilde av en språksituasjon, mens ulempene er at det bildet ikke viser hele sammenhengen som fører til situasjonen. Man tar hensyn til ytre, objektive bakgrunnsvariabler, mens mer subjektive og ”usynlige” forhold som informantens identitetsfølelse, nettverksstruktur, holdninger og lignende ikke tas med i

betraktningen. Når man bruker kvantitativ metode, bør man derfor være klar over at det er svært mange aspekter ved informantenes ulike språkbrukssituasjoner man ikke får med seg.

Brit Mæhlum er blant dem som har brukt rene kvalitative metoder i sitt arbeid.

Akselberg (1997:30) sier at hun med avhandlingen sin om talemålet i Longyearbyen (Mæhlum 1990) etablerte den kvalitative tradisjonen i Norge. Når man bruker denne metoden i sosiolingvistikken, er målet først og fremst å få en dypere forståelse av sammenhengen mellom de konkrete individene som blir undersøkt, og deres bruk av språket. En sosiolingvist som arbeider kvalitativt, tolker informantenes språklige adferd og setter den i sammenheng med psykiske og sosiale forhold som kommer fram i samtaler med informantene.

Undersøkelsene blir ofte foretatt som ett eller flere dybdeintervjuer, der informantens subjektive opplevelser blir satt i fokus. Hvert enkelt intervju er mye mer grundig og langvarig enn intervjuer som blir foretatt kvantitativt, men i motsetning til den kvantitative metoden bruker man her ikke så mange informanter. Man søker heller å få mange opplysninger fra et lite antall språkbrukere. Slik sett får man ikke representative resultater på samme måte som ved bruk av kvantitativ metode. Man får ingen statistikk som egner seg til generalisering. Til gjengjeld får man innsikt i hva slags mekanismer som kan være bestemmende for enkeltindivids språkbruk. Denne innsikten har teoretisk interesse og relevans utover bare det å få kunnskap om den enkelte informanten på individnivå. Derfor er det viktig at man velger sine informanter med omhu.

Akselberg og Mæhlum (2003:76f) råder de som vil utføre kvalitative undersøkelser, til å foreta et *strategisk informantutvalg*. Det vil si at informantene skal kunne fungere som en form for ”typeinformanter” eller ”prototyper”. De skal kunne representere ulike, men samtidig typiske måter å praktisere språk på i den gruppa som er aktuell å undersøke. Akselberg og Mæhlum sier videre at man på forhånd bør ha god kjennskap til de lokale forholdene for å kunne klare å plukke ut de rette informantene. Jo større grunn man har til å tro at informanten er velegnet til å representere noe utover seg selv, jo større er sjansen for at resultatene av undersøkelsen forteller om noe mer enn bare informanten selv.

Dette kan minne om måten informantene ble plukket ut på i eldre dialektundersøkelser. Den store forskjellen er at på den tida søkte man ofte eldre menn som jobbet i primærnæringene. Grunnen til at man gjorde det, var at man ville ha folk som snakket den ”genuine” dialekten best mulig. Man ønsket med dette å fange det tradisjonelle målet før det forsvant. I dag ønsker man å plukke informanter som er representative for det språket som snakkes her og nå. Fordi samfunnet har blitt mer heterogent, er det også nødvendig å ha flere informanter, slik at man får undersøkt flere grupperinger innenfor språksamfunnet.

Fordelene ved å bruke kvalitativ metode er helt klart at man bedre kan se språkbruk i sammenheng med både språkbrukerens ytre, sosiale omgivelser og individuelle psykologiske forhold. Ulempen er at man ikke kan dokumentere at sammenhengene man har funnet, er representative. Det kan være vanskelig å bedømme i hvor stor grad og på hvilken måte undersøkelsene sier noe utover det å kartlegge noen enkeltindivider og deres språkbruk.

4.2 Mitt metodevalg

Man må altså tilpasse metoden sin etter hva det er man ønsker å få svar på. I denne oppgaven ønsker jeg å få en oversikt over 1) bruken av e- og æ-vokalene i Kristiansand bymål. Hvis det har forekommet 2) en endring i denne bruken, slik jeg tror, så ønsker jeg også å finne mer ut om 3) tempoet dette har skjedd i, og 4) årsakene til at endringene har funnet sted. Jeg ønsker altså å finne ut fire ulike ting på en gang. Hadde jeg hatt mer tid og dette var et større prosjekt enn en hovedoppgave, kunne jeg nok kommet atskillig nærmere svaret på disse spørsmålene enn det jeg kan her. Jeg innser at jeg ikke kan få både et statistisk representativt materiale og samtidig gode nok dybdeintervjuer med informanter som kan gi meg innsikt i hvorfor akkurat de snakker akkurat sånn. Jeg ønsker likevel å legge opp undersøkelsen min slik at om jeg ikke akkurat får den uomtvistelige fasiten på disse spørsmålene, kan jeg i hvert fall få en pekepinn på hva som kan være gode svar.

Mitt valg blir derfor å bruke verken en ren kvalitativ eller en ren kvantitativ metode, men heller benytte meg av metodetriangulering. Jeg har valgt å bruke ei relativt stor gruppe informanter, 24 stykker. Dette er altfor mange personer til at jeg kan få gjort intervjuer og observasjoner som kan analyseres godt nok i et rendyrket kvalitativt perspektiv, og altfor få personer til at jeg kan få noe statistisk holdbart tallmateriale. Likevel vil jeg behandle dataene jeg får, på en typisk kvantitativ måte, ved å sette dem opp i tabeller og oversikter. Ja, jeg vil til og med tillate meg å bruke prosentregning. Jeg er fullt klar over at jeg med disse tallene ikke kan si noe om den fullstendige situasjonen til e- og æ-vokalene i Kristiansand, men det er mitt håp at jeg ved hjelp av tallene likevel kan peke på visse tendenser.

Tallene jeg får, vil jeg så analysere på et nivå som ligger nærmere den kvalitative metoden. Jeg har ikke mulighet til å se på alle aspektene ved informantenes mentale og sosiale liv, men det er interessant å få noen opplysninger om dette og se hvordan det plasserer seg i forhold til den språklige undersøkelsen.

Når det gjelder selve undersøkelsen, har jeg også endt opp med en slags hybrid av et kvantitativt og et kvalitativt intervju, selv om det nok heller mer mot det kvalitative. Jeg har

selv intervjuet alle informantene, noe som nok er et typisk kvalitativt trekk. I det kvalitative intervjuet er det vanlig med uformelle samtaler mellom informant og forsker. Ofte er verken spørsmålene eller svaralternativene fastlagt på forhånd (Grønmo 1982:96). Dette er med på å gi et jeg-du-forhold mellom forsker og informant. I kvantitative undersøkelser fungerer dette samarbeidet mer som et jeg-det-forhold, der informanten i større grad blir behandlet som et objekt (Akselberg 1997:27f).

Intervjuet mitt var også kvalitativt på den måten at jeg stilte nokså åpne spørsmål, informantene mine fikk ingen svaralternativer de skulle krysse av for. Jeg forsøkte også så godt jeg kunne å etablere et jeg-du-forhold til informanten. Selv om jeg hadde et fast skjema som jeg fulgte, var jeg åpen for at vi i intervjusituasjonen godt kunne ta noen avstikkere til vanlig samtaleform, og jeg forsøkte å være oppmuntrende når informantene kom med digresjoner. Dette gjorde jeg både for å få muligheter til å finne ut mer om informantene, både språklig og ikke-språklig, og for å få samtalen til å føles mer naturlig.

Likevel hadde intervjuene et visst kvantitativt preg, siden jeg tross alt fulgte et fast skjema med faste spørsmål jeg skulle stille. I språkdelen av intervjuet skulle jeg også innom en del variabler som jeg hadde bestemt på forhånd, så der var ikke spørsmålene like åpne som i holdningsdelen, selv om svaralternativer ikke ble gitt.

Metoden jeg har funnet det mest hensiktsmessig å bruke, har altså trekk i seg fra både kvalitativ og kvantitativ metode. Det gjelder ved både innsamling og behandling av data. For mer informasjon om intervjusituasjonen, se kapittel 4.4.

4.3 Informantutvalget

I forbindelse med denne undersøkelsen valgte jeg å intervju 24 personer med kristiansandsdialekt. Det er et antall som er høyt nok til å kunne antyde visse tendenser, samtidig som det er lavt nok til at det er praktisk mulig å få til en lengre samtale med hver enkelt informant.

For at personene skulle være aktuelle som informanter til denne undersøkelsen, var det et krav at de selv skulle kategorisere dialekten sin som kristiansandsdialekt, og at de skulle bo og være oppvokst i Kristiansand. Jeg var også opptatt av at begge informantens foreldre skulle snakke kristiansandsdialekt, men i enkelte tilfeller måtte jeg bare godta at en av foreldrene var oppvokst et annet sted. Ved å stille så strenge krav til informantens bakgrunn risikerer jeg å få et litt feilaktig bilde av hvordan det faktisk står til med det målet som snakkes i Kristiansand i det virkelige liv, hvor ikke alle er av kristiansandsk avstamning. Jeg har tidligere påpekt hvor

mye folk flytter i dagens samfunn, og dette kom også tydelig fram i min jakt på informanter. Det viste seg å være vanskelig å finne folk som ikke hadde innflytterforeldre eller selv var innflyttere. Ved å utelate alle disse med en annen bakgrunn risikerer jeg at undersøkelsesobjektet mitt blir et kristiansandsmål som er mye mer ”tradisjonelt” enn det man vil høre i Kristiansand i det daglige. Likevel velger jeg altså å gjøre det slik. Grunnen til det er at jeg ønsker å være sikker på at det er kristiansandsmålet jeg undersøker. Hvis dialekten er i ferd med å endre seg, eller allerede har endret seg, så må selv de som har alle forutsetninger for å snakke det tradisjonelle bymålet, også ha begynt å bruke de nye variantene. På den måten er det interessant å se hvor langt en slik utvikling har kommet hos informanter med en veldig ”kristiansandsk” bakgrunn.

Av de 24 informantene er tolv mellom 17 og 19 år, seks mellom 35 og 50 år og seks mellom 61 og 83 år. Den første gruppa kaller jeg ”de unge” (U), den andre gruppa ”de voksne” (V) og den tredje ”de eldre” (E). Intervjuene med de unge er kanskje de viktigste, fordi de viser siste ledd i utviklingen og kan gi en pekepinn på hvordan kristiansandsdialekten er i ferd med å utvikle seg. De eldre intervjuer jeg for å kunne sammenligne med de to eldre skriftlige kildene, og intervjuene med de voksne kan brukes til å si noe om i hvilket tempo utviklingen har foregått i.

For å få tak i unge informanter kontaktet jeg en videregående skole i Kristiansand. Der fikk jeg besøke to tredjeklasser, hvor jeg holdt en rask orientering om undersøkelsen og delte ut et kort forundersøkelseseskjema. På skjemaet ba jeg elevene fylle ut hvilken dialekt de mente de snakket selv, og hvilken dialekt foreldrene deres snakket. Etter å ha gått gjennom svarene deres, tok jeg kontakt med seks gutter og seks jenter som oppgav at de snakket kristiansandsdialekt. Ti av disse hadde to foreldre fra Kristiansand, mens to bare hadde én forelder som snakket kristiansandsk. Samtlige av de jeg tok kontakt med etter forundersøkelsen, sa seg villige til å delta på et intervju. Å få tak i de voksne og de eldre var ikke like enkelt. Det er mange tilflyttere i disse aldersgruppene, og jeg stilte også relativt strenge krav til disse informantenes bakgrunn. De måtte være oppvokst i Kvadraturen eller på Lund, Grim eller Tinnheia, altså innenfor den gamle kommunegrensa, og minst en av foreldrene måtte være fra Kristiansand. Praktisk sett ville det med slike krav vært svært vanskelig å gjøre et korrekt tilfeldig utvalg. Jeg kunne ha risikert å måtte ta hundrevis av telefoner for å finne nok personer som oppfylte kriteriene mine. Derfor benyttet jeg meg av mine ulike nettverk i Kristiansand, og lot mine venner og familiemedlemmer anbefale sine venner, kolleger og bekjente som passet til mine beskrivelser.

Alle seks jeg spurte i E-gruppa, stilte opp, mens én av de i V-gruppa takket nei, så der måtte jeg spørre sju ulike personer. Noen av disse menneskene hadde jeg møtt før, andre ikke. Noen få av dem kjenner hverandre, men de fleste har aldri truffet de andre i undersøkelsen. Informantene i gruppe V og E er fra forskjellige yrkesgrupper og forskjellige miljøer, så jeg mener utvalget kan være representativt for personer i den alderen som er født og oppvokst i Kristiansand.

Jeg har valgt å anonymisere informantene ved å gi dem tall fra 1 til 24. Ved siden av tallet setter jeg en kode for hvilken aldersgruppe de tilhører, og hvilket kjønn de har. M står for mann, og K står for kvinne. For eksempel er informant 11 en kvinne i V-gruppa, jeg vil da kalle henne 11VK. I kapittel 8 har jeg valgt å gi et kvalitativt portrett av fire informanter. For å gjøre det mer personlig har jeg valgt å omtale dem med fornavn, men jeg bruker ikke deres rette navn.

4.4 Intervjusituasjonen

Under intervjuet var det viktig at informantene følte seg vel, slik at samtalen kunne bli så avslappet og naturlig som mulig. Jeg lot informantene selv velge hvor de ville treffe meg, ut fra hvor de følte seg mest komfortable. Man kunne gå ut fra at de fleste ville kunne oppføre seg mest naturlig i sitt eget hjem, men ikke alle er i en situasjon der det er mest beleilig å få en fremmed på besøk. Derfor gjorde jeg intervjuer på så ulike steder som i klasserom, på arbeidsplasser, i foreningslokaler, hjemme hos meg og hjemme hos dem. Det er selvsagt en usikkerhetsfaktor å gjøre intervjusituasjonene så ulike, men felles for dem alle var altså at informantene selv hadde valgt det stedet som passet dem best, og som derfor sannsynligvis var det stedet de kunne slappe best av på. Jeg valgte å stole på at de kunne velge et sted de ville føle seg vel på.

Under selve intervjuet fulgte jeg et fast skjema (se kap. 4.5). Det beste hadde kanskje vært om jeg bare kunne hatt en samtale om løst og fast med informantene, slik at det ble et kvalitativt intervju der ordene jeg var ute etter, kom fram i en naturlig kontekst. Men de taletrekkene jeg har valgt å studere, forekommer med så lav frekvens at jeg kunne risikert å få svært få belegg på de ordene jeg ville undersøke, gjennom samtalen. Derfor var jeg avhengig av å stille spørsmål der svarene var ord med lang trykksterk /e:/ og /æ:/, og kort trykksterk [ɛ] eller [æ]. Likevel fulgte jeg ikke spørreskjemaet slavisk, og de gangene det var mulig, forsøkte jeg å stille oppfølgingsspørsmål og skape en ramme av en dagligdags samtale rundt det hele. Målet med det var både å få informantene til å slappe av og få en følelse av at dette

ikke var så høytidelig, og å se om jeg kunne få belegg på noen av variablene også utenfor spørreskjemaet. Særlig under den delen av intervjuet som gikk på holdninger (se kap. 4.5), var det mulig å snakke friere og diskutere saker som kanskje ikke hadde så stor innholdsmessig relevans for språkundersøkelsen. I slike samtaler fikk jeg noen ganger muligheten til å dobbeltsjekke om informantene faktisk brukte de formene som de oppga at de gjorde.

Informantene visste på forhånd at det var dialekten deres og tankene de hadde om den, jeg skulle undersøke, men jeg hadde ikke fortalt dem hvilke trekk i dialekten det var jeg skulle høre etter. Noen av dem forstod det ganske raskt ut fra spørsmålene, men ikke alle fant ut av det eller prøvde å finne ut av det.

Jeg gjorde selv alle intervjuene, og snakket min kristiansandsdialekt underveis. Det kan hende at den kristiansandsken jeg snakker, kan ha påvirket informantene noe. Mine former er nok langt mer tradisjonelle enn formene til de i U-gruppa. Samtidig har jeg nok en mer moderne dialekt enn enkelte av de eldre informantene. Likevel er det svært vanlig at voksne folk i Kristiansand snakker slik som meg, og de fleste informantene forholder seg nok daglig til personer som har flere eller færre tradisjonelle former enn seg selv, så jeg tror ikke at min dialekt har ført til at samtalen ble så mye annerledes enn ellers. Under intervjuet opplevde jeg i hvert fall at informantene snarere holdt på sine egen varianter framfor å speile mine.

Jeg tok opp alle intervjuene med en liten mikrofon, en ”mygg” som informanten kunne feste på skjorta eller genseren sin. Opptakene ble lagret på en minidiskspiller, og i ettertid spilte jeg innholdet på minidiskene over på CD-er. Det er selvsagt alltid risikabelt å bruke opptak og mikrofon, fordi informanter kan komme til å bli så bevisste på at det blir gjort opptak, at de lett kan endre på talen sin. En samtalesituasjon blir unektelig mer kunstig når man vet at den blir tatt opp på bånd. Da jeg festet mikrofonen på informantene, forsikret jeg dem om at dette kun var et middel som gjorde at jeg kunne lytte gjennom samtalen flere ganger, og at opptakene verken skulle leveres inn med oppgaven eller spilles offentlig i noen som helst sammenheng. Dette gjorde at ingen hadde noe imot å bli tatt opp. Samtidig opplevde jeg at det var en klar fordel at mikrofonen og opptaksutstyret hadde så liten størrelse. Informantene syntes å ha lav bevissthet om mikrofonen gjennom samtalen, og de fleste snakket ubesværet i vei om ting som ikke angikk spørreundersøkelsen, selv om de hadde mikrofonen på seg.

4.5 Spørreskjemaet

Spørreskjemaet jeg brukte som basis for samtalen, bestod av to hoveddeler, én språkdell og én holdningsdell. I språkdellen ønsket jeg å få belegg for flest mulig variabler, slik at jeg kunne måle om en eventuell endring bare har kommet i noen ord, eller om den gjelder hele systemet. Språkdellen var derfor delt i fire deler. De to første delene undersøkte distribusjonen av /e,æ/-fonemet. Først ba jeg informantene lese en liten historie (vedlegg 2), som hadde 22 ulike ord med kort /e,æ/. Jeg kunne her benytte meg av en leseprøve fordi uttalen av denne lyden er så lite salient at den ikke endres ved lesning av bokmål engang. Etter leseprøven ga jeg informantene en rimprøve, der jeg bad dem sjekke rimord med /e,æ/ (vedlegg 3). Poenget her var å sjekke om forbindelsen med /r/ endret uttalen av vokalen, eller om dette hadde endret seg siden Arnulf Johnsens tid.

For å sjekke lang /e:/ og /æ:/ benyttet jeg meg av en utfyllingsoppgave (vedlegg 4). Jeg leste høyt første del av setningen, og informantene skulle fullføre med det ordet de syntes passet. Meningen her var at de skulle svare spontant på sin egen dialekt. Derfor foregikk alt muntlig, og jeg leste den første delen av setningene på min dialekt og ikke på bokmål. Ikke alle ord var like lette å plassere ved slutten av ei setning, så til sist benyttet jeg meg av en ”pekebokundersøkelse”, der jeg hadde bilder av ulike vekster, gjenstander og dyr som informantene skulle navngi høyt (vedlegg 5). Grunnen til at jeg brukte bilder, var at informantene ikke skulle bli påvirket av bokmål eller ortografi.

Den andre halvdel av intervjuet var en holdningsundersøkelse (vedlegg 6). Her forsøkte jeg å kartlegge informantenes dialekthistorie, altså å finne ut om de hadde bodd andre steder eller vært mye i kontakt med folk med andre dialekter, samt at jeg prøvde å finne ut mer om hva slags holdninger de hadde til sin egen dialekt. Jeg spurte også om hva informantene mente om utviklingen av dialekten, og hvilke dialekttrekk de mente var typiske for kristiansandsk. I tillegg til at dette fortalte meg hva slags bevissthetsnivå den enkelte informanten lå på når det gjaldt deres egen målform, er det også interessant for en forsker å høre hva språkbrukerne selv oppfatter av endringer i dialekten.

Denne delen åpnet for mye synsing, så jeg var opptatt av at informantene skulle forstå at det var deres subjektive meninger jeg var ute etter, og at ingen svar var rette eller gale. Underveis oppfordret jeg informantene til å komme med eksempler, og jeg stilte oppfølgingsspørsmål der jeg kunne, både for å få utfyllende forklaring på hva de mente om saken, og for å øke muligheten til å få bedre belegg på aktuelle variabler. Det å bruke

holdningsdelen av intervjuet som basis for en samtale gikk bedre med de voksne og de eldre enn med de unge. De voksne og de eldre serverte flere eksempler, svarte mer utfyllende og fortalte mer fritt underveis. De unge pratet også, men generelt var de noe mer kortfattede og knappe enn dem i V- og E-gruppa. Det er vanskelig å peke på noen grunn til at de voksne og eldre skulle føle seg mer komfortable enn de unge, men det kan ha noe med min alder å gjøre. Jeg er jo ti år eldre enn dem i U-gruppa, og en god del yngre enn alle i V- og E-gruppa, så det kan ha noe å gjøre med hvordan man forholder seg til mennesker av ulik alder. Kanskje de unge fikk en følelse av at jeg var i en slags lærerrolle, siden jeg tok kontakt med dem gjennom skolen og stilte dem spørsmål, eller kanskje det bare var slik at de unge hadde dårligere tid enn de eldre? Det er vanskelig å si hva grunnen er, men jeg fikk i hvert fall mer belegg på variabler utenfor skjemaet i de to eldste gruppene enn i den yngste.

4.6 De språklige variablene

De fleste variablene jeg har valgt ut, er ord jeg mener det har forekommet endringer i. Jeg har også valgt ut noen variabler jeg mener ikke har blitt påvirket av endringene, bare for å sjekke hvorvidt dette stemmer. Ordene jeg har brukt, er alle å finne i *Kristiansands bymål* av Arnulf Johnsen, slik at jeg har muligheten til å sammenligne dem med eldre kilder.

4.6.1 Variabel 1: Lang /e:/ eller /æ:/ før /r/

Disse variablene finnes i utfyllingsoppgaven eller i pekebokundersøkelsen. Alle finnes bare én gang hver:

Der	som i: Han sitter <i>der</i> borte.
Dere	som i: Vi skal være hjemme i år, hva med <i>dere</i> ?
Dessert	som i: Hvis du spiser opp, får du <i>dessert</i> .
Fjerde	som i: Jeg går i <i>fjerde</i> klasse.
Fjære	som i: Lavvann er det samme som <i>ffjære</i> .
Flere	som i: Kommer det <i>flere</i> etter deg?
Gevær	som i: Man går på jakt med <i>gevær</i> .
Her	som i: Kom <i>her</i> !
Hver	som i: Dette gir jeg til <i>hver</i> og en av dere.
Lære	som i: Jeg vil <i>lære</i> meg spansk.
Lærer	som i: Jeg blir undervist av en <i>lærer</i> .
(Lys)pære	som i: Du må skifte <i>lyspære</i> i lampa.
Mer	som i: Jeg vil ha <i>mer</i> mat.
Ser	som i: <i>Ser</i> du den grønne bilen der borte?
Skjære	som i: Å <i>skjære</i> brød.
Skjære	som i: Det sitter ei stor <i>skjære</i> på fuglebrettet.
Vær	som i: Mannen til sauene heter <i>vær</i> .
Vær	som i: Fint <i>vær</i> i dag.

4.6.2 Variabel 2: Lang /e:/ eller /æ:/ etter /r/

Disse variablene finnes i utfyllingsoppgaven eller i pekebokundersøkelsen, og finnes også bare én gang hver:

Breker	som i: Sauene står på et jorde og <i>breker</i> .
Brev	som i: Jeg fikk et <i>brev</i> i posten.
Drepe	som i: Jegeren prøvde å <i>drepe</i> Snehvit.
Kreve	som i: Å <i>kreve</i> høyere lønn.
Rev	som i: I skogen bor det en rød <i>rev</i> med hvit haletipp.
Streve	som i: Å <i>streve</i> og slite.
Trene	som i: Jeg liker å holde meg i form og <i>trene</i> .

4.6.3 Variabel 3: Lang /æ:/ før /r/, i flertall av substantiv på bokmål

Variablene i ubestemt flertall sies tradisjonelt /kle:år/, /kne:år/, /tre:år/ og /te:år/, der /kle:år/ uttales med tonem 2, og de tre andre med tonem 1. Variablene i bestemt flertall uttales tradisjonelt /kne:ane/, /tre:ane/ og /te:ane/ eller med to stavelser, /kne:an/, /tre:an/ og /te:an/.

Klær	som i: I klesskapet mitt henger det flere <i>klær</i> .
Knær	som i: Under skjørtet tittet det fram bare <i>knær</i> .
Knærne	som i: Jeg har skrubbet meg opp på <i>knærne</i> .
Trær	som i: Det er mange <i>trær</i> i parken.
Trærne	som i: Du kan ikke klatre i noen av <i>trærne</i> .
Tær	som i: Ytterst på foten finner vi fem <i>tær</i> .
Tærne	som i: Han klippet neglene på <i>tærne</i> .

4.6.4 Variabel 4: Kort /e,æ/ uten forbindelse med /r/

Disse variablene finnes i leseprøven og/eller i rimprøven: (Tallene bak er antall ganger de forekommer i prøvene til sammen.)

Desperat	som i: Hun var <i>desperat</i> i sin jakt på en ny leilighet. (1)
Etter	som i: Det er din tur <i>etter</i> at jeg er ferdig. (3)
Femti(lapp)	som i: Han betalte med en <i>femtilapp</i> . (1)
Feste	som i: Du må huske å <i>feste</i> tauet til dreggen! (1)
Gjedde	som i: <i>Gjedde</i> er en stor ferskvannsfisk. (1)
Glemte	som i: Hun <i>glemte</i> alltid å gjøre leksene sine. (1)
Jente	som i: Datteren min er ei lita <i>jente</i> . (2)
Kjefte	som i: Hun liker å smelle og <i>kjefte</i> . (1)
Kvekke	som i: Hør froskene <i>kvekke</i> ! (1)
Legge	som i: Båten skulle <i>legge</i> til land. (1)
Nesten	som i: <i>Nesten</i> skyter ingen mann av hesten. (1)
Penger	som i: Det koster mange <i>penger</i> å kjøpe bil. (1)
Sende	som i: Det er så liten tid til å <i>sende</i> julekort. (1)
Skjelte	som i: Moren <i>skjelte</i> henne ut hver gang hun kom sent hjem. (1)
Slengt	som i: Hun hadde bare <i>slengt</i> genseren i sofaen. (1)

Smelle	som i: Hun liker å kjeft og <i>smelle</i> . (1)
Stemme	som i: Enhver må synge med sin <i>stemme</i> . (1)
Stenger	som i: Nå er klokka fire, nå <i>stenger</i> vi. (1)
Stenge(tid)	som i: Klokka var fire, det var <i>stengetid</i> . (1)
Veggen	som i: Han lente seg opp mot <i>veggen</i> . (2)
Vekke	som i: Du må <i>vekke</i> henne når hun forsover seg. (1)

4.6.5 Variabel 5: Kort /e,æ/ etter /r/

Disse variablene finnes også i leseprøven og/eller i rimprøven:

Bredde	som i: Båten la til ved elvens <i>bredde</i> . (1)
Brekke	som i: Pass på! Grenene kan <i>brekke</i> . (1)
Brenne	som i: Det er koselig å <i>brenne</i> bål. (1)
Dregg(en)	som i: Hun ankret opp på <i>dreggen</i> . (4)
Resten	som i: Vil du ha <i>resten</i> av maten? (1)
Rett	som i: Hun gikk <i>rett</i> fram, samme hva hun støtte på. (2)
(Sammen)treff	som i: Det var et merkelig <i>sammentreff</i> . (1)
Trenger	som i: Jeg <i>trenger</i> å kjøpe ny bukse, den gamle er slitt. (3)

4.6.6 Variabel 6: Kort /e,æ/ før /r/

Disse variablene finnes bare i leseprøven, og forekommer bare én gang hver:

Merkelig	som i: Det var et <i>merkelig</i> sammentreff.
Kjerring	som i: Hun var et troll til <i>kjerring</i> .
Skjerpe	som i: Nå må du <i>skjerpe</i> deg og få deg en jobb!

4.7 Behandling av data

4.7.1 Behandling av dataene fra språkundersøkelsen

Det viste seg raskt at jeg måtte bruke ulike metoder for å analysere dataene jeg fikk inn. Da jeg skulle undersøke variabel 1–3, var det ikke vanskelig å gå tilbake til opptaket og høre om informantene hadde brukt /æ:/ eller /e:/, skrive ned hvilken uttale de brukte, og sette dette opp skjematisk for å få en oversikt. Fordi disse vokalene er lange, var det lett og tydelig å bestemme hvilken vokal som faktisk ble brukt. Det ble straks vanskeligere da jeg skulle lytte til opptakene av variablene med kort /e,æ/. Her var det vanskelig, i noen tilfeller umulig, å høre om vokalen som ble realisert, var en /e/ eller en /æ/. Noen ganger kunne det høres ut som det jeg ville ha kalt "en litt åpen /e/", andre ganger "en litt lukket /æ/", og andre ganger igjen hørtes vokalene ut som rene blandinger av /e/ og /æ/, at de altså lå imellom et eller annet sted.

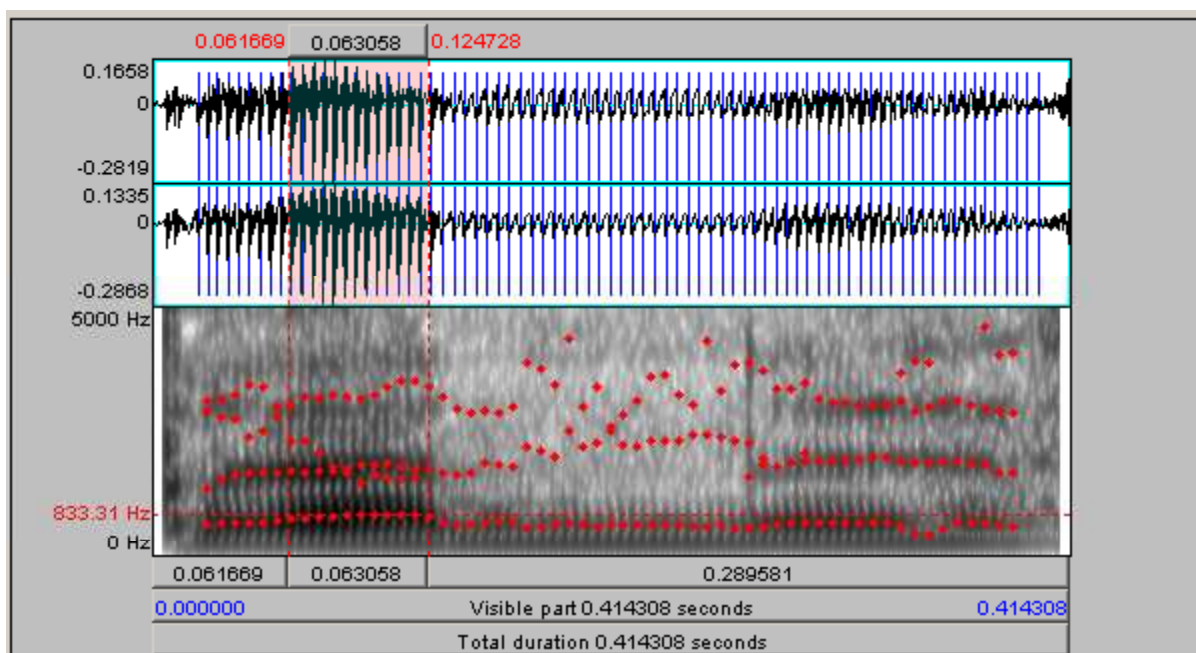
Jeg hadde på forhånd hatt et ønske om å finne ut om det var en /e/ eller en /æ/¹ som faktisk ble brukt, men jeg måtte altså gi opp å prøve å bestemme dette bare ut fra hva jeg selv klarte å høre.

Løsningen ble å bruke et spektrogram. Et spektrogram er et akustisk diagram som viser hvordan energien i lyder fordeles seg på ulike frekvenser. I spektrogrammet vises tiden vannrett, frekvensen vises loddrett, og de frekvensområdene som er forsterket ved resonans, vises i form av svertningsgrad. Jo sterkere resonansen er, jo svartere vises frekvensområdet (se Lindblad 1992). Vi kan ikke ved å lese av et spektrogram finne ut nøyaktig hvilke fonemer eller allofoner det er vi måler, men det er mulig å finne informasjon om kvaliteten på lyden.

Lyden av en stemme er en sammensatt lyd. Kildesignalet til en stemme består av mange deltoner der den laveste er grunntonen som gir oss tonehøyden. Disse deltonene blir så formet ved hjelp av resonans på vei ut av vokaltrakten. Når vi snakker, endrer vi hele tiden formen på vokaltrakten. Vi kan løfte eller senke tunga, vi kan gjøre kjeveåpningen trangere eller åpnere, eller vi kan gjøre andre bevegelser som gjør at vokaltrakten endrer form. Når vi gjør disse endringene i vokaltrakten, endrer også luftmassene mellom glottis og leppene form. Disse endringene i vokaltrakten gjør at luftmassen svinger annerledes, og det vil igjen føre til at enkelte frekvensområder innen deltonespekteret til en lyd blir forsterket, mens andre frekvensområder blir undertrykt (Slethei 1996:83). De gruppene av deltoner som blir forsterket, er det vi kaller formanter. Det er frekvensene på formantene som kan fortelle oss hva slags vokal vi har med å gjøre, og det er altså dem vi måler ved hjelp av et spektrogram. Frekvensene måles i hertz. (For mer om forholdet mellom grunntone og deltoner, se Slethei 1996:79ff.)

I spektrogrammet vises de enkelte formantene som vannrette, mørkere ”bånd”. Når man måler vokalene, er man mest opptatt av de tre laveste formantene. Disse kan måles i spektrogrammet som førsteformanten (F1), andreformaten (F2) og tredjeformanten (F3). Figur 4.1. viser en avbildning av spektrogrammet for informant 19UKs uttale av ordet *brenne*. Det loddrette, rosa feltet viser hvor vokalen er. De vannrette, mørke feltene er formantbåndene, og de røde markeringene langs midten av formantbåndene viser toppfrekvensen på formantene. Det er denne toppfrekvensen vi måler. Til venstre, med rød skrift, ser vi målingen av toppfrekvensen for førsteformanten.

¹ Her legger jeg til grunn at [ɛ] er en allofon av /e/, mens [æ] er en allofon av /æ/.

Figur 4.1 Spektrogrambilde av hvordan informant 19UK uttalte ordet *brenne*. Vi ser at toppfrekvensen for førsteformanten ble målt til 833 hertz.

Førsteformanten (F1) er den gruppen av deltoner med lavest formantfrekvens, og den sier noe om hvordan tunga plasserer seg vertikalt i munnen, og om hvor stor kjeveåpningen er. En høy frekvens i F1 tyder på at tunga er lavt i munnen, og at kjeven er mer åpen, altså at vokalen er det vi kan kalle en åpen vokal. En lav frekvens i F1 vil da tyde på ei høyere tunge og en mer lukket kjeve, og dermed det vi kaller for en mer lukket vokal.

Andreformanten (F2) kan si noe om hvordan tunga er plassert horisontalt. En høy frekvens i F2 tyder på at tunga er langt framme i munnen, det vil si at vi har det vi kaller en fremre vokal. En lav frekvens i F2 tyder på at tunga er lenger bak i munnen, og at vi altså har en bakre vokal. Men i tillegg er også F2 den av formantene som er mest følsom for larynxposisjonen (Ophaug u. utg.), altså posisjonen til strupehodet. F2 blir lavere hvis strupehodet senkes, og høyere hvis strupehodet heves. Alle formantene reagerer på posisjonen til strupehodet, men F2 blir altså noe mer påvirket enn de andre formantene (ibid.).

Tredjeformanten (F3) sier noe om leppenes posisjon. Jo mer rundet leppene er, jo lavere blir F3, og jo mindre F3 er rundet, jo høyere blir F3.

Ved å bruke et spektrogram kunne jeg altså si noe om hvordan kvalitetene på den enkelte informantens /e,æ/-lyder er. Men fordi hver informant har ulik størrelse på munnhulen og taleorganene, vil formantene deres variere deretter, så kan jeg altså ikke uten videre bestemme om den aktuelle lyden jeg måler, er en /e/ eller en /æ/.

Likevel kan jeg bruke informasjonen jeg får, til å si noe om en vokal er nærmere en /e/ eller en /æ/ i forhold til en annen vokal. Jeg kan altså sammenlikne kvaliteten på vokalene i de enkelte informantenes talemål, og til en viss grad sammenlikne vokalkvalitetene fra informant til informant.

Jeg brukte statistikkprogrammet SPSS til å bearbeide tallene, slik at jeg kunne sammenlikne forskjeller, finne gjennomsnitt og finne ut om resultatene jeg kom fram til, var signifikante.

Ved hjelp av dataprogrammet PRAAT 4.0.5 kunne jeg bruke spektrogrammer til å finne ut hvilke frekvenser formantene hadde i hvert av de målte ordene. Operasjonen med å finne hver enkelt formant i alle de målte ordene var svært tidkrevende, og det gikk snart opp for meg at det ville innebære for mye arbeid å kartlegge alle variablene hos alle informantene. I tillegg viste det seg at det ene lydopptaket av en eldre, mannlig informant hadde fått en skade. Det var mulig å høre hva han sa, men det hadde kommet så mye skurr på båndet at det var vanskelig å få gode nok resultater i spektrogrammet. Jeg så meg derfor nødt til å benytte et mindre utvalg informanter i undersøkelsen min av den korte /e,æ/-lyden. Jeg brukte opptakene av de to eldre mennene jeg hadde igjen, og opptakene av de to eldre damene jeg hadde flest belegg på. (Hun som var eldst, hadde problemer med leseprøven, og så ikke alle ordene skikkelig.) I V-gruppa og U-gruppa plukket jeg ut to tilfeldige informanter av hvert kjønn. Man kan si at denne utvelgelsen var for vilkårlig og førte til at resultatene mine synker i troverdighet, men samtidig så jeg ingen annen mulighet hvis arbeidsmengden skulle være overkommelig.

Med så få informanter kunne jeg ikke håpe å få et representativt resultat, men samtidig ville jeg få et resultat som forteller noe nøyaktig om språket til akkurat de 12 informantene jeg målte, og det kan være at disse resultatene kan peke på en mulig utviklingstendens i kristiansandsdialekten.

4.7.2 Behandling av dataene fra holdningsundersøkelsen

Holdningsundersøkelsen er den delen av intervjuet med informantene der vi snakket om holdningene til deres egen dialekt og andre dialekter. Etter at jeg hadde gjort alle intervjuene, hørte jeg gjennom opptakene og tok notater fra samtaler. Da jeg skulle lage holdningskapittelet, kapittel 7, plukket jeg ut de spørsmålene som var relevante for å si noe om informantenes holdninger. Jeg sorterte svarene i kategorier og laget en statistikk. Også her tillot jeg meg å bruke prosentregning.

For å vise hvordan noen av informantene formulerte svarene sine, tok jeg også med noen av kommentarene deres. Her har jeg gjengitt det de har sagt så ordrett jeg har klart, men jeg har selvsagt fjernet pauser og lyder som for eksempel ”eee” og ”æh”, i tillegg til at jeg har gjort ufullstendige setninger mer fullstendige. Jeg mener likevel jeg ikke har endret meningsinnholdet i det de sa.

For å vise en mer utførlig sammenheng mellom språkbruk og holdninger, laget jeg også et kvalitativt portrett av fire av informantene. I tillegg til å gå mer i detalj om hvilke holdninger de hadde, har jeg også brukt flere personlige opplysninger fra holdningsundersøkelsen til å beskrive dialekthistorien deres, for eksempel hvor de bor og har bodd, og hvordan familien og vennene deres snakker. Disse portrettene finner vi i kapittel 8.

5 Resultater fra den språklige undersøkelsen

5.1 Resultater variabel 1

Her var det opprinnelig atten variabler i utfyllingsoppgaven og pekebokundersøkelsen.

Variablene *dere*, *flere*, *mer* og *ser* er hos Arnulf Johnsen uttalt med /e:/, bokmålsuttalen er med /e:/, og mine erfaringer med den moderne utgaven av Kristiansand bymål gjorde at jeg ikke forventet å finne noen vokalendringer i disse ordene i undersøkelsen. Grunnen til at jeg valgte å ta dem med likevel, var for å sjekke om det kunne forekomme overrapportering, samt at det ville være mindre enkelt for informantene å forstå hva jeg var ute etter, hvis jeg hadde med ord som fulgte ulike endringsmønstre. Samtlige av informantene oppga at de brukte /e:/ i disse ordene, så derfor velger jeg å bare vise de resterende fjorten variablene i tabellen for lang /e:/ eller /æ:/ før /r/.

Variabler	Uttale med /æ:/			Uttale med /e:/			Visste ikke/ forstod ikke		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Der	10	2	*1	2	4	*6	0	0	0
Dessert	10	3	1	2	3	5	0	0	0
Fjerde	11	6	4	1	0	1	0	0	1
Fjære	10	5	3	1	1	3	1	0	0
Gevær	11	5	1	1	1	5	0	0	0
Her	10	2	1	2	4	5	0	0	0
Hver	12	6	4	0	0	2	0	0	0
Lære	11	4	2	1	2	4	0	0	0
Lærer	11	4	1	1	2	5	0	0	0
Lyspære	11	**5	2	1	**2	4	0	0	0
Skjære (s)	11	6	5	1	0	0	0	0	1
Skjære (v)	11	4	1	1	2	5	0	0	0
Vær (dyr)	7	5	3	1	0	2	4	1	1
Vær (klima)	9	4	0	1	2	5	2	0	1

Tabell 5.1 Resultatene for variabel 1

* Én person mente han vekslet på å bruke /e:/ og /æ:/ i ordet *der*.

** Én person mente hun vekslet på å bruke /e:/ og /æ:/ i ordet *lyspære*.

Variabler	Uttale med /æ:/			Uttale med /e:/			Visste ikke/ forstod ikke		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Der	83 %	33 %	14 %	17 %	67 %	86 %	0	0	0
Dessert	83 %	50 %	17 %	17 %	50 %	83 %	0	0	0
Fjerde	92 %	100 %	67 %	8 %	0	17 %	0	0	17 %
Fjære	83 %	83 %	50 %	8 %	17 %	50 %	8 %	0	0
Gevær	92 %	83 %	17 %	8 %	17 %	83 %	0	0	0
Her	83 %	33 %	17 %	17 %	67 %	83 %	0	0	0
Hver	100 %	100 %	67 %	0	0	33 %	0	0	0
Lære	92 %	67 %	33 %	8 %	33 %	66 %	0	0	0
Lærer	92 %	67 %	17 %	8 %	33 %	83 %	0	0	0
Lyspære	92 %	75 %	33 %	8 %	25 %	67 %	0	0	0
Skjære (s)	92 %	100 %	83 %	8 %	0	0	0	0	17 %
Skjære (v)	92 %	67 %	17 %	8 %	33 %	83 %	0	0	0
Vær (dyr)	58 %	83 %	50 %	8 %	0	33 %	33 %	17 %	17 %
Vær (klima)	75 %	67 %	0	8 %	33 %	83 %	17 %	0	17 %

Tabell 5.2 Resultatene for variabel 1 der tallene er gjort om til prosent ut fra antall mennesker i hver gruppe.

Avrunding til nærmeste hele tall.

Informanter	Antall belegg	Uttale med /æ:/		Uttale med /e:/		Forstod ikke	
		Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
De unge	168	145	86 %	16	10 %	7	4 %
De voksne	85*	61	72 %	23	27 %	1	1 %
De eldre	85**	29	34 %	52	61 %	4	5 %

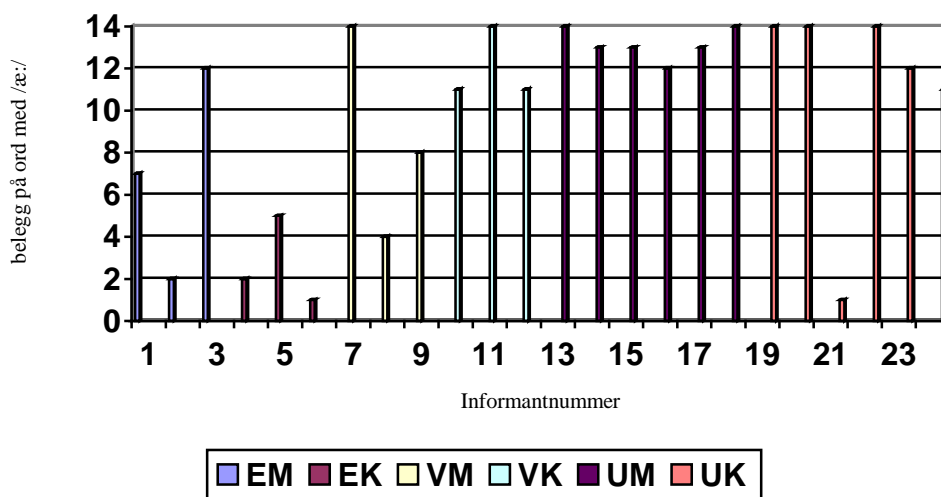
Tabell 5.3 Samlede belegg for variabel 1.

* Fordi den ene informanten brukte /e:/ og /æ:/ om hverandre i *lyspære*.

** Fordi den ene informanten brukte /e:/ og /æ:/ om hverandre i *der*.

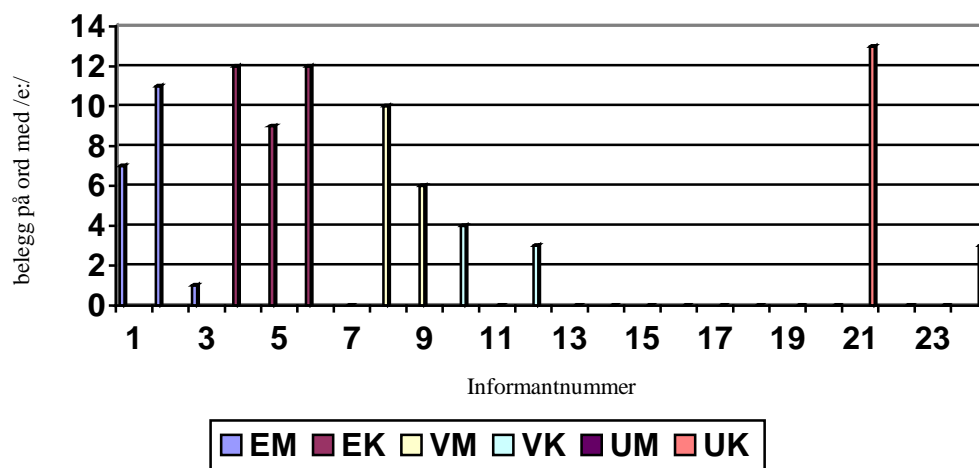
For å se hvordan hver enkelt informant har plassert seg, kan vi sette opp et stolpediagram. E, V og U står her for eldre, voksne og unge, mens K og M står for kvinne og mann

Variabel 1. Informantenes bruk av /æ:/ før /r/

Figur 5.1 Hver enkelt informants bruk av /æ:/ før /r/.

Variabel 1. Informantenes bruk av /e:/ før /r/

Figur 5.2 Hver enkelt informants bruk av /e:/ før /r/.

Som vi ser av figur 5.1 og figur 5.2, er utviklingen her ganske tydelig. Vi ser at de eldre bruker /e:/ før /r/ i langt større grad enn de unge. Ingen av de eldre har brukt /e:/ i samtlige av de mulige variablene, men fem av de seks eldre informantene bruker /e:/ i minst halvparten av svarene sine her. Halvparten av de eldre bruker /e:/ i elleve eller flere av de mulige svarene. Blant de eldre ser det ut til at det er kvinnene som bruker /e:/ mest, mens én av de eldre

mennene, informant 3, kun har ett eneste belegg på bruk av /e:/. Hos de voksne får vi svar som antyder at de er fra en generasjon som er midt i en prosess. Her er det to, en kvinne, informant 11VK, og en mann, informant 7VM, som oppgir at de ikke bruker /e:/ i disse ordene i det hele tatt, mens de andre ser ut til å bruke /e:/ i noen ord og /æ:/ i noen ord. Blant de unge er tendensen svært tydelig. Bortsett fra to unge kvinner bruker alle informantene kun /æ:/ som vokal før /r/ i disse ordene. Den ene kvinnen, informant 24UK, brukte /e:/ i variablene *her*, *der* og *dessert*, og /æ:/ i resten. Den andre kvinnen, informant 21UK, bruker i likhet med den eldste kvinnen bare /æ:/ i variabelen *hver*, og /e:/ i resten. Selv om informant 3EM og informant 21UK skiller seg svært ut i sine respektive grupper, er likevel tendensen klar. Det ser ut som /e:/ før /r/ er på vei ut, og blir erstattet av /æ:/. Hos de unge kan det, bortsett fra noen få unntak, se ut som den har forsvunnet allerede. Dette gjelder da naturligvis ord som i bokmålsuttale blir uttalt med /æ:/. Ord som *dere*, *flere*, *ser* og *mer*, blir fortsatt uttalt med /e:/ i kristiansandsdialekten, slik de også gjør det i talt bokmål og i østlandsområdet.

Av variablene jeg har valgt å ta med i denne undersøkelsen, ser det ut til at ordet *hver* er det som blir brukt av flest i sin nye form. Samtlige av de unge og de voksne informantene oppga at de brukte /æ:/ som vokal her. Kun to av de eldre holdt fortsatt på /e:/. En annen variabel hvor det bare var to som brukte /e:/, var ordet *fjerde*. Det ser imidlertid ikke ut til at dette kan bli et minimalt par med ordet *ffære*, for det ser ut til at *ffære* går samme veien. Av tabell 5.1 kan vi se at halvparten av de eldre allerede bruker /æ:/ her, og kun én fra gruppene U og V har holdt seg til den gamle formen.

Den variabelen hvor færrest har e-uttale, er imidlertid *skjære* (substantivet). Her var det en av de eldre som ikke visste hva fuglen het, så her har jeg ikke fått svar fra alle, men den eneste som har svart at hun bruker /e:/ her, er én ung kvinne, informant 21UK. Alle de andre bruker /æ:/. Det kan se ut som vi har vært inne i en periode der substantivet *skjære* og verbet *skjære* har kunnet fungere som et minimalt par for en del. To av de voksne og fire av de eldre uttalte substantivet med /æ:/ og verbet med /e:/. Ingen vekslet i motsatt retning. Det samme kan ha vært tilfelle med *vær*, i betydningen hannaau, og *vær* slik vi bruker det i forbindelse med klima. Her oppga to voksne og tre eldre at de brukte /æ:/ om dyret, og /e:/ om klimaet. Heller ikke her vekslet noen motsatt vei. Likevel ser det ut som disse ordene ikke vil få fortsette å være minimale par særlig lenge. Ingen av de unge informantene skilte mellom *skjære* (subst.) og *skjære* (verb) eller *vær* (dyr) og *vær* (klima). Alle så nær som én uttalte disse ordene med /æ:/, og informant 21UK, som oppga at hun brukte /e:/, brukte det i begge betydninger.

5.2 Resultater variabel 2

Variabler	Uttale med /æ:/			Uttale med /e:/			Visste ikke / forstod ikke		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Breker	5	2	3	3	2	2	4	2	1
Brev	0	0	0	12	6	6	0	0	0
Drepe	7	4	2	5	2	4	0	0	0
Kreve	0	1	2*	9	5	5*	3	0	0
Rev	0	0	1	12	6	5	0	0	0
Streve	3	3	2	1	3	2	8	0	2
Trene	9	5	1	3	1	5	0	0	0

Tabell 5.4 Resultatene for variabel 2.

* Én person mente han vekslet på å bruke /e:/ og /æ:/ i ordet *kreve*.

Variabler	Uttale med /æ:/			Uttale med /e:/			Visste ikke / forstod ikke		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Breker	42 %	33 %	50%	25 %	33 %	33 %	33 %	33 %	17 %
Brev	0	0	0	100 %	100 %	100 %	0	0	0
Drepe	58 %	67 %	33 %	42 %	33 %	67 %	0	0	0
Kreve	0	17 %	29%	75 %	83 %	71 %	25 %	0	0
Rev	0	0	17 %	100 %	100 %	83 %	0	0	0
Streve	25 %	50 %	33 %	8 %	50 %	33 %	67 %	0	33 %
Trene	75 %	83 %	17 %	25 %	17 %	83 %	0	0	0

Tabell 5.5 Resultatene for variabel 2 der tallene er gjort om til prosent ut fra antall mennesker i hver gruppe.

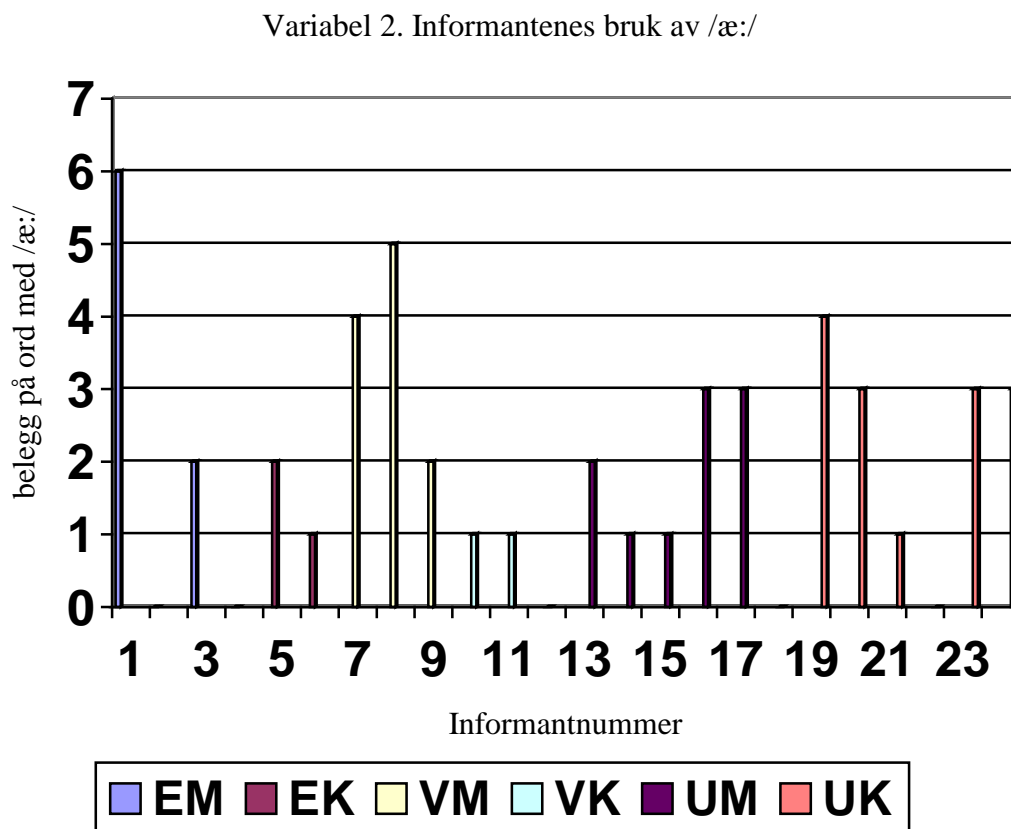
Avrunding til nærmeste hele tall.

Informanter	Antall belegg	Uttale med /æ:/		Uttale med /e:/		Forstod ikke	
		Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
De unge	84	24	29 %	45	54 %	15	18%
De voksne	42	15	36 %	25	60 %	2	5 %
De eldre	43*	11	26 %	29	67 %	3	7%

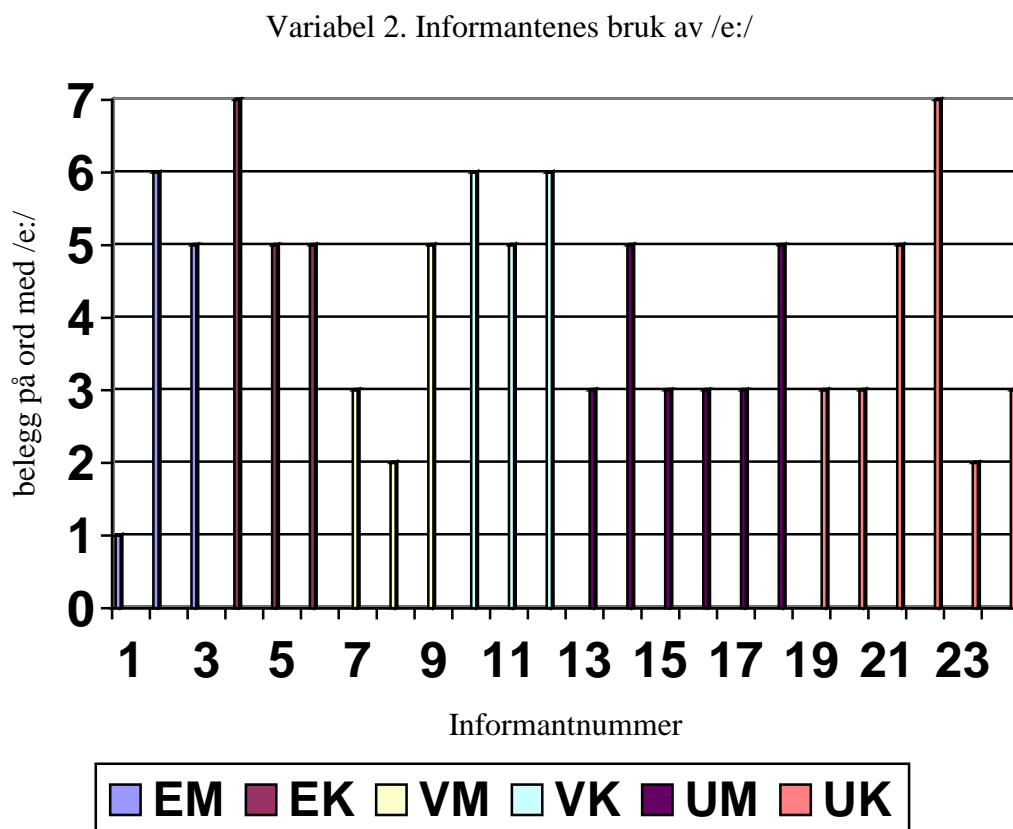
Tabell 5.6 Samlede belegg for variabel 2.

* Fordi den ene informanten brukte /e:/ og /æ:/ om hverandre i *kreve*.

Her ser vi hvordan hver enkelt informant har plassert seg i bruk av /æ:/ og /e:/ etter /r/:

Figur 5.3 Hver enkelt informants bruk av /æ:/ etter /r/.

Figur 5.4 Hver enkelt informants bruk av /e:/ etter /r/.

Det er ikke like lett å se klare tendenser i materialet jeg har fått fra variabel 2. Resultatene er mer sprikende og ikke helt lette å tyde. Hvis vi først ser på tabell 5.6 på det samlede belegget på ord med /r/ før vokal, ser det ut til at det er de eldste som bruker mest /e:/ her, mens de yngste bruker mest /æ:/. Dette er overraskende med tanke på hva jeg fant i de skriftlige kildene om det tradisjonelle kristiansandsmålet, og med tanke på at de yngste kan forventes å være mer påvirket av østlandsk/bokmål. Ut fra tallene vi ser her, kan det virke som om vi er i ferd med å få flere lange æ-lyder etter /r/ og ikke færre, slik vi skulle trodd. Men hvis vi studerer tallene videre, ser vi at det ikke nødvendigvis er så enkelt.

Ved å se på tabell 5.4 og 5.5 finner vi at det for variablene *kreve* og *rev* ikke stemmer at /æ:/ blir mer brukt av de unge. Her er derimot uttalemønsteret slik man skulle forvente. Det er ikke mange som sier /kræ:ve/ og /ræ:v/ slik Arnulf Johnsen skriver at den tradisjonelle uttalen har vært, men én av de eldre informantene bruker /æ:/ i *rev*, og to eldre og én voksen gjør det i *kreve*. Samtlige av de unge oppgir at de bruker /e:/ her, så for disse to variablene ser vi en tydelig tendens.

Ifølge Arnulf Johnsen (1942:42) brukte man i ordet *brev* en mer lukket e-lyd. Dette er samme e-lyd som brukes i østlandsk, og jeg hadde derfor ingen grunn til å forvente noen ny

uttale med /æ:/ her. Likevel er vokalen her etter /r/ og før /v/, slik som i *kreve*, *streve* og *rev*, så jeg ønsket likevel å se om den kunne ha blitt påvirket av det. Men det viste seg altså at *brev* er det eneste ordet her som blir helt likt uttalt av alle, altså med /e:/.

Variablene *breker* og *streve* viste seg å være vanskelig å komme fram til for mange av informantene. 67 % av de unge klarte ikke å komme fram til ordet *streve* ved hjelp av mine hint, de fleste av dem gjettet på ordet *stresse* i stedet for, og ga opp etter flere forsøk. En tredjedel av de unge og de voksne informantene visste ikke hva sauen sa når den lagde lyder. Noen prøvde seg med "*bæer*", men de kom altså ikke frem til *breker*. Derfor har jeg ikke like stort belegg på disse variablene som på de andre. Men ut fra det belegget jeg har, ser det ut til at det er ganske vanskelig å peke på noen retning for disse ordene. Hvis vi ser bort fra de som ikke svarte, bruker 62,5 % av de unge, 50 % av de voksne og 60 % av de eldre /æ:/ som vokal i ordet *breker*. 37,5 % av de unge, 50 % av de voksne og 40 % av de eldre bruker /e:/ i samme ord. I ordet *streve* bruker halvparten av de voksne og de eldre som oppgir svar, /æ:/ og den andre halvparten /e:/. Tre av de fire unge som kom fram til ordet *streve*, brukte /æ:/, den siste brukte /e:/. Her virker det på meg som om det ikke går an å si med sikkerhet hva slags uttale man kan forvente å høre ved bruk av disse ordene i Kristiansand akkurat nå. Det har helt tydelig blitt mer rom for e-uttale i disse ordene siden Johnsen studerte dialekten, men det er for få unge som bruker /e:/ i disse ordene til at jeg føler meg sikker på at /æ:/ som vokal er på vei ut her.

Variablene *drepe* og *trene* er nok utslagsgivende for at det i sammenlagtstatistikken kan se ut som at /æ:/ etter /r/ kommer sterkere inn i kristiansandsdialekten. Her er det nemlig ganske lave tall for bruk av /æ:/ blant de eldre, mens 58 % av de unge bruker /æ:/ i *drepe*, og 75 % av de unge bruker /æ:/ i *trene*. De voksne er likevel gruppa med høyest prosentandel av informanter som bruker /æ:/ her, så det kan jo tenkes at bruk av /e:/ kan være noe på frammarsj igjen. Men foreløpig er det vanskelig å si sikkert.

Hvis vi ser videre på figur 5.3 og 5.4, ser vi at de fleste i E-gruppa faktisk bruker /e:/ mest som vokal etter /r/ i de oppgitte variablene. Bare en eldre mann, informant 1, bruker de tradisjonelle formene som Johnsen skisserer i sin bok. Den eneste variabelen denne mannen bruker /e:/ i, er *brev*, slik vi også kunne forvente det ut fra Johnsen.

Kvinnene i V-gruppa brukte som flertallet av de eldre mest /e:/ i de aktuelle variablene. To av de voksne kvinnene oppgir å bruke ett ord med /æ:/ en gang hver, den tredje oppgir ingen bruk av /æ:/ i det hele tatt. De voksne mennene, derimot, er ikke like konsistente. Som gruppe kan vi si at de bruker /e:/ like mye som /æ:/, selv om det er forskjeller på disse mennene innbyrdes.

U-gruppa likner på mennene i V-gruppa, ved at flesteparten bruker både /æ:/ i noen ord og /e:/ i andre. Fire ungdommer, to jenter og to gutter, skiller seg ut ved at de har et klart overtall av belegg med /e:/. Informant nr. 22UK bruker bare e-former konsekvent her.

5.3 Resultater variabel 3

Da jeg undersøkte disse fire ordene som har lang æ før r i flertall på bokmål, var det tydelig at informantene var svært usikre på hvordan de skulle forholde seg til disse ordene. Det var flere informanter som oppgav at de brukte flere varianter om hverandre, og det var ikke alltid den formen de brukte i bestemt form flertall, stemte overens med formen de brukte i ubestemt form flertall. Noen sa f.eks. /træ:r/, men /tre:an/. Derfor velger jeg å vise tabellene med sju variabler, der *trær*, *knær* og *tær* vises i både bestemt og ubestemt form flertall. *Klær* vises bare i ubestemt form, siden jeg ikke ba alle informantene oppgi den bestemte formen her. Noen av de som brukte /æ:/ som i bokmålsuttalen, brukte *rne*-endelse ved bestemt form, som i skriftspråket, mens andre uttalte ordet med /æ:/ som i bokmål, men brukte endelsene *-an* eller *-ane*, som i kristiansandsmål. Jeg har likevel valgt å telle disse gruppene sammen, siden jeg her måler vokalbruk og ikke grammatiske endelser.

Variabler	Bokmålsuttale (evt. med an-endelse i bestemt form, f.eks. /klæ:ran/)			Tradisjonell form med /e:/ (Johnsen)			Andre varianter, som f.eks. /tå:san/, /tæ:san/, flere /kne:/		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Klær	10*	2	0	3*	4	6	0	0	0
Knær	10	3**	1	1	4**	5	1	0	0
Knærne	8	2	1	4	4	5	0	0	0
Trær	10	4	2***	1	2	5***	1	0	0
Trærne	6	2	2	6	4	4	0	0	0
Tær	10****	3	3	3****	3	3	3****	0	0
Tærne	8*****	2	2*****	3*****	4	5*****	3*****	0	0

Tabell 5.7 Resultatene for variabel 3.

* Én informant oppgir at han bruker /kle:år/ og /klæ:r/ om hverandre

** Én informant oppgir at han bruker /knæ:r/ og /kne:år/ om hverandre

*** Én informant oppgir at hun bruker både /træ:r/ og /tre:år/ om hverandre

**** Tre av informantene veksler på å bruke to former. De veksler mellom /tæ:r/, /tå:sår/, /tæ:sår/ og /te:år/

***** To av informantene veksler på å bruke to former. De veksler mellom /tæ:ranø/, /tå:sanø/ og /tæ:san/

***** Én informant veksler på å bruke /tæ:rnø/ og /te:anø/

Variabler	Bokmålsuttale (evt. med an-endelse i bestemt form, f.eks. /klæ:ran/)			Tradisjonell form med /e:/ (Johnsen)			Andre varianter, som f.eks. /tå:san/, /tæ:san/, flere /kne:/		
	U	V	E	U	V	E	U	V	E
Klær	77 %	33 %	0	23 %	67 %	100 %	0	0	0
Knær	83 %	43 %	17 %	8 %	57 %	83 %	8 %	0	0
Knærne	67 %	33 %	17 %	33 %	67 %	83 %	0	0	0
Trær	83 %	67 %	29 %	8 %	33 %	71 %	8 %	0	0
Trærne	50 %	33 %	33 %	50 %	67 %	67 %	0	0	0
Tær	63 %	50 %	50 %	19 %	50 %	50 %	19 %	0	0
Tærne	57 %	33 %	29 %	21 %	67 %	71 %	21 %	0	0

Tabell 5.8 Resultatene for variabel 3 der tallene er gjort om til prosent ut fra antall svar i hver gruppe. Jeg registrerer oppgitt veksling mellom ulike varianter som to svar, så i noen grupper vil vi få flere resultater enn det er informanter. Avrunding til nærmeste hele tall.

Informanter	Antall belegg	Bokmålsinspirert uttale med /æ:/		Tradisjonelle former med /e:/		Andre varianter	
		Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
De unge	91*	62	68 %	21	23 %	8	9 %
De voksne	43**	18	42 %	25	58 %	0	0
De eldre	44***	11	25 %	33	75 %	0	0

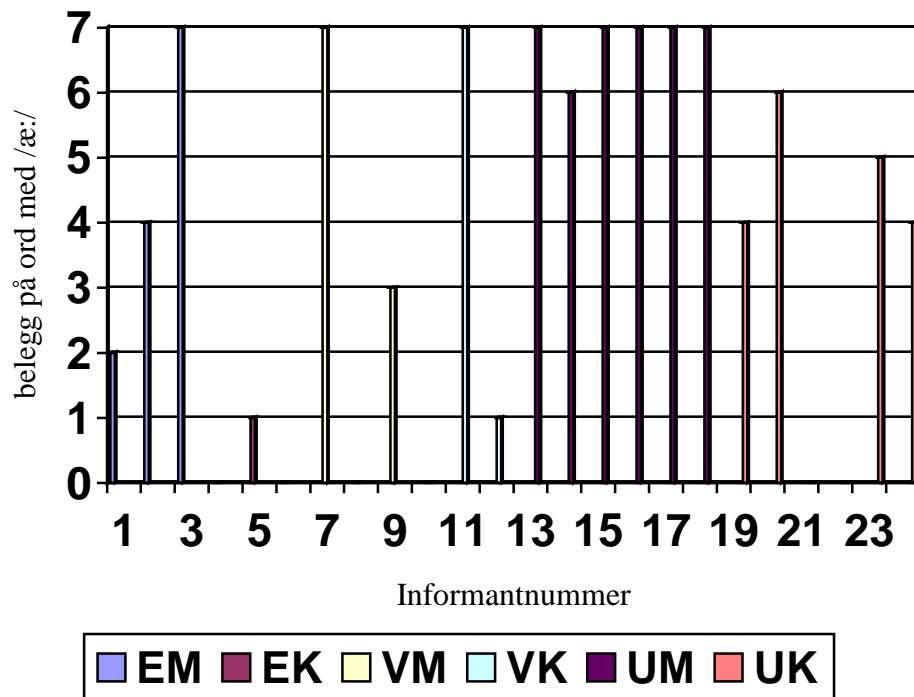
Tabell 5.9 Samlet resultat for variabel 3.

* Flere informanter har brukt vekslende former i ordene *klær*, *tær* og *tærne*

** Én informant har oppgitt at han bruker /knæ:r/ og /kne:år/ om hverandre

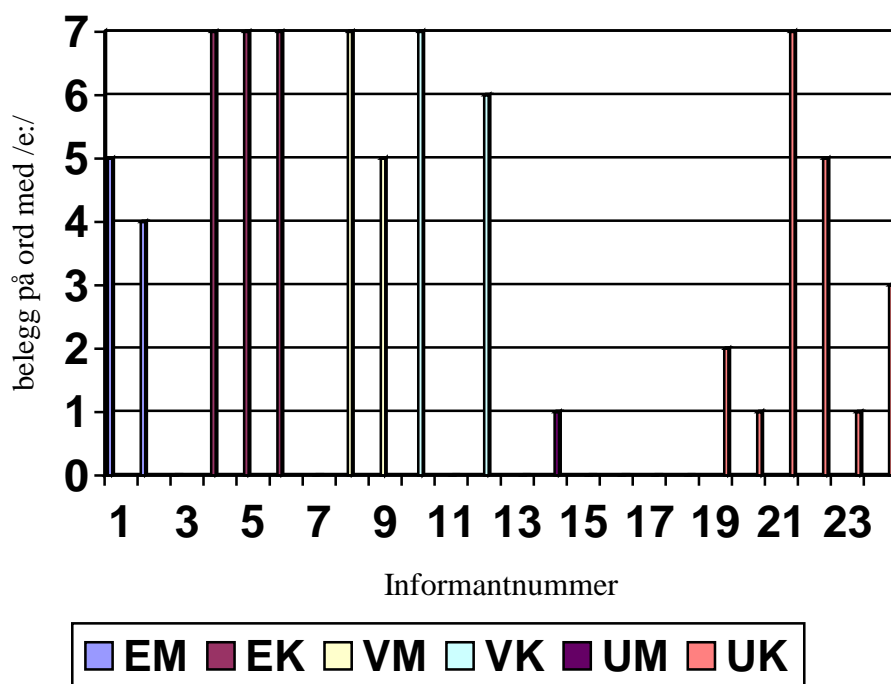
*** To informanter har oppgitt å bruke vekslende former i ordene *trær* og *tærne*

Variabel 3. Informantenes bruk av /æ:/

Figur 5.5 Her ser vi hvordan hver enkelt informant bruker /æ:/ i variabel 3. Noen av informantene oppga at de brukte *tåser/tæser*, eller *tåsan/tæsan* i flertall av *tå*. Selv om vi finner en æ-lyd i *tæsan*, har jeg ikke latt disse variantene telle med i dette diagrammet.

Variabel 3. Informantenes bruk av /e:/

Figur 5.6 Hver enkelt informants bruk av flertallsvarianter med /e:/.

Her er utviklingen ganske tydelig, og jeg mener vi for variabel 3 kan se en klar tendens mot at bokmålsuttale blir brukt hyppigere enn før i kristiansandsdialekten. Av tabell 5.9 kan vi se at de eldre som gruppe benytter seg av 75 % gamle former her, mens de unge er nede på 23 %. De voksne plasserer seg litt over midten med 58 %.

Hvis vi ser på hver enkelt informant i figur 5.5 og 5.6, ser vi at alle de eldre kvinnene brukte alle de tradisjonelle formene. De eldre mennene hadde i større grad tatt i bruk moderne former. Informant 3EM brukte bare /æ:/ i disse ordene. Hos de voksne kvinnene brukte to av informantene hovedsakelig tradisjonelle former, mens den tredje, informant 11VK, bare brukte /æ:/. Bildet er nokså likt hos de voksne mennene. To av dem brukte hovedsakelig tradisjonelle former, mens informant 7VM bare hadde moderne former.

Også hos de unge er det mennene som har gått lengst i å bruke moderne former i variabel 3. Én av dem brukte formen /tre:an/, ellers var det bare bruk av /æ:/ i alle variabler hos alle seks av de unge mennene. De unge kvinnene var mer spredd. To av informantene, 21UK og 22UK, hadde overveiende bruk av tradisjonelle former. Faktisk brukte informant 21UK bare tradisjonelle former. De fire andre unge kvinnene brukte overveiende /æ:/ som vokal, men ingen av dem gjorde det gjennomgående i alle variablene.

Svarene til de unge mennene antyder at disse ordene vil bli uttalt som i bokmål framover. Samtidig var det mye forvirring og veksling ute og gikk her. Det virket som om mange var usikre på hva slags former de skulle bruke, og at mange brukte flere former for det samme om hverandre. *Tær* og *tærne* var de variablene som skapte mest trøbbel. *Tåser* og *tæser* var alternativer som dukket opp flere ganger. Flere informanter brukte ulike former i bestemt og ubestemt flertall. Informant 9VM sa for eksempel /tæ:r/ og /træ:r/ i ubestemt form, men /te:anə/ og /tre:anə/ i bestemt form. Det hadde også vært spennende å undersøke bruken av endinger i disse ordene. Eksempelvis kunne de som oppga at de brukte /æ:/, godt oppgi så forskjellige former som /knæ:rnə/, /knæ:ran/ og /knæ:ranə/, mens de som oppga at de brukte /e:/, varierte mellom /kne:an/ og /kne:anə/. Det at jeg i tillegg fikk oppgitt en variant uten ending også, /kne:/ i ubestemt flertall, viser at mulighetene er mange, og at variasjonen innenfor denne variabelen er stor akkurat nå.

5.4 Resultater variabel 4, 5 og 6

Siden målingen av de korte /e,æ/-lydene ble gjennomført på en annerledes måte enn målingen av lang /e:/ og /æ:/, må også resultatene behandles annerledes. Verdiene vi kunne måle i spektrogrammet, kan ikke fortelle oss direkte om den aktuelle lyden er en /e/ eller en /æ/, men den kan fortelle oss hvilke formantverdier de ulike lydene har. Ved å se nærmere på og sammenlikne disse formantverdiene, kan vi få et bilde av hvordan de korte /e,æ/-lydene kan ha utviklet seg siden Arnulf Johnsens tid, og kanskje også se noen forskjeller mellom de ulike aldersgruppene jeg har undersøkt. I min analyse av materialet der jeg har målt kort /e,æ/, har jeg derfor prøvd å finne svaret på tre spørsmål:

Spørsmål A: Er det noen forskjell på om det er /r/ før vokalen eller /r/ etter vokalen?

Spørsmål B: Er det noen forskjell på om det er /r/ før eller etter vokalen (altså r-naboskap) eller om det ikke er r-naboskap i det hele tatt?

Spørsmål C: Har den korte /e,æ/-lyden utviklet seg til å komme nærmere en /æ/ de siste årene?

5.4.1 Er det forskjell på /r/ før vokal og /r/ etter vokal?

For å finne ut om det er en signifikant forskjell på vokalkvaliteten når vokalen kommer før /r/, og når den kommer etter /r/, brukte jeg lydopptakene av variabel 5 og variabel 6. Siden jeg ikke målte noen ord med /r/ etter vokal i rimprøven, brukte jeg bare leseprøven da jeg skulle finne ut hvordan /e,æ/-lyden uttales i denne omgivelsen. Statistikkprogrammet SPSS regnet ut gjennomsnittverdien for hver av informantenes formantverdier og sammenliknet de gjennomsnittlige formantverdiene for variabel 5 og variabel 6.

For å se fullstendige tabeller slik de ble skrevet ut fra statistikkprogrammet, se bak i vedlegg 7, tabell 11.1. Det vi ser under, er en illustrasjonstabell, basert på informasjonen fra tabell 11.1. Under "Mean" finner vi forskjellene i gjennomsnittsfrekvensen mellom de vokalene som har /r/ etter seg, og de vokalene som har /r/ framfor seg. Vi ser for eksempel at 1EM i gjennomsnitt hadde 32 hertz høyere førsteformant når /r/ kom etter vokalen, enn når /r/ kom framfor vokalen. "St.Dev" står for "standard deviation", det vil si standardavvik. Denne kolonnen i tabellen sier noe om spredningen på vokalene. Hver gang vi måler en ny vokal, vil formantverdiene være noe annerledes enn for den forrige. Fonologisk sett uttaler vi én og samme vokal med mange ulike klangnyanser, og spredningen sier noe om variasjonen man

har funnet. Vi ser for eksempel at det er noe større spredning i 1EM sine vokaler når /r/ kommer etter vokal, enn når /r/ kommer før vokal.

Eventuelle signifikante funn vil vises med fet skrift. Det at skriften ikke er uthevet med fete typer, betyr altså at funnene ikke er signifikante.

De eldre:

Informant	Formant	Leseprøve	
		Mean	st.Dev.
1EM	F1	r etter vokal høyere (32Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal lavere (105 Hz)	r etter vokal mindre
	F3	r etter vokal lavere (219 Hz)	r etter vokal mindre
5EK	F1	r etter vokal lavere (33 Hz)	r etter vokal mindre
	F2	r etter vokal høyere (179 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal lavere (53 Hz)	r etter vokal mindre
4EK	F1	r etter vokal lavere (9 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal høyere (43 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal lavere (128 Hz)	r etter vokal mindre
2EM	F1	r etter vokal høyere (55 Hz)	r etter vokal mindre
	F2	r etter vokal lavere (79 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal høyere (20 Hz)	r etter vokal mindre

Tabell 5.10 Illustrasjonstabell av de eldres resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om det står en /r/ framfor eller etter vokalen. Eventuelle signifikante resultater vises med fete typer.

Som vi kan se av tabellen, er det noen små forskjeller i hvordan de enkelte informantene uttaler vokalen før og etter /r/ i de variablene vi har målt, men disse forskjellene er så små og tilfeldige at de ikke er signifikante. Det er altså ikke noen god grunn til å si at /e,æ/-lyden er forskjellig alt etter om den står før eller etter en /r/.

De voksne:

Informant	Formant	Leseprøve	
		Mean	st.Dev.
8VM	F1	r etter vokal høyere (40 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal lavere (6Hz)	r etter vokal mindre
	F3	r etter vokal høyere (99 Hz)	r etter vokal større
7VM	F1	r etter vokal høyere (15 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal lavere (96 Hz)	r etter vokal mindre
	F3	r etter vokal høyere (69 Hz)	r etter vokal større
11VK	F1	r etter vokal lavere (40 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal høyere (43 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal høyere (302 Hz)	r etter vokal større
10VK	F1	r etter vokal høyere (6 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal høyere (6 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal lavere (78 Hz)	r etter vokal større

Tabell 5.11 Illustrasjonstabell av de voksnes resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om det står en /r/ framfor eller etter vokalen. Eventuelle signifikante resultater vises med fete typer.

Vi kan heller ikke her se noen signifikante forskjeller mellom uttale av /e,æ/ før /r/ og etter /r/.

De unge:

Informant	Formant	Leseprøve	
		Mean	st.Dev.
20UK	F1	r etter vokal høyere (33 Hz)	r etter vokal mindre
	F2	r etter vokal lavere (50 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal høyere (224 Hz)	r etter vokal større
19UK	F1	r etter vokal høyere (20 Hz)	r etter vokal mindre
	F2	r etter vokal lavere (55 Hz)	r etter vokal større
	F3	r etter vokal lavere (13 Hz)	r etter vokal større
14UM	F1	r etter vokal høyere (31 Hz)	r etter vokal mindre
	F2	r etter vokal lavere (74 Hz)	r etter vokal mindre
	F3	r etter vokal høyere (117 Hz)	r etter vokal større
13UM	F1	r etter vokal høyere (72 Hz)	r etter vokal større
	F2	r etter vokal lavere (23 Hz)	r etter vokal mindre
	F3	r etter vokal lavere (23 Hz)	r etter vokal mindre

Tabell 5.12 Illustrasjonstabell av de unges resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om det står en /r/ framfor eller etter vokalen. Eventuelle signifikante resultater vises med fete typer.

Heller ikke hos de unge ser vi noen signifikante forskjeller i uttalen av den korte /e,æ/-vokalen før /r/ og etter /r/. Likevel kan det se ut som de forskjellene som allikevel er til stede her, er noe mer systematiske enn hos de voksne og de eldre. Her er alle F1-formantene til de unge høyere når /r/ er etter vokal, enn når den er før, og F2-formantene er lavere. Dette kunne ha gitt signaler om at den korte vokalen er nærmere en /æ/ når den blir etterfulgt av en /r/. Men frekvenstallene som angir hvor store forskjellene er i gjennomsnittsverdiene, er ganske lave. Enten er det tilfeldig at det er et system å finne hos de unge, eller så er forskjellen så minimal at den knapt kan ses på som en forskjell.

5.4.2 Er det noen forskjell på om vokalen har naboskap med /r/?

For å finne ut om den korte vokalen endrer seg i kontakt med /r/, uavhengig av om /r/-en står før eller etter, analyserte jeg både rimprøven og leseprøven. I tillegg gjorde jeg en statistisk analyse av materialet fra rimprøven og leseprøven samlet. Jeg målte variabel 5 og variabel 6 samlet (i tabellen kalt ”uten r”) og sammenliknet de gjennomsnittlige formantverdiene her med de gjennomsnittlige formantverdiene i variabel 4 (i tabellen kalt ”r-naboskap”).

Også her bruker jeg en illustrasjonstabell. De fullstendige tabellene slik de ble skrevet ut av statistikkprogrammet, finnes bak i vedlegg 7 som tabell 11.2, 11.3 og 11.4.

Her ser vi resultatene for rimprøven, leseprøven og begge prøvene samlet. Kolonnene under ”Mean” viser forskjellene i gjennomsnittsfrekvensene mellom de ordene som har /r/-naboskap, og de ordene som ikke har det. ”St.Dev.” viser igjen til spredning. Signifikante funn vises ved at skriften utheves med fete typer, mens ikke uthevet skrift betyr at resultatene ikke er signifikante.

De eldre:

Informant	Formant	Leseprøve		Rimprøve		Samlet	
		Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.
1EM	F1	r-naboskap høyere (70 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (26 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (59 Hz)	r-naboskap større
	F2	r-naboskap lavere (3 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (16 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (2 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap lavere (52 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (106 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (116 Hz)	r-naboskap mindre
5EK	F1	r-naboskap høyere (55 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (49 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (57 Hz)	r-naboskap større
	F2	r-naboskap lavere (115 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (111 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (117 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap høyere (50 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (8 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (38 Hz)	r-naboskap mindre

4EK	F1	r-naboskap høyere (126 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (59 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (105 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap lavere (185 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (203 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (185 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap høyere (5 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (54 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (4 Hz)	r-naboskap mindre
2EM	F1	r-naboskap høyere (65 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (18 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (50 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap lavere (70 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (48 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (58 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap høyere (38 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (61 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (46 Hz)	r-naboskap mindre

Tabell 5.13 Illustrasjonstabell av de eldres resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om vokalen har naboskap med /r/ eller ikke. Signifikante resultater vises med fete typer.

Ved denne analysen har vi fått resultater som statistikkprogrammet regner som signifikante.

Vi ser at informant 1EM har en signifikant høyere førsteformant når /e,æ/-vokalen står i forbindelse med /r/, enn når den ikke gjør det. Dette gjelder både for leseprøven og for leseprøven og rimprøven samlet, men ikke for rimprøven alene.

Informant 5EK har også signifikant høyere førsteformant ved /r/-naboskap enn når vokalen ikke er i naboskap med /r/. For henne gjelder dette rimprøven og begge prøvene samlet. Informant 5EK har også en signifikant lavere andreformant ved naboskap med /r/ i rimprøven og begge prøvene samlet.

Også hos informant 4EK finner vi signifikante forskjeller i disse testene. Ved /r/-naboskap har hun høyere førsteformant i alle tre målingene, og lavere andreformant i to av målingene. Og selv om ikke utslaget på andreformanten på rimprøven var signifikant, så kan vi likevel se av tabellen at det var en ganske stor forskjell på gjennomsnittsfrekvensen alt etter om vokalen var i forbindelse med /r/ eller ikke.

Informant 2EK derimot, hadde ingen slike signifikante forskjeller på hvorvidt vokalen stod i naboskap med /r/ eller ikke.

Hvis vi ser på tabellen samlet, ser det ut som at alle fire informantene i alle tre målingene har en førsteformant som er gjennomsnittlig høyere ved naboskap med /r/. Men det er altså bare noen av disse forskjellene som er statistisk signifikante. Det ser også ut som det er et mønster for andreformanten. Selv om bare informant 4EK og informant 5EK har utslag som er signifikante på andreformanten, ser det ut til at alle informantene har lavere andreformant når vokalen er i kontakt med /r/. Det eneste unntaket er informant 1EK, som på rimprøven har en gjennomsnittlig høyere andreformant ved /r/-naboskap. Hvis vi ser på tredjeformanten, tegner det seg ikke noe tydelig mønster, og her er det heller ingen resultater som er signifikante.

De voksne:

Informant	Formant	Leseprøve		Rimprøve		Samlet	
		Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.
8VM	F1	r-naboskap høyere (63 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (77 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (70 Hz)	r-naboskap større
	F2	r-naboskap lavere (73 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (111 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (89 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap lavere (46 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (53 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (51 Hz)	r-naboskap mindre
7VM	F1	r-naboskap høyere (16 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (6 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (15 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap lavere (4 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (11 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (1 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap høyere (25 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (43 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (28 Hz)	r-naboskap mindre
11VK	F1	r-naboskap høyere (56 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (54 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (57 Hz)	r-naboskap mindre

	F2	r-naboskap lavere (148 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (90 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (126 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap høyere (23 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (133 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (76 Hz)	r-naboskap mindre
10VK	F1	r-naboskap høyere (61 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (25 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (53 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap lavere (82 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (75 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (84 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap lavere (56 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (102 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (4 Hz)	r-naboskap mindre

Tabell 5.14 Illustrasjonstabell av de voksnes resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om vokalen har naboskap med /r/ eller ikke. Signifikante resultater vises med fete typer.

Også hos de voksne finner vi noen forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap som er signifikante. Informant 8VM har signifikant høyere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten når /e,æ/-vokalen har naboskap med /r/. Dette gjelder på alle tre målingene. Hvis vi ser på de to prøvene samlet, har han også signifikant lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten ved /r/-naboskap.

Informant 11VK har signifikant høyere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten ved /r/-naboskap i leseprøven og for de to testene samlet. Hun har også signifikant lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten når resultatene fra leseprøven og rimprøven er samlet. Det samme mønsteret har informant 10VK.

Informant 7VM har ingen signifikante resultater, og hvis vi ikke tenker over den statistiske signifikansen, men bare ser etter et mønster i gjennomsnittsfrekvensene, kan vi også se at informant 7VM har et mønster som ikke likner de andre informantene i V-gruppa sitt mønster. Ved /r/-naboskap har de tre andre informantene gjennomgående høyere gjennomsnittsfrekvens på vokalen i målingene av førsteformanten, og gjennomgående lavere gjennomsnittsfrekvens i målingene av andreformanten. Informant 7VM har som de andre en noe høyere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten ved /r/-naboskap, men i to av målingene har han også en litt høyere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten ved /r/-naboskap. Her skiller han seg ut. Men hvis vi ser på informant 7VM sine gjennomsnittsverdier for frekvens,

ser vi at de er svært lave. Vi kan derfor anta at informant 7VM ikke skiller merkbart på /e,æ/-vokalen enten den er i kontakt med en /r/ eller ikke.

Heller ikke her er det noen signifikante resultater i målingene av tredjeformantene, og det er også vanskelig å se noe mønster som går igjen.

De unge:

Informant	Formant	Leseprøve		Rimprøve		Samlet	
		Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.	Mean	st.Dev.
20UK	F1	r-naboskap høyere (55 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (32 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (48 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap høyere (118 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (53 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (55 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap høyere (58 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap lavere (380 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (104 Hz)	r-naboskap større
19UK	F1	r-naboskap høyere (59 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (63 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (63 Hz)	r-naboskap mindre
	F2	r-naboskap lavere (78 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (7 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap lavere (56 Hz)	r-naboskap mindre
	F3	r-naboskap høyere (79 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (19 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (50 Hz)	r-naboskap mindre
14UM	F1	r-naboskap høyere (38 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (63 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (48 Hz)	r-naboskap større
	F2	r-naboskap høyere (7 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (6 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (7 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap lavere (2 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (2 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap (helt likt)	r-naboskap større

13UM	F1	r-naboskap høyere (22 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (3 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (18 Hz)	r-naboskap større
	F2	r-naboskap høyere (121 Hz)	r-naboskap større	r-naboskap høyere (37 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (84 Hz)	r-naboskap større
	F3	r-naboskap høyere (90 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (66 Hz)	r-naboskap mindre	r-naboskap høyere (78 Hz)	r-naboskap mindre

Tabell 5.15 Illustrasjonstabell av de unges resultater på testene av om det er signifikante forskjeller i vokalformantene etter om vokalen har naboskap med /r/ eller ikke. Signifikante resultater vises med fete typer.

Også her finner vi noen forskjeller mellom naboskap med /r/ og ikke naboskap med /r/ som er signifikante. Men vi finner ikke like mange signifikante forskjeller som hos de eldre og de voksne.

Informant 20UK har en signifikant forskjell i målingen av gjennomsnittsfrekvensen av tredjeformanten i rimprøven. Hos henne ser det ut til at den blir signifikant lavere ved /r/-naboskap. Det vil si at hun i rimprøven kan ha rundet leppene mer i uttalen sin av vokalen når den er i naboskap med /r/. Hun har ikke signifikante resultater for tredjeformanten i de andre to målingene, så det er vanskelig å si om dette var noe hun gjorde på grunn av rimprøvens natur, eller om dette er noe hun av og til gjør når hun uttaler kort /e,æ/ med /r/-naboskap. Men fordi dette er et enkeltstående resultat, både for henne og hvis jeg skal se på alle informantene samlet, så ser jeg ikke noen grunn til å legge vekt på det i den store sammenhengen.

Informant 19UK og informant 14UM får en signifikant høyere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten ved /r/-naboskap. Hos informant 14UM måler vi dette både i rimprøven og i de to testene samlet, mens informant 19UK bare får en signifikant forskjell når resultatene fra begge testene samles.

Hos informant 13UM kan vi ikke finne noen signifikante forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap.

Hvis vi ser på alle resultatene uten å ta signifikans med i betraktningen, bare for å se om det er noe tydelig mønster som dannes her, ser vi at alle de fire informantene i U-gruppa har høyere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten ved /r/-naboskap. Hos to av dem finner vi signifikante resultater her, men hos de to andre er altså forskjellene så små at vi ikke kan si med sikkerhet at de er der. Det er ingen signifikante forskjeller i gjennomsnittsfrekvensene i andreformantene heller, men her er det verdt å merke seg at det mønsteret vi kunne se hos de eldre og de voksne der andreformanten stort sett hadde en lavere gjennomsnittsfrekvens ved

/r/-naboskap, ikke gjentar seg. Dette mønsteret var riktignok ikke helt gjennomgående.

Informant 1EM og informant 7VM hadde noen resultater som skilte seg ut, men likevel var det en tendens til at andreformanten var lavere ved /r/-naboskap. Hos de unge er det ikke like lett å se en slik tendens. I denne gruppen er det bare informant 19UK som har en lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten ved /r/-naboskap i alle tre testene. Informant 20UK har også lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten i rimprøven, men i leseprøven og i det samlede resultatet for begge prøvene har hun en høyere gjennomsnittsfrekvens. Informant 14UM og informant 13UM har bare resultater som viser gjennomsnittlig høyere andreformant ved /r/-naboskap. Likevel ser vi at tallene som viser forskjeller i gjennomsnittsfrekvenser, er temmelig lave, så vi kan anta at resultatene kan være tilfeldige, eller at forskjellene er så små at de ikke er betydningsfulle.

5.4.3 Har den korte /e,æ/-lyden utviklet seg til å komme nærmere en /æ/ de siste årene?

Spektrogramundersøkelsene kan ikke direkte fortelle oss om vokalene jeg målte, er en /e/ eller en /æ/, fordi hver informant har forskjellig størrelse på vokaltrakten og dermed ulike formantverdier. Med så få informanter kan man diskutere om det er mulig å sette dem opp i grupper for å finne resultater som er statistisk pålitelige. Likevel kan det være spennende å se om det er noen forskjell i hvordan informantene mine uttaler /e,æ/-lyden, avhengig av alder. Når jeg skal måle informantene opp mot hverandre slik, så må jeg også skille dem etter kjønn. Kvinner har mindre vokaltrakt enn menn, og har derfor gjennomgående høyere frekvens i formantene sine enn menn. I praksis betyr dette at jeg deler informantene i grupper på to og to. Det sier seg selv at grupper med så få personer ikke kan være representative for et tverrsnitt av de som snakker kristiansandsdialekt, men jeg synes likevel det er spennende å se om resultatene peker i en bestemt retning og om vi kan se en mulig tendens.

For å finne ut av dette, valgte jeg å se på gjennomsnittsfrekvensen i førsteformanten og andreformanten på alle vokalbeleggene til informantene og sammenlikne dem med hverandre. Jeg så først bare på variabel 4, altså /e,æ/ som ikke er i forbindelse med /r/. Deretter så jeg på variabel 5 og 6 samlet, altså /e,æ/ i forbindelse med /r/. Til slutt så jeg på variabel 4, 5 og 6 samlet, altså hele materialet. Også her brukte jeg statistikkprogrammet SPSS. Selv om gruppene er for små til at resultatene blir statistisk holdbare, så kan i hvert fall programmet regne ut om forskjellen mellom de ulike gruppene vi har målt, er statistisk signifikant.

For å se fullstendige tabeller slik de ble skrevet ut fra statistikkprogrammet, se vedlegg 7, tabell 11.5–11.13. Det vi ser under, er illustrasjonstabeller som jeg har laget, basert på informasjonen fra tabell 11.5–11.13.

Sammenlikning av F1, variabel 4. (Vokaler uten /r/-naboskap.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	nei	36 hertz	lavere	Voksne menn
Voksne menn	ja	33 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	ja	69 hertz	lavere	Unge menn
Eldre kvinner	ja	105 hertz	lavere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	81 hertz	lavere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	186 hertz	lavere	Unge kvinner

Tabell 5.16 Illustrasjonstabell for sammenlikning av førsteformanten i vokalene uten /r/-naboskap hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

Sammenlikning av F1, variabel 5 og 6 sammen. (Vokaler med /r/-naboskap.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	nei	26 hertz	lavere	Voksne menn
Voksne menn	nei	24 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	ja	50 hertz	lavere	Unge menn
Eldre kvinner	ja	80 hertz	lavere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	82 hertz	lavere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	161 hertz	lavere	Unge kvinner

Tabell 5.17 Illustrasjonstabell for sammenlikning av førsteformanten i vokalene med /r/-naboskap hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

Sammenlikning av F1, hele materialet. (Alle de korte /e,æ/-vokalene.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	ja	31 hertz	lavere	Voksne menn
Voksne menn	ja	29 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	ja	61 hertz	lavere	Unge menn
Eldre kvinner	ja	94 hertz	lavere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	81 hertz	lavere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	176 hertz	lavere	Unge kvinner

Tabell 5.18 Illustrasjonstabell for sammenlikning av førsteformanten i belegget på alle de korte vokalene hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

Sammenlikning av F2, variabel 4. (Vokaler uten /r/-naboskap.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	nei	73 hertz	høyere	Voksne menn
Voksne menn	nei	28 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	nei	45 hertz	høyere	Unge menn
Eldre kvinner	ja	80 hertz	høyere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	210 hertz	høyere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	290 hertz	høyere	Unge kvinner

Tabell 5.19 Illustrasjonstabell for sammenlikning av andreformanten i vokalene uten /r/-naboskap hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

Sammenlikning av F2, variabel 5 og 6 sammen. (Vokaler med /r/-naboskap.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	ja	80 hertz	høyere	Voksne menn
Voksne menn	ja	116 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	nei	36 hertz	lavere	Unge menn
Eldre kvinner	nei	34 Hertz	høyere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	106 hertz	høyere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	140 hertz	høyere	Unge kvinner

Tabell 5.20 Illustrasjonstabell for sammenlikning av andreformanten i vokalene med /r/-naboskap hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

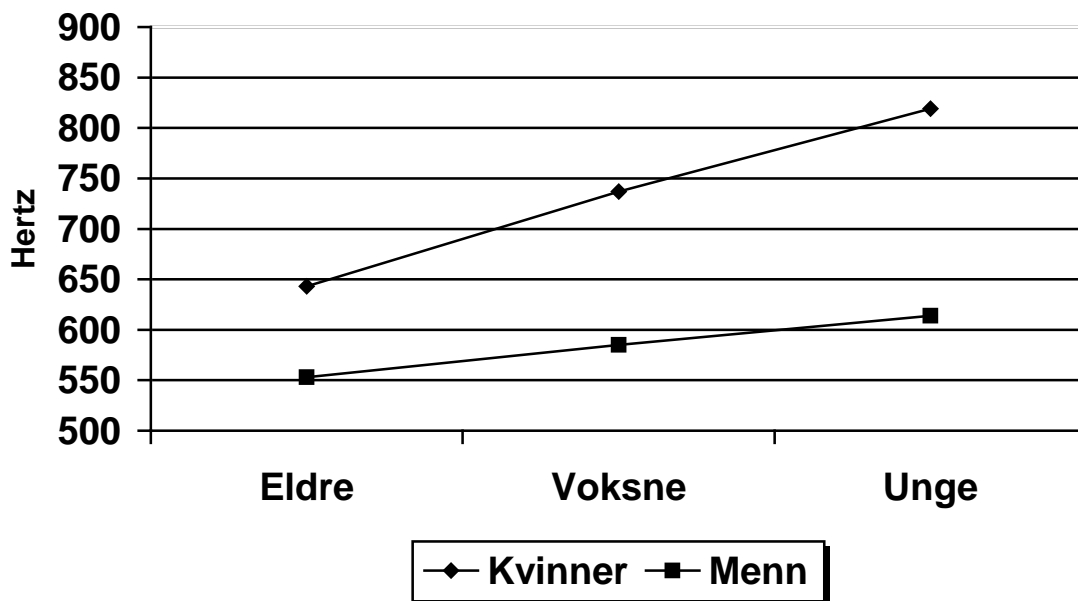
Sammenlikning av F2, hele materialet. (Alle de korte /e,æ/-vokalene.)

Gruppe som er målt	Signifikans	Forskjell i frekvens	Høyere eller lavere enn sammenlikningsgruppe	Sammenliknet med gruppe
Eldre menn	ja	76 hertz	høyere	Voksne menn
Voksne menn	ja	65 hertz	lavere	Unge menn
Eldre menn	nei	10 hertz	høyere	Unge menn
Eldre kvinner	ja	60 hertz	høyere	Voksne kvinner
Voksne kvinner	ja	166 hertz	høyere	Unge kvinner
Eldre kvinner	ja	226 hertz	høyere	Unge kvinner

Tabell 5.18 Illustrasjonstabell for sammenlikning av andreformanten i belegget på alle de korte vokalene hos de ulike aldersgruppene, fordelt på kjønn. Signifikante resultater vises med fete typer.

De tre tabellene der førsteformantene er målt, viser at de eldre har lavere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten enn de voksne, og at de voksne har lavere gjennomsnittsfrekvens i førsteformanten enn de unge. Dette gjelder for både kvinner og menn. Hos kvinnene er forskjellen signifikant i alle tre tabellene, mens mennene bare har gjennomgående signifikante forskjeller i alle tre sammenlikningene når vi ser på variabel 4, 5 og 6 under ett.

Gjennomsnittsfrekvensen i førsteformanten er altså lavere jo eldre informantene er, og høyere jo yngre informantene er. Hvis vi setter opp gjennomsnittsfrekvensene for førsteformantene i grupper, ser vi denne tendensen tydelig:

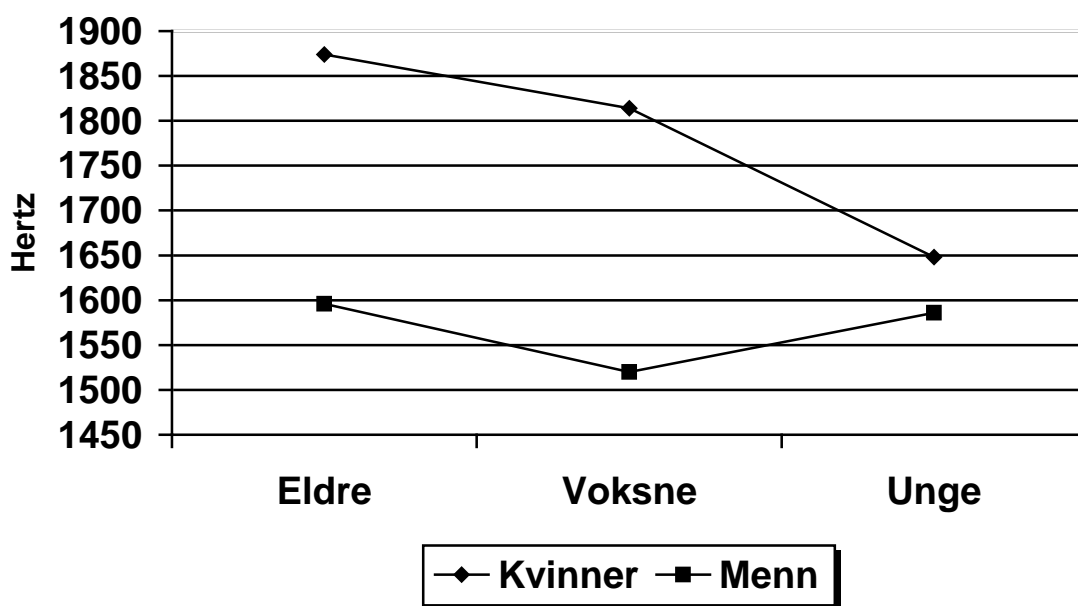
Figur 5.7 Gjennomsnittsfrekvensen for F1, der informantene er delt i kjønn og aldersgruppe. Resultatene fra rimprøven og leseprøven er sett samlet.

Som jeg beskrev i kapittel 4.7.1, sier førsteformanten noe om hvor åpen eller lukket vokalen er. Jo høyere frekvensen på førsteformanten er, jo mer åpen er vokalen. Jo lavere frekvensen på førsteformanten er, jo mer lukket er vokalen. Hvis dette materialet peker på en tendens, er det altså at /e,æ/-vokalen blir mer åpen enn den var før.

Hvis vi ser på de tre tabellene der andreformanten er målt, så er ikke resultatene like entydige som for førsteformanten. Hos kvinnene har de eldre høyere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten enn de voksne, og de voksne har høyere gjennomsnittsfrekvens enn de unge. Alle forskjellene som er målt her, er signifikante.

Hos mennene, derimot, er det litt annerledes. De eldre har høyere gjennomsnittsverdier i andreformanten enn de voksne. I tabellen der variabel 5 og 6 er samlet, og i tabellen for hele det samlede materialet, ser vi at forskjellene her er signifikante. De voksne har samtidig lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten enn de unge. Når vi da sammenlikner ytterpunktene, de eldre og de unge, ser vi at de eldre har lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten enn unge menn når vi måler vokaler med /r/-naboskap, mens de eldre har høyere frekvenser enn unge menn når vi måler vokaler uten /r/-naboskap, og når vi ser på hele materialet samlet. Ingen av disse forskjellene er signifikante.

Slik vil det se ut hvis vi setter opp gjennomsnittsfrekvensene for andreformantene i grupper:

Tabell 5.8 Gjennomsnittsfrekvensen for F2, der informantene er delt i kjønn og aldersgruppe. Resultatene fra rimprøven og leseprøven er sett samlet.

Vi ser at tendensen for kvinnene er ganske klar, mens det er vanskeligere å si noe om utviklingen av mennenes andreformant. Andreformanten sier noe om tungas horisontale posisjon i munnhulen, altså om vokalen er det vi kaller en fremre vokal eller en bakre vokal. Jo høyere frekvensen andreformanten har, jo mer framre er vokalen. Jo lavere frekvens andreformanten har, jo mer bakre er vokalen. Tendensen vi ser hos kvinnene, er altså at /e,æ/-vokalen kan være på vei til å bli mer bakre enn den var før. Hos mennene er ikke den samme tendensen like tydelig.

6 Drøfting av resultater fra den språklige undersøkelsen

6.1 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/?

Ser vi på resultatene fra undersøkelsen av variabel 1, 2 og 3, er kanskje det første som slår oss, at vi her står midt oppe i en fase med endringer. Grunnen til at vi kan si det, er at ingen av informantene ser ut til å bruke et system som er helt likt det vi finner hos Arnulf Johnsen, samtidig som bare én av informantene bruker /e:/ og /æ:/ på en måte som er helt lik det vi finner i oslomål eller i talt bokmål.

Ytterpunktene viser at et par informanter er temmelig nær å bruke bare de gamle formene når lang /e:/ kommer før /r/. Dette gjelder informant 2EM (65 år), informant 4EK (69 år), informant 6EK (83 år) og informant 21UK (18 år). Men disse fire bruker samtidig nesten bare /e:/ også etter /r/. Informant 6EK og informant 21UK sier henholdsvis /stræ:vø/ og /bræ:kår/, ellers har de /e:/ i alle disse formene. De snakker altså ikke helt slik Arnulf Johnsen beskriver kristiansandsdialekten i 1942, men følger snarere et system der den lange e-vokalen dominerer uansett om det er /r/ foran eller bak.

Informant 1EM (61 år) og informant 8VM (43 år) bruker mange tradisjonelle former med /æ:/ etter /r/, og følger på den måten det systemet som Arnulf Johnsen skisserer opp i sin bok. De bruker flest tradisjonelle former også der den lange vokalen kommer før /r/, men likevel er de ikke helt fri fra å bruke /æ:/ før /r/. De bruker for eksempel begge to /æ:/ i ordene *fjerde*, *hver*, *skjære* (fuglen) og *vær* (dyret).

Det var mange av informantene som ikke brukte /e:/ før /r/ en eneste gang. Dette gjaldt informant 7VM (35 år), informant 11VK (45 år), og hele ti av de tolv unge informantene. Likevel betyr ikke det at de bare benytter seg av formene vi finner i oslomål/bokmål. Både informant 7VM og 11VK bruker /æ:/ i *drepe*, og informant 7VM bruker også /æ:/ i ordene *breker*, *streve* og *trene*. Av de unge er det én informant, informant 18UM (18 år), som ikke har noen tradisjonelle former i bruken av den lange vokalen. De andre har fortsatt /æ:/ i noen ord som *drepe*, *trene*, *breker* og *streve*. Informant 22UK bruker ingen tradisjonelle former i målingene av variabel 1 eller variabel 2. Den eneste tradisjonelle formen hun oppgir å bruke, er /kle:år/ for klær.

Når bare én av 24 informanter har et komplett system med lang /e:/ og /æ:/ som i oslomål eller talt bokmål, og ingen av informantene bruker det systemet vi finner hos Arnulf Johnsen, så mener jeg det er et tydelig tegn på at vi nå er midt inne i en endringsfase. Så hvordan er det disse endringene foregår? Ingen av informantene følger helt konsekvente systemer, bortsett fra informant 18UM. Dette kan tyde på at endringene skjer ved leksikalsk spredning, altså ord for ord.

6.1.1 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ før /r/?

Det kan se ut til at variabel 1, altså /e:/ eller /æ:/ før /r/, er den av endringene i de lange vokalene som har kommet lengst. Flertallet av de unge følger systemet med /æ:/ før /r/ temmelig systematisk. Det gjelder i hvert fall 22 av 24 informanter. Jeg synes derfor ikke jeg er for dristig når jeg sier at dette er et system som ser ut til å overta i kristiansandsdialekten og at det kun er et spørsmål om tid før lang /e:/ før /r/ forsvinner helt i de tilfellene der man i talt bokmål eller på Østlandet har /æ:/. Som jeg tidligere har kommet inn på, vil den selvsagt holde seg i ord som *mer*, *ser*, *dere* og *flere*, slik den også uttales på Østlandet og i talt bokmål.

Hvis jeg skal prøve å antyde hvor fort denne endringen har spredd seg, kan vi se på resultatene for de voksne og de eldre. Det kan se ut som ordene *hver*, *fjerde* og *skjære* (fuglen) har vært uttalt med /æ:/ av mange i en lang periode allerede. Alle i voksegruppen uttalte disse ordene med /æ:/, mens over halvparten av de eldre gjorde det. *Fjære* og *vær* (dyret) er også ord som ser ut til å ha blitt uttalt med /æ:/ av mange i en lengre periode allerede. Halvparten av de eldre og et flertall av de voksne oppgir at de bruker denne formen i sin uttale av disse ordene. I noen av ordene som har lang vokal før /r/, er det derimot et større skille mellom de eldres og de unges uttale. Her kan vi være vitne til at utviklingen skjer i dag, eller at den har skjedd svært nylig, og de som er observante, kan kanskje oppleve disse ordene som aldersmarkører i en samtale mellom en yngre og en eldre kristiansander. Ordene *der*, *dessert*, *gevær*, *her*, *lære*, *lærer*, *lyspære*, *skjære* (verbet) og *vær* (klima) er alle ord som vi kan forvente blir uttalt ulikt av språkbrukere fra ulike generasjoner i dag.

Det kan altså se ut til at denne endringen har startet en gang etter at kristiansandsk ble snakket slik Johnsens informanter gjorde det, men før mine eldste informanter begynte å snakke den dialekten de snakker i dag. Siden Johnsens informanter antakeligvis var eldre menn (jf. kap. 4.1.), kan man tenke seg at talespråket deres var representativt for dialekten de unge snakket i Kristiansand på slutten av 1800-tallet, og i begynnelsen av 1900-tallet. Mine eldre informanter, derimot, var unge voksne i årene etter andre verdenskrig og fram til sekstitallet. Denne endringen har altså sannsynligvis startet så smått i årene mellom 1900 og

1960. Det kan også se ut til at den har akselerert de siste årene. Ut fra alderen på informantene mine vil det være rimelig å anta at det er de siste 20-30 årene at endringen virkelig har fått fotfeste, og det er sannsynlig at de som er barn i Kristiansand i dag, vil ha /æ:/ før /r/ i de aktuelle ordene som en helt naturlig del av talemålet sitt.

6.1.2 Hva har skjedd med /e:/ og /æ:/ etter /r/?

Jeg kan ikke være like sikker på at kristiansanderne er i ferd med å begynne å bruke det østlandske systemet for variabel 2. Når det gjelder lang vokal etter /r/, er materialet jeg har samlet inn, ikke like overbevisende. Også her ser endringen ut til å skje leksikalsk, og noen ord har hatt en tydeligere utvikling enn andre. Når det gjelder ordene *kreve* og *rev*, så er det tydelig at den uttalen som var på Johnsens tid, snart ikke er å høre lenger. Kun én av de eldre oppga å bruke /æ:/ i *rev*, og kun én voksen og to eldre oppga å bruke /æ:/ i *kreve*.

Det er litt vanskelig å si så mye om hva som skjer for uttalen av ordene *streve* og *breker*, fordi jeg har få belegg på dem i undersøkelsen min. Enten er det ord som ikke står så sterkt i folks bevissthet lenger (det ser ut til at man foretrekker *stresse* og ”*bæer*” isteden), eller så var spørsmålene som skulle lede fram til disse ordene, spesielt dårlig stilt fra min side. Av de som har svart her, kan jeg i hvert fall si at de voksne og de eldre fordeler seg temmelig likt på uttale med /e:/ og uttale med /æ:/, mens det faktisk er et flertall av unge som uttaler disse ordene med /æ:/.

Ordene *trene* og *drepe* skiller seg ut som ord der uttalen med /æ:/ ikke kommer til å forsvinne med det første. Faktisk ser det med dette materialet ut til at det er mer vanlig blant eldre å uttale disse ordene med /e:/ enn med /æ:/, mens de unge har overtall av dem som uttaler ordene med /æ:/. Den gruppen som har størst prosentvis uttale av disse to ordene med /æ:/, er de voksne.

Det er flere måter å tolke dette på. Vi kan velge å stole på at tallene er representative for alle med kristiansandsdialekt, og heller undre oss over om det kanskje var noe i det Erling Nodeland skrev om at lang e-lyd var mest vanlig etter /r/, likevel. Blant de eldre informantene mine er det en klar overvekt av /e:/ etter /r/ i alle ordene bortsett fra *streve* og *breke*, men der har jeg jo ikke belegg fra alle. Kanskje har det vært slik at lang /e:/ har vært mest brukt i disse ordene, også etter /r/? I tilfelle kan vi jo se for oss en situasjon der /æ:/ etter hvert kan ha kommet sterkere inn etter /r/, slik at det Marit Christoffersen skriver om at vokalen ofte blir utalt som /æ:/ etter /r/ som i *ræv* og *dræbe*, stemmer for en del mennesker, og at det er naturlig at de som er voksne i dag, oftere bruker /æ:/ her enn de eldre. Videre kan vi tenke oss at

utviklingen er på vei tilbake mot /e:/ fordi ungdommen også her er i ferd med å få et uttalesystem som nærmer seg østlandsk, og at /e:/ etter /r/ derfor er på frammarsj igjen.

En annen, og kanskje mer sannsynlig, tolkning kan være at siden utvalget mitt av informanter tross alt er ganske lite, er det naturlig at ikke alle tall peker i samme retning. Selv om de voksne har prosentvis mest bruk av /æ:/ etter /r/, gir hver enkeltperson såpass stort utslag på statistikken at vi ikke kan vite om dette er representativt for alle med kristiansandsdialekt i samme aldersgruppe. Det tallene mine likevel viser, er at hvis det har vært et system med /æ:/ etter /r/ i mange ord, så er det ikke nødvendigvis det lenger. Både Christoffersen og Johnsen har nevnt ordene *rev* og *drepe* i materialet sitt. Det ser ut til at uttalen av *rev* med /æ:/ er på god vei ut av dialekten, og har vært det lenge. *Drepe* er sammen med *trene* det ordet som flest unge og voksne uttaler med /æ:/, så hvis disse ordene i det hele tatt skal følge etter *rev* og *kreve* og med tiden skal komme til å uttales med /e:/, ser det i hvert fall ut til at det kan ta ganske lang tid.

6.1.3 Hva har skjedd med /æ:/ før /r/ i flertall på bokmål?

I kapittel 5.3 så vi at bokmålsformene *klær*, *knær*, *knærne*, *trær*, *trærne*, *tær*, *tærne* kan være på vei inn i kristiansandsmålet. Resultatene viste at de eldre fortsatt var temmelig tradisjonelle i sin bruk av disse ordene, mens de voksne så ut til å være i en fase der det var like naturlig å bruke både moderne og tradisjonelle former. For de unge så det ut til å være mest vanlig å bruke bokmålsformene, eller i alle fall vokalene slik som i bokmålsformene. Det var flere, både av de unge og de voksne, som brukte endelser fra kristiansandsdialekten, altså -an eller -ane, i de bestemte flertallsformene, selv om de uttalte vokalen som /æ:/. Men siden jeg her forholder meg til rotvokalendringer, velger jeg å ikke gå inn på bruk av endelser.

Også her ser det ut til at vi er midt inne i en endringsfase. Det er nemlig klare forskjeller mellom de tre aldersgruppene jeg har målt, samtidig som det ikke er fullstendig konsekvens innen noen av aldersgruppene. Det at mange informanter var så usikre på hvilke former de faktisk brukte, og at så mange oppga at de vekslet mellom de to vokalene, ser jeg også som et tegn på at vi er midt i en endringsfase nå.

Selv om ikke alle informantene innen samme aldersgruppe fulgte samme system, så det ut til å være noen forskjeller mellom kjønnene. I både E-gruppa og U-gruppa var det kvinnene som holdt mest på dialekten. Alle kvinnene i E-gruppa brukte de tradisjonelle formene i alle de målte ordene, og i U-gruppa var det ei jente som brukte de tradisjonelle formene konsekvent, mens de andre unge jentene vekslet mellom å bruke former med /e:/ og /æ:/. Hos mennene i E-gruppa var det én mann som bare brukte bokmålsvokalene, mens de to andre

vekslet mellom å bruke tradisjonell vokal og bokmålsvokal. De mannlige informantene i U-gruppa brukte gjennomgående bokmålsvokaler i alle ordene, bortsett fra at én ung gutt brukte ett ord med /e:/, nemlig /tre:an/.

Her ser det altså ut til at det er mennene som går foran i å ta i bruk moderne former, mens kvinnene holder mer eller lenger på de tradisjonelle formene. Det har innen sosiolingvistikken lenge vært en oppfatning av at kvinnene bruker flere moderne og standardiserte former, og at mennene er de mest tradisjonelle (se f.eks. Trudgill 2000:70ff). Imidlertid har også Sissel Elisabeth Kostøl i sine undersøkelser av kristiansandsdialekten fått resultater som tyder på at de unge jentene er mer tradisjonelle enn guttene. Det er derfor interessant å se at dette også gjelder for mine informanter, i hvert fall når det gjelder lang /e:/ og /æ:/ før /r/.

Ellers kan vi merke oss at vokalendringene ser ut til å komme først i de ubestemte flertallsformene. Der er det i alle fall flere som oppgir å bruke uttale med /æ:/, i alle aldersgrupper. Ordet *klær* ser ut til å være det ordet der endringen er størst. Samtlige av de eldre informantene oppgir å bruke den tradisjonelle formen /kle:år/, mens over tre firedeler av de unge bruker bokmålsvokal her og sier /klæ:r/. Ordene *tær* og *tærne* skaper mest forvirring, og her fikk jeg stor variasjon i svarene. Hvis jeg kan tillate meg å spekulere, så kan årsaken være at de tradisjonelle formene /te:år/ og /te:anə/ blir for gammeldagse og føles unaturlige for mange, samtidig som /tæ:r/ og /tæ:rnə/ kan bli for kunstige og føles som om de ikke passer i dialekten. Da er det kanskje fint å kunne ty til former som /te:sår/, /tæ:sår/, /tå:sår/ og liknende, som verken høres for tradisjonelt ut eller er en like klar markør i retning av østlandsk eller skriftlig språk.

Ut fra de resultatene jeg har fått her, våger jeg å spå at den tradisjonelle bruken av /e:/ i disse ordene er på vei bort. Det ser ut som også denne endringen har startet i samme tidsrom som endringen av /e:/ før /r/, altså mellom 1900 og 1960 en gang, og at den på samme måte har akselerert de siste årene. Jeg tør påstå at det er bokmålsvokalene som er de vanlige formene å bruke blant de unge kristiansanderne i dag, selv om det kan se ut som det fortsatt er litt forvirring hos enkelte av språkbrukerne rundt hvilke former de skal bruke.

6.2 Hva har skjedd med den korte /e,æ/-lyden?

Resultatene vi så i kapittel 5.4., viser at det ikke er noen signifikante forskjeller på kort /e,æ/ om den står før eller etter /r/, i noen av de målte aldersgruppene. Dette stemmer overens med systemet vi finner hos Arnulf Johnsen. Heller ikke han nevner noen forskjell på

vokalkvaliteten alt etter om /r/ står før eller etter vokal. Dette var derfor ikke noe overraskende funn.

Johnsen er derimot ganske tydelig på at naboskap med /r/, enten det er foran eller bak, vil gjøre at den korte e-lyden blir mer åpen, og han skriver konsekvent den korte vokalen som æ når det er naboskap med /r/, og e når det ikke er naboskap med /r/.

Målingene jeg gjorde av de tolv informantene mine, viste at dette er et system som ikke har forsvunnet helt. Hos de eldre hadde de to kvinnelige informantene, informant 4EK og 5EK, både signifikant høyere gjennomsnittsverdier i F1 og signifikant lavere gjennomsnittsverdier i F2 ved naboskap med /r/. Den ene mannen i E-gruppa, informant 1EM, hadde også signifikant høyere gjennomsnittsverdier i F1 ved /r/-naboskap, men han hadde til gjengjeld særdeles små forskjeller i gjennomsnittverdiene i F2. Alle i gruppa hadde høyere gjennomsnittsverdi i F1, og lavere gjennomsnittsverdi i F2 ved /r/-naboskap. Vi kan altså si at de to eldre, kvinnelige informantene helt sikkert får en åpnere og mer bakre vokal når den står før eller etter en /r/. Altså vil /e,æ/-lyden deres ligge nærmere en /æ/ hver gang den er i naboskap med /r/. Det er også en mulighet for at det kan være slik for mennene, men forskjellene er enten ikke store nok, eller så er resultatene for sprikende til at vi kan slå fast noe sikkert.

Hvis vi ser på resultatene for de voksne, er det tre informanter som har signifikant høyere gjennomsnittsverdi i F1 og signifikant lavere gjennomsnittsverdi i F2. Tre av de voksne informantene får altså en kort /e,æ/-vokal som er nærmere en /æ/ når den er i naboskap med /r/. Den fjerde informanten, informant 7VM, har svært små forskjeller i gjennomsnittsverdiene, både i F1 og F2. Det ser dermed ut til at de korte /e,æ/-vokalene hans ikke endrer seg etter som de står i kontakt med /r/ eller ikke.

Hos de unge er det ikke like mange signifikante resultater. Informant 14UM og informant 19UK har begge signifikant høyere gjennomsnittsverdier i F1 når vokalen står i naboskap med /r/. De to får altså en åpnere /e,æ/ hvis /r/ står framfor eller bak. De andre to unge informantene har også noe høyere gjennomsnittsverdier i F1 når vokalen har naboskap med /r/, men forskjellene er ganske lave og resultatene er ikke signifikante, så vi kan ikke si med like stor sikkerhet at en /r/ vil føre til en åpnere vokal her. Andreinformantene til de unge skiller seg litt ut fra andreinformantene til de andre aldersgruppene. For det første er ingen av resultatene her signifikante. For det andre får tre av de unge høyere gjennomsnittsfrekvens i andreinformanten ved naboskap med /r/. Man skulle da tro at de korte vokalene deres var mer fremre ved naboskap med /r/. Men siden disse resultatene ikke er signifikante, er det vel mer

nærliggende å tolke det slik at det ikke er noen vesentlig forskjell på F2 enten den er i kontakt med /r/ eller ikke. Det vil si at det altså er to av de unge informantene som ikke får noen vesentlig endring i verken F1 eller F2 ved /r/-naboskap.

Nå har jeg jo undersøkt et lavt antall informanter, så jeg skal ikke tolke disse resultatene for vidt. Men det jeg kan være helt sikker på, er at Arnulf Johnsen system fortsatt finnes hos en del brukere av kristiansandsdialekten. I tillegg peker materialet mot at dette systemet kan komme til å forsvinne etter hvert. Det er jo flere eldre og voksne enn unge som har signifikante forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap. Det kan tyde på at forskjellen er tydelig hos flere eldre enn yngre, og at det slik vil bli færre og færre som bruker dette systemet etter hvert. Det er et viktig tegn at bare halvparten av de målte, uavhengig av aldersgruppe, hadde signifikante tegn på det som Arnulf Johnsen beskrev som et fast system. Det må jo i seg selv tyde på at dette systemet ikke lenger er det vi kan forvente å høre i kristiansandsdialekten, selv om noen altså har det.

I kapittel 5.4.3 så vi at gjennomsnittsfrekvensen for F1 var signifikant høyere hos de unge enn hos de voksne, og hos de voksne enn de eldre, når vi ser på rimprøven og leseprøven samlet til ett materiale. Vi ser også at gjennomsnittsfrekvensen for F1 stiger jo yngre informantene er. Det ser altså ut til at /e,æ/-lyden generelt er i ferd med å bli uttalt med en åpnere kjeve og en lavere tunge, altså at den er nærmere en /æ/ enn den var før. Det ser heller ikke ut til at eventuelle /r/-naboskap er det som påvirker disse tallene. Med unntak av forskjellene mellom eldre menn og voksne menn er forskjellene mellom de ulike gruppene signifikante også hvis vi bare ser på /e,æ/ uten naboskap med /r/.

Gjennomsnittsfrekvensen for F2 var signifikant lavere hos de unge kvinnene enn hos de voksne kvinnene, og signifikant lavere hos de voksne kvinnene enn hos de eldre kvinnene. Gjennomsnittsfrekvensen for F2 ble altså lavere jo yngre informantene var. Dette gjaldt for hele materialet samlet, men også for testen der vi målte vokalen uten /r/-naboskap. For kvinnene ser det altså ut til at utviklingen ikke bare peker mot en åpnere vokal, men også mot en mer bakre. I vokalfirkanten er [æ] plassert både lavere og lenger bak (mer til høyre) enn [ɛ]. For kvinnene ser altså hypotesen min om at den korte /e/-lyden er i ferd med å bli en kort /æ/-lyd, ut til å stemme.

Like overbevisende er ikke resultatene for F2 fra mennene. Hvis vi ser på hele materialet samlet, har de eldre mennene signifikant høyere gjennomsnittsfrekvens i F2 enn de voksne. Dette likner jo på mønsteret fra kvinnes F2-målinger. Men samtidig har de voksne mennene signifikant lavere F2 enn de unge mennene. De voksne har altså i gjennomsnitt en

vokal som er mer bakre enn det de unge har. Hvis vi ser på forskjellen mellom de eldre og de unge, så har de eldre et ørlite høyere gjennomsnitt i F2 enn de unge, men gjennomsnittsforskjellen her er på 10 hertz, et svært lavt tall som ikke er signifikant i det hele tatt.

Det hjelper heller ikke så mye å bare se på målingene av /e,æ/-vokalen uten naboskap med /r/. Her følger resultatene det samme mønsteret, men ingen av forskjellene er signifikante. Det er altså mulig at /e,æ/-lyden er i ferd med å bli mer bakre også hos mennene, men dette er nokså usikkert. Slik disse resultatene ser ut, er det også mulig at /e,æ/-lyden ikke kommer til å endre seg i horisontal retning hos mennene med det første.

Det er vanskelig å si hvorfor utviklingen ser ut til å være mye tydeligere hos kvinnene enn hos mennene. Forskjellene kan selvsagt skyldes at med så få informanter hviler svært mye av informasjonen på enkeltinformanter. En informant som snakker på en spesiell måte, vil kunne gjøre store utslag. Statistikken er svært sårbar for individuelle forskjeller i vokaltrakt og uttale hos informantene, og kanskje ser vi det her.

Men det er selvsagt også en mulighet at utviklingen er tydeligere hos kvinnene. Også i sammenlikningen av F1 var det større forskjeller mellom de ulike aldersgruppene hos kvinnene enn det var hos mennene. Kanskje er det slik at utviklingen går i retning av en åpnere og mer bakre vokal, men at dette er spesielt hørbart og tydelig hos kvinner?

6.3 En kort oppsummering

Kort oppsummert peker altså resultatene mine på en del vesentlige forskjeller i bruken av e- og æ-vokaler mellom kristiansandsdialekten slik Arnulf Johnsen skildret den i 1942, og slik den snakkes i dag. Det ser også ut til at noen av de trekkene Marit Christoffersen beskrev i 1990, heller ikke nødvendigvis stemmer lenger.

For bruken av lang /e:/ og /æ:/ later vi til å være midt inne i en fase med variasjon, men blant de unge virker endringene å ha kommet så langt at vi nesten kan si at den er gjennomført hos dem som gruppe. Derfor er det trolig at endringen vil bli gjennomført for alle de som snakker kristiansandsk når de generasjonene som bruker det gamle systemet, dør ut. Man kan forvente at små barn som vokser opp i Kristiansand i dag, mest sannsynlig vil ha en dialekt der de uttaler /æ:/ før /r/ på de samme stedene som man har det i opplest bokmål og/eller østlandsdialekt. Dette gjelder også for /æ:/ før /r/ i flertall på bokmål, som i for eksempel *klær* og *trær*.

Endringen av lang /e:/ og /æ:/ etter /r/ er også midt i en fase med variasjon, men her er det vanskeligere å kunne si noe om denne endringen blir gjennomført snarlig. Det ser ut til at /æ:/ etter /r/ holder seg ganske godt i noen ord.

Også for den korte /e,æ/-vokalen later vi til å være inne i en endringsfase. Det er imidlertid vanskeligere å være sikker på hvilken form endringene foreløpig har fått, og hvor langt endringen har kommet, både fordi jeg har hatt et lavere antall informanter, og fordi jeg ikke har hatt mulighet til å vite sikkert hvilke fonemer som har blitt uttalt. Men det er helt sikkert at systemet som Arnulf Johnsen skisserte med en åpnere /e,æ/-lyd ved /r/-naboskap, ikke lenger er et system som vi kan forvente å finne hos alle. Her er vi i alle fall inne i en fase med variasjon.

Resultatene tyder også på at korte /e/-lyden har beveget seg i retning av å bli mer bakre og åpen, altså at den har beveget seg i retning av en /æ/. Dette gjelder spesielt for kvinnene. Med så få informanter kan jeg ikke si at dette er en tendens som gjelder for alle, men disse informantene er tilfeldig utvalgt, så det er naturlig å gå ut fra at det jeg har observert hos dem, også kan gjelde for en del andre, og at disse resultatene derfor kan gi en relevant pekepinn om hvor utviklingen kan være på vei.

7 Holdningsundersøkelsen – resultater og drøfting

I tillegg til å undersøke endringene i informantenes e- og æ-vokaler har jeg også undersøkt hvilke holdninger informantene har til sin egen dialekt. Da vi så på årsaker til talemålsendringer (kap. 3.2), så vi at språkbrukernes holdninger til språket var blant de ytre faktorene som kunne spille en rolle. Når jeg senere (kapittel 9) skal prøve å forklare hvorfor informantene mine snakker som de gjør, er det derfor naturlig å trekke inn hva de mener om sin egen dialekt. Det er også interessant å finne ut hvor bevisste de er på akkurat de dialekttrekkene jeg har undersøkt. Dette kan være med på å bestemme hvor saliente de enkelte trekkene er (jf. kap. 3.5.1).

Jeg har valgt å dele holdningsundersøkelsen inn i fire deler: én del som ser på hva slags holdninger informantene har til sin egen dialekt, én del som ser på hvordan de forholder seg til ulike sider ved det å endre dialekten sin, én del som ser på hvilke holdninger de har til andre dialekter, og én del der jeg undersøker kunnskapene de har om sin egen dialekt.

7.1 Holdninger til kristiansandsdialekten

I den delen av spørreskjemaet som handlet om holdninger, var det tre spørsmål som gikk direkte på hva informantene mente om sin egen dialekt. Noen av spørsmålene i spørreundersøkelsen var såkalte åpne spørsmål, det vil si at informantene kunne svare med egne ord, uten at jeg presenterte dem for alternativer. Svarene på de spørsmålene som er formulert slik, velger jeg å sortere i kategoriene ”positivt”, ”negativt” og ”nøytralt”. Noen få ganger var svarene ikke udelt positive eller negative, men bestod for eksempel av et par divergerende utsagn. For å klare å plassere slike svar i en kategori, måtte jeg bruke skjønn. Der svarene var overveiende positive eller negative, valgte jeg å sette dem i henholdsvis kolonnen for ”positivt” eller ”negativt”. Der jeg vurderte innholdet i de divergerende svarene til like positivt som negativt, satte jeg svaret i kolonnen for ”nøytralt”. Likevel vil jeg si at en overveiende del av dem som er oppført med ”nøytralt svar”, er dem som svarte ”helt greit”, eller ”helt ok”. Spørsmål 13 var et slikt åpent spørsmål:

13. Hva synes du om din egen dialekt?

Gruppe:	Positivt	Negativt	Nøytralt
Eldre	4	1	1
Voksne	3	1	2
Unge	5		7

Tabell 7.1 Informantenes syn på sin egen dialekt. Antall svar fordelt på positiv, negativ og nøytral uttalelse i de ulike aldersgruppene.

I prosent:

Gruppe:	Positivt	Negativt	Nøytralt
Eldre	67 %	17 %	17 %
Voksne	50 %	17 %	33 %
Unge	42 %	0	58 %

Tabell 7.2 Informantenes syn på sin egen dialekt. Antall svar omregnet til prosent.

Som vi ser, er det to tredjedeler av de eldre som uttaler seg positivt om sin egen dialekt, mens bare halvparten av de voksne gjør det. Hos de unge er det bare fem av tolv som uttaler seg positivt om sin egen dialekt.

Vi ser også at det bare er én person i E-gruppa og én person i V-gruppa som uttaler seg negativt om sin egen dialekt. Ingen av de unge stiller seg negative til sitt eget talemål. Hos de unge er til gjengjeld over halvparten nøytrale til sitt eget talemål. Det svaret som kom flest ganger på spørsmål 13, var: "Den er helt grei." Det virker altså ikke som flertallet av ungdommene er spesielt entusiastiske til sin egen dialekt, men de er heller ikke negativt innstilt. Det samme viser seg også i svaret på neste spørsmål:

14. Er du stolt eller flau over dialekten din?

Gruppe:	Stolt	Flau	Nøytral
Eldre	4	2	
Voksne	3		3
Unge	5		7

Tabell 7.3 Informantenes syn på sin egen dialekt. Antall svar fordelt på stolt, flau og nøytral uttalelse i de ulike aldersgruppene.

I prosent:

Gruppe:	Stolt	Flau	Nøytral
Eldre	67 %	33 %	0
Voksne	50 %	0	50 %
Unge	42 %	0	58 %

Tabell 7.4 Informantenes syn på sin egen dialekt. Antall svar omregnet til prosent.

Svarene her er ikke så forskjellige fra svarene på spørsmål 13. Vi ser igjen at over halvparten av de unge stiller seg nøytrale til dialekten sin, men at ingen er flau over den. Så mange som fem av tolv av de unge vil si at de er stolte av dialekten sin, men prosentvis er det altså færre enn informantene i V-gruppa og E-gruppa som er stolte. Det er også litt spesielt at de to eneste informantene som er flau over dialekten sin, befinner seg blant de eldre. De eldste framstår altså både som de som er mest stolte over dialekten sin, og blant de som er mest flau over den.

Når vi ser hvor mange blant de voksne og de unge som har et nøytralt forhold til dialekten sin, er det kanskje ikke så rart at endringer kan finne sted. Vi kan jo tenke oss at de som er stolte over dialekten sin, eller som selv synes det er en fin dialekt, vil ha et ønske om å bruke den aktivt og bevare den slik den er. De som ikke har noe spesielt forhold til den, eller som ikke liker den noe særlig, har antakeligvis ikke noe ønske om å ta vare på dialekten som er motivert i dialektens egenverdi. Da vil de sannsynligvis heller ikke synes det er noe problematisk om det kommer inn nye språktrekk i dialekten. Trolig vil de heller ikke synes det er noe problem å bruke slike former selv, hvis forholdene ellers ligger til rette for det.

I forbindelse med spørsmål 14 var det også flere som kommenterte hvordan de syntes det var å høre kristiansandsdialekten på tv. Informant 1EM fortalte at han syntes det var fint å høre dialekten sin på tv, mens informant 10VK og 15UM begge fortalte at de tidligere hadde pleid å synes at det var flaut å høre den i mediene, men at de nå begynte å bli vant til det. Informant 13UM syntes fortsatt at det var rart å høre kristiansandsk på tv, og at det hørtes litt dumt ut. Likevel uttalte han seg svært positivt om dialekten, han likte bare ikke å høre den på tv. Det at så mange reagerer på å høre dialekten sin på tv, tyder på at de ikke er vant til at kristiansandsdialekten kan brukes som et offentlig mål. Kanskje tenker de eller har tenkt på dialekten som et språk som blir brukt i den private sfære og ikke i det offentlige rom. Dette avslører i tilfelle også informantenes ubevisste holdninger til dialektens ”verdi” sammenliknet med andre dialekter.

Jeg spurte også om noen av informantene hadde fått noen kommentarer om dialekten sin. Det er sannsynlig at de tilbakemeldingene vi får som språkbrukere, vil prege holdningene vi har til dialekten vår, men det kan også være at de tilbakemeldingene vi husker å ha fått, nettopp er de tilbakemeldingene vi er enige i selv, og at det er derfor vi husker dem. Uansett er det spennende å høre hva slags tilbakemeldinger informantene mine husket å ha fått, fordi de kan være med på å speile deres egne holdninger til dialekten.

15. Har du noen gang fått bemerkninger om dialekten din?

Gruppe:	Ja, positive	Ja, negative	Ja, nøytrale	Nei	Vet ikke
Eldre	1	0	2	3	0
Voksne	2	2	1	1	0
Unge	0	4	4	4	0

Tabell 7.5 Oversikt over bemerkninger om dialekten. Antall svar fordelt på ulike typer tilbakemeldinger eller ikke tilbakemeldinger.

I prosent:

Gruppe:	Ja, positive	Ja, negative	Ja, nøytrale	Nei	Vet ikke
Eldre	17 %	0	33 %	50 %	0
Voksne	33 %	33 %	17 %	17 %	0
Unge	0	33 %	33 %	33 %	0

Tabell 7.6 Oversikt over bemerkninger om dialekten. Antall svar omregnet til prosent.

Som vi ser, er det ikke så mange som husker å ha fått positive tilbakemeldinger om dialekten sin. De fleste kan enten ikke huske å ha fått noen kommentarer, eller de har fått kommentarer som er nøytrale og har mer med gjenkjenning enn med vurdering av dialekten å gjøre. Det er jo verdt å merke seg at ingen i E-gruppa kan huske å ha fått negative kommentarer om dialekten sin, mens ingen i U-gruppa kan huske å ha fått positive kommentarer. Her er et utvalg av tilbakemeldingene informantene har fått:

Fra de eldre:

- Østlendingene sier at vi snakker dansk. (Informant 5EK)
- Jeg har bare fått positive kommentarer. Folk sier det er ei koselig dialekt. (Informant 1EM)

Fra de voksne:

- Folk har trodd at det var dansk. (Informant 7VM)
- Noen trøndere har sagt at de synes det er vanskelig å forstå den. (Informant 9VM)
- Jeg har fått mange positive kommentarer. De sier det er en vennlig dialekt. (Informant 10VK)
- Dansker og svensker har sagt at det er vanskelig å forstå den. (Informant 12VK)
- Jeg har fått noen positive tilbakemeldinger fra østlendinger. (Informant 11VK)

Fra de unge:

- De har bare registrert geografien. (Informant 18UM)
- Noen østlendinger har sagt at vi snakker breitt. (Informant 22UK)
- Vennene til mamma trodde jeg var østlandsk. De trodde ikke det var dattera til mamma som snakket, fordi jeg hadde så harde konsonanter. (Informant 24UK)
- Det er ei brei dialekt. Folk sier at det likner dansk. (Informant 21UK)
- Mange sier at det likner på dansk. (Informant 19UK)
- Jeg har fått høre at jeg snakker litt pent. (Informant 17UM)
- Jeg har blitt gjenkjent som sørlending. (Informant 16UM)
- Østlendinger har sagt at det høres rart ut. Det høres litt ut som "gammelmål". (Informant 14UM)

Hvis vi ser på bemerkningene de unge har fått for dialekten sin, og samtidig husker at det ikke er noen av dem som kan huske å ha fått positive kommentarer, så er det kanskje ikke så rart at de er disponible for endringer. Bortsett fra de mer nøytrale bemerkningene som går på geografisk gjenkjennelse, så ser det ut til at de unge får høre at de snakker breitt, dansk eller gammeldags av folk fra andre byer, mens de får høre at de snakker pent eller østlandsk av eldre folk i samme by. Ingen av disse kommentarene kan regnes å være svært motiverende for å holde på dialekten. Man kunne jo tenke seg at det kunne oppstå et ønske om å snakke en mer utpreget eller tradisjonell kristiansandsdialekt hos de som får kommentarer om at de snakker for pent eller har for harde konsonanter. Det kan jo skje, men det er vel lite trolig at voksne ungdommer skulle tilpasse språket sitt etter de eldre framfor de jevnaldrende.

7.2 Holdninger til å endre / legge om dialekten

Jeg spurte også informantene om hva slags holdninger de hadde til å endre på dialekten sin i ulike situasjoner. Dette gjorde jeg for å finne ut hvor sterkt de knyttet identiteten sin til språket, og hvor åpne de var for endringer. Det første spørsmålet jeg stilte, var om de var opptatte av å holde på dialekten sin.

11. Er du opptatt av å holde på dialekten din?

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	2	2	2
Voksne	4	1	1
Unge	3	8	1

Tabell 7.7 Oversikt over om informantene er opptatte av å holde på dialekten. Antall svar fordelt på ja, nei og vet ikke.

I prosent:

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	33 %	33 %	33 %
Voksne	67 %	17 %	17 %
Unge	25 %	67 %	8 %

Tabell 7.8 Oversikt over om informantene er opptatte av å holde på dialekten. Antall svar omregnet til prosent.

Vi ser at det prosentvis var flest voksne som svarte ja på dette spørsmålet. To tredjedeler av de voksne svarte at de var opptatte av å holde på dialekten sin. Av de unge svarte to tredjedeler av informantene at dette ikke var viktig for dem. Hos de eldre var det bare én tredjedel som svarte at de syntes det var viktig å holde på dialekten sin. Dette kan tyde på at mange av språkbrukerne, spesielt blant de unge informantene, ikke knytter identiteten sin så sterkt til dialekten, og at de derfor kanskje heller ikke vil ha noen grunn til å ønske å beholde særpreget i den. Da er det mer trolig at det klare flertallet av voksne informanter som er opptatt av å holde på dialekten sin, vil forsøke å holde på de dialekttrekkene som de er bevisste på.

Neste spørsmål handler mer om informantenes dialekthistorie, og om de noen gang har benyttet andre dialekter.

17. Har du noen gang brukt en annen dialekt?

Gruppe:	Ja, i lek	Ja, i annet enn lek	Nei	Vet ikke
Eldre	2	1	3	0
Voksne	4	1	1	0
Unge	6*	3*	4	0

Tabell 7.9 Oversikt over hvor mange informanter som har brukt en annen dialekt.

I prosent:

Gruppe:	Ja, men bare i lek	Ja, i annet enn lek	Nei	Vet ikke
Eldre	33 %	17 %	50 %	0
Voksne	67 %	17 %	17 %	0
Unge	50 %*	25 %*	33 %	0

Tabell 7.10 Oversikt over hvor mange informanter som har brukt en annen dialekt. Svarene i prosent.

* En person har hatt en kort periode som barn med annen dialekt (fra Vestlandet), samt lekt på østlandsk som barn.

Vi ser at de fleste av informantene enten aldri har brukt en annen dialekt, eller bare har brukt en annen dialekt i lek. På Sørlandet er det svært vanlig at barn snakker østlandsk når de er ”i rolle” i lek, og flere av de eldre og voksne informantene bekreftet at det har vært slik lenge, også før tv-en kom. Bare fem av informantene mine hadde lagt om til andre dialekter i løpet av livet sitt. Informant 3EM sier at han noen ganger har lagt om til det han kaller ”landsdialekt” og svensk hvis han har snakket med folk fra landet eller svensker, mens informant 9VM sier at han i telefonsamtaler med utlendinger noen ganger har lagt så kraftig om på dialekten sin for å bli forstått at han vil karakterisere det som å bruke en annen dialekt. Vi ser at begge disse tilfellene er situasjonsbetingede, og vi kan anta at informantene først og fremst har lagt om for å bli forstått, i hvert fall i når det gjelder samtalene med utlendinger. Det er kanskje tvilsomt at informant 3EM trenger å legge om for å bli forstått av folk fra landet, så her er det vel heller snakk om påvirkning.

Informant 24UK bodde en kort periode på Vestlandet som barn og snakket derfor dialekten der i noen år som barn, mens informant 14UM og 20UK begge forteller at de har lagt om til østlandsk når de har vært på ferie hos venner og familie. Informant 14UM forteller at det bare skjer automatisk, og at det ikke er noe han tenker over. Disse omleggingene er sannsynligvis preget mer av påvirkning fra omgivelsene enn et ønske om å bli forstått, og de viser at for noen er den språklige påvirkningen fra omgivelsene svært sterk.

Men selv om ikke alle har brukt en annen dialekt, kan det hende de endrer litt på dialekten sin alt etter hvem de snakker med, og hvilken situasjon de er i. I spørsmål 18 prøvde jeg å finne ut om informantene noen ganger endret på talemålet sitt.

18. Endrer du dialekt etter hvem du snakker med?

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	3	3	
Voksne	4	1	1
Unge	4	8	

Tabell 7.11 Oversikt over hvor mange informanter som endrer dialekt etter hvem de snakker med.

I prosent:

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	50 %	50 %	0
Voksne	67 %	17 %	17 %
Unge	33 %	67 %	0

Tabell 7.12 Oversikt over hvor mange informanter som endrer dialekt etter hvem de snakker med. Svarene omregnet til prosent.

Her ser vi at det er flest voksne som oppgir at de endrer på dialekten sin etter hvem de er i samtale med, mens det er flest unge som oppgir at de ikke endrer på dialekten sin. Til de som svarte ja på dette spørsmålet, stilte jeg oppfølgingsspørsmål om hvilke situasjoner de var i når de endret på dialekten sin. Ut fra de svarene jeg fikk, virker det logisk at det er de voksne som føler at de trenger å endre oftest. De er i en jobbsituasjon, og treffer antakelig flere mennesker fra andre steder enn det ungdommene gjør. Informantene i U-gruppa går jo på videregående og treffer nok stort sett kristiansandere i hverdagen sin.

Tre av de fire unge som oppgir at de endrer dialekt etter hvem de snakker med, sier at det er i samtale med besteforeldrene sine de endrer talemål. Sammen med dem bruker de andre ord og uttrykk enn de gjør med venner. To av de fire oppgir også at de snakker annerledes når de er sammen med venner, enn når de er sammen med andre, men også her forteller de at det er mest ord og uttrykk som blir forandret.

Av de voksne som forteller at de endrer dialekt, oppgir tre av dem at de ønsker å være tydeligere i jobbsituasjonen, og at de derfor i enkelte jobbsammenhenger unngår de mest typiske uttalemåtene og uttrykkene som man finner i kristiansandsdialekten. Den fjerde i V-gruppa sier at han endrer litt på talemålet sitt alt etter om han er sammen med foreldre, venner fra Kristiansand eller venner fra Østlandet.

De tre eldre som oppgir at de endrer dialekt i noen situasjoner, forteller at de blir påvirket i samtale med andre. Informant 1EM nevner blant annet en onkel på Samkom som han plukker opp ord og uttrykk fra, og de to andre nevner også venner som påvirker dem i retning av sin dialekt, men i disse eksemplene er ikke østlandsdialekten nevnt.

Da jeg spurte hvilke situasjoner informantene kunne tenke seg at de ville legge om dialekten i, ga jeg dem heller ingen alternativer, men lot dem svare situasjoner de kom på. På den måten unngikk jeg å legge ord i munnen på dem, men jeg kan jo selvsagt risikere at de også ville ha endret dialekt i andre situasjoner, bare at de ikke kom på å svare dette akkurat da spørsmålene ble stilt.

19. I hvilke situasjoner ville du lagt om på dialekten?

Gruppe:	Ingen	Hvis jeg ikke ble forstått	Hvis jeg flyttet	I samtale med autoritetspersoner	Behov for tydelighet i jobb	Hvis jeg holdt tale	Ved reiser utenbys
Eldre	3	1	1	1			
Voksne	1				4	1	
Unge	3	1	1		1		2

Gruppe:	Ved offentlig opptreden	Ved jobbintervju	I samtale med eldre mennesker	I samtale med utlendinger (eks. svenske/danske)	Hvis jeg pratet i telefonen
Eldre					
Voksne					
Unge	2	1	1	1	1

Tabell 7.13 Oversikt over ulike situasjoner der informantene nevner at de ville lagt om på dialekten, dersom de ville lagt om i noen situasjoner. Tallene representerer antall informanter som nevnte situasjonen.

Også her ser vi at det er mange av de voksne som føler et behov for å legge om dialekten sin i enkelte jobbsituasjoner, fordi de ønsker å være mer tydelige. Bare to av informantene oppga at de ville ha lagt om på dialekten dersom de flyttet. Da jeg spurte alle informantene om de hadde holdt på dialekten hvis de hadde flyttet, var det likevel flere som oppga at de kunne ha endret dialekten sin i en slik situasjon.

20. Hadde du holdt på dialekten hvis du hadde flyttet til et annet sted i Norge?

Gruppe:	Ja	Nei	Kanskje, kommer an på	Vet ikke
Eldre	3	3		
Voksne	4	1		1
Unge	6	2	3	1

Tabell 7.14 Oversikt over hvor mange informanter som ville holdt på dialekten dersom de flyttet til et annet sted i Norge.

I prosent:

Gruppe:	Ja	Nei	Kanskje, kommer an på	Vet ikke
Eldre	50 %	50 %	0	0
Voksne	67 %	17 %	0	17 %
Unge	50 %	17 %	25 %	8 %

Tabell 7.15 Oversikt over hvor mange informanter som ville holdt på dialekten dersom de flyttet til et annet sted i Norge. Svarene omregnet til prosent.

Her ser vi altså at halvparten av de eldre ikke hadde prøvd å holde på dialekten hvis de flyttet, mens bare 17 % av henholdsvis de voksne og de unge ikke ville prøvd å holde på den. Det er altså flere informanter her som sier at de ikke ville holdt på dialekten sin, enn det var informanter som mente at de ville endret på dialekten sin ved flytting i forrige spørsmål. Årsaken til det kan være at det er en hypotetisk situasjon for de fleste, og derfor ikke en situasjon de tenkte over da de ble stilt det åpne spørsmålet først. Vi ser at halvparten eller flere i alle tre aldersgruppene ville prøvd å holde på dialekten sin dersom de hadde flyttet til en annen by. Dette er en god indikasjon på at språket er en sterk identitetsmarkør for mange. Her er noen av begrunnelsene til informantene som svarte at de ville beholdt dialekten sin:

Fra de eldre:

- Jeg hadde aldri klart å legge den fra meg (Informant 4EK)
- Jeg liker den best. Jeg vil være kristiansander. (Informant 5EK)
- Jeg vil vise hvor jeg er ifra. (Informant 6EK)

Fra de voksne:

- Det er jo sånn jeg prater (Informant 12VK)
- På grunn av identiteten. Det er meg å snakke sånn. (Informant 9VM)
- Det er min dialekt, jeg er stolt av morsmålet mitt. (Informant 11VK)

Fra de unge:

- Fordi det hadde blitt så rart å plutselig bytte. (Informant 23UK)
- Kanskje jeg ville blitt litt påvirket, men jeg ser ingen vits i å skifte. (Informant 21UK)
- Fordi jeg prater sørlandsk, og det er det jeg gjør. (Informant 13UM)

Likevel er det mange som ikke knytter identiteten sin like sterkt opp språket, eller de er mer usikre på om de ønsker eller klarer å beholde dialekten:

Fra de eldre:

- Jeg hadde ikke lagt om bevisst, men jeg hadde sikkert blitt påvirket og plukket opp mange ord og uttrykk. (Informant 1EM)

- Fordi kristiansandsk ikke er noe fint. Dialekten er brei, og folk som snakker kristiansandsk, virker troskyldige og naive. (Informant 2EM)
- Jeg ville ha blitt smittet av de rundt meg. (Informant 3EM)

Fra de voksne:

- Jeg tror jeg ville mistet mye av dialekten min uten å merke det. (Informant 10VK)

Fra de unge:

- Jeg ser ikke poenget. Det er like greit å ha en dialekt som passer til stedet der du bor. (Informant 17UM)
- Jeg hadde nok prøvd å snakke slik de hadde gjort der, for å bli forstått, men jeg hadde ikke tenkt mye på det. Jeg ville ha gjort det helt ubevisst. (Informant 19UK)

21. Hva synes du om at noen folk legger om dialekten sin?

Gruppe:	Positiv uttalelse	Negativ uttalelse	Nøytral uttalelse	Vet ikke
Eldre	0	3	2	1
Voksne	0	1	5	
Unge	2	2	8	

Tabell 7.16 Informantenes syn på at folk legger om på dialekten sin. Antall svar fordelt på positiv, negativ og nøytral uttalelse i de ulike aldersgruppene.

I prosent:

Gruppe:	Positiv uttalelse	Negativ uttalelse	Nøytral uttalelse	Vet ikke
Eldre	0	50 %	33 %	17 %
Voksne	0	17 %	83 %	0
Unge	17 %	17 %	67 %	0

Tabell 7.17 Informantenes syn på at folk legger om på dialekten sin. Antall svar regnet om til prosent.

Da informantene ble spurt om hva de syntes om at andre folk la om på dialekten sin, var de to mest påfallende resultatene at det ikke var ble sett på som spesielt positivt i noen av aldersgruppene, og at det var et klart flertall av informanter i både U-gruppa og V-gruppa som holdt seg nøytrale til det. De svarene som gjentok seg flest ganger, var ”heilt greit” eller ”det får være opp til dem”. Blant de eldre var halvparten negative til at folk la om dialekten sin, mens ingen var positive. De voksne var de mest nøytrale, men heller ingen av dem syntes det utpekte seg som positivt å endre dialekt. Blant de unge var det to informanter som syntes det

var positivt å legge om, og to som syntes det var negativt, mens resten kom med en uttalelse som viste at de holdt seg nøytrale.

Disse resultatene er på mange måter lite overraskende. Vi har sett på hvor nær språk og identitet kan være knyttet til hverandre. Det er i Norge en sterk tro på at det er viktig å være seg selv. ”Vær den du er” er rådet vi får fra forbrukerspalter i aviser, fra venner og fra virkelighets-tv. Enten vi skal i jobbintervju, på tv eller på et stevnemøte, så blir vi ofte rådet til å ”være oss selv”. Når dette er en verdi som står så høyt i kurs, og språket er så nær knyttet til identiteten, er det kanskje ikke rart at det ikke blir sett på som svært positivt å endre talemål underveis i livet. Det overrasker nesten mer at det er så mange som ikke ser negativt på det å endre talemål.

Dette kan nok delvis forklares med at mange av informantene ikke ønsker å dømme folk i situasjoner de ikke kjenner til. Men like gjerne tror jeg det kan forklares med at mange selv har opplevd å bli påvirket av andres talemål, eller de kjenner noen som har blitt det. På spørsmålet om de ville ha lagt om på dialekten selv hvis de hadde flyttet, var det mange som svarte at de nok hadde blitt litt påvirket av dem rundt seg. Dette tyder på at mange tenker på det å holde på dialekten som noe som er ønskelig, men vanskelig.

7.3 Holdninger til andre dialekter

Jeg spurte også informantene om hva de syntes om andre dialekter. Det var for å se om de hadde noen sterke sympatier eller antipatier, og om språket deres eventuelt skulle være påvirket av disse. Siden jeg fokuserer mest på standardisering i denne oppgaven (jf. kap. 3.3.3), var det naturlig å spørre spesifikt om informantenes holdninger til østlandsk/oslomål.

24a. Hva synes du om østlandsk/oslomål?

Gruppe:	Positiv uttalelse	Negativ uttalelse	Nøytral uttalelse
Eldre	3	2	1
Voksne	1	0	5
Unge	4	0	8

Tabell 7.18 Informantenes syn på østlandsk/oslomål. Antall svar fordelt på positiv, negativ og nøytral uttalelse i de ulike aldersgruppene.

I prosent:

Gruppe:	Positiv uttalelse	Negativ uttalelse	Nøytral uttalelse
Eldre	50 %	33 %	17 %
Voksne	17 %	0	83 %
Unge	33 %	0	67 %

Tabell 7.19 Informantenes syn på østlandsk/oslomål. Antall svar omregnet til prosent.

Vi ser at halvparten av de eldre syntes godt om østlandsk, mens en tredjedel ikke var spesielt begeistret. Kun én voksen likte østlandsk godt, mens de øvrige voksne forholdt seg nøytrale. Også flesteparten av de unge svarte nøytralt, hele to tredjedeler, mens en tredjedel uttalte seg positivt om østlandsk. Ingen av de voksne eller de unge uttalte seg negativt om østlandsdialekten.

Med tanke på at dette er det talemålet som ligger nærmest den ”standard” som språket nærmer seg når det er utsatt for standardisering, er det verdt å legge merke til at så få uttalte seg negativt. Hvis mange folk er positive eller forholder seg nøytrale til østlandsk, er det sannsynligvis større sjanse for at de ikke ville reagere negativt hvis talemålet deres tok opp i seg enkelte trekk fra dette talemålet. Her er noen av kommentarene informantene hadde til østlandsdialekten:

Fra de eldre:

- Jeg kan ikke si at jeg liker det. Det virker jålete. (Informant 5EK)
- Det er litt jålete, og så banner østlendingene vel mye. (Informant 4EK)
- Jeg liker den ikke så godt, men det er lett å bli smittet av den. (Informant 3EM)
- Den er ganske fin. De snakker kjappere, mer kvikt. (Informant 1EM)
- Den dialekten de snakker på vestkanten og i Bærum, vil jeg kalle høynorsk. Folk lytter mye mer til folk som snakker slik. (Informant 2EM)

Fra de voksne:

- Den dialekten har alltid vært fin. (Informant 11EK)

Fra de unge:

- Den høres mye raskere ut. De kan snakke mye raskere enn det jeg kan. (Informant 24UK)
- En fin dialekt. Det er morsomt å etterlikne den. (Informant 23UK)
- Det er den dialekten som tar seg best ut på tv. (Informant 13UM)
- Det er en fin dialekt, men det er ikke så mye identitet i den. (Informant 14UM)
- Dialekten er grei nok, men noen av dem er veldig fine på det. Det kan minne litt om overklasse, og kan av og til bli litt for mye av det gode. (Informant 15UM)

- Jeg kunne gjerne ha snakket sånn. (Informant 18UM)
- Det er ei fin dialekt, men den første assosiasjonen er teater og sånne overklassefolk. (Informant 19UK)

De uttalelsene jeg ikke har tatt med her, er dem som bare sier ”helt greit”, ”fint” og ”greit nok”. Som vi ser av kommentarene til de som har svart mer utfyllende, så er overklasse og jåleri en assosiasjon som går igjen hos mange. Det er ikke sikkert alle er like begeistret for overklasse og jåleri, men uttalelsene kan likevel tyde på at østnorsk blir sett på som et språk som ligger høyere enn sørlandsk hvis man kan tenke seg et språkhierarki. Kommentarer om at østnorsk er dialekten som tar seg best ut på tv, og at den mangler identitet, kan også tyde på at dette er et slags standardspråk i manges bevissthet.

Jeg spurte også om det var noen dialekter som informantene syntes var spesielt fine eller spesielt stygge. Dette var også for å se om de kunne være påvirket av andre dialekter. Svarene jeg fikk, var svært ulike, og spredningen var så stor at jeg ikke synes resultatet var spesielt relevant for denne undersøkelsen, men jeg kan jo presentere resultatene for kuriositetens skyld:

24b. Er det noen andre dialekter du synes er spesielt fine?

Gruppe:	Trøndersk	Molde	Bergen	Bærum Oslo vest	Finnmark	Telemark	Sogn	Setesdalen	Østerdalen
Eldre	2	1	1	1	1	1	2	2	1
Voksne	1					1			
Unge	1		3			1			
Til sammen	4	1	4	1	1	3	2	2	1

Gruppe:	Fredrikstad	Haugesund	Gudbrandsdalen	Toten	Vennesla	Ålesund	Vestlandsk generelt
Eldre	1						
Voksne		1		1	1		
Unge		1	1			1	1
Til sammen	1	2	1	1	1	1	1

Tabell 7.20 Oversikt over dialekter informantene nevner som spesielt fine. Tallene representerer antall informanter som nevnte dialekten.

24b. Er det noen andre dialekter du synes er spesielt stygge?

Gruppe:	Stavanger	Arendal	Froland	Trøndersk	Bergensk	Nordnorsk	Flekke-øya	Grimstad	Setesdalen	Vennesla
Eldre	2	1	1	2						
Voksne	5			2	1	1	1	1		
Unge	1	2		4		5			1	1
Til sammen	8	3	1	8	1	6	1	1	1	1

Tabell 7.21 Oversikt over dialekter informantene nevner som spesielt stygge. Tallene representerer antall informanter som nevnte dialekten

Det er egentlig ikke så mye å merke seg ved disse resultatene. Det er kanskje litt interessant å se at det er dialekter fra langt unna (trøndersk og nordnorsk) eller fra nær omegn som får gjennomgå mest, og det er for så vidt også morsomt å merke seg at østfolddialektene, som ofte blir nevnt som en lite likt dialekt, her bare er representert ved at én informant uttrykte at han syntes fredrikstaddialekten var en fin dialekt. Det kan jo tyde på at det helst er på Østlandet at disse dialektene er nedvurdert, og at sørlendinger ikke forholder seg spesielt mye til den, men dette er en diskusjon som er lite relevant for denne oppgaven.

7.4 Kunnskap om kristiansandsdialekten

Ved å spørre informantene om hva de vet om eller har lagt merke til ved sin egen dialekt, ønsket jeg å finne ut noe om hva slags bevissthetsnivå de hadde. Hvis informantene for eksempel trakk fram de dialekttrekkene ved kristiansandsk som jeg undersøkte, så kunne det enten være et tegn på at dette er trekk som informantene er bevisste på i sin daglige omgang med talemålet, eller det kunne bety at informantene hadde vært bevisste på hva jeg nettopp hadde spurt dem om (jeg gjennomførte språkundersøkelsen før holdningsundersøkelsen), og at de dermed kunne ha forsøkt å styre svarene sine i en bestemt retning.

Det er også interessant å finne ut hvordan språkbrukerne selv oppfatter sitt eget språk. De er riktignok ikke språkforskere, men de lever tross alt i det aktuelle språksamfunnet hele dagen, og oppfatningene og vurderingene deres er derfor interessante å ta med i betraktningen.

Det første spørsmålet jeg stilte, var om unge og eldre i Kristiansand snakker samme dialekt. Svarene her kommer selvfølgelig an på hvordan hver enkelt av informantene oppfatter og definerer ordet ”dialekt”, men i dette tilfellet lot jeg det være opp til dem å bruke sin definisjon av ordet. Det interessante for meg var å finne ut hvorvidt de syntes det var samme

dialekt eller ikke, i den forstand som de ville ha omtalt det i for eksempel en diskusjon i dagliglivet.

22. Snakker unge og eldre i Kristiansand samme dialekt?

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	2	3	1
Voksne	1	4	1
Unge	4	7	1
Til sammen	7	14	3

Tabell 7.22 Oversikt over hvor mange som synes de unge og de eldre i Kristiansand snakker samme dialekt.

I prosent:

Gruppe:	Ja	Nei	Vet ikke
Eldre	33 %	50 %	17 %
Voksne	17 %	67 %	17 %
Unge	33 %	58 %	8 %
Til sammen	29 %	58 %	13 %

Tabell 7.23 Oversikt over hvor mange som synes de unge og de eldre i Kristiansand snakker samme dialekt.

Svarene omregnet til prosent.

Som vi ser, mener halvparten eller over halvparten av informantene i hver gruppe at de eldre og de unge ikke snakker samme dialekt. En tredjedel eller under en tredjedel i hver av gruppene mener at de unge og de eldre snakker den samme dialekten. Siden informantene kan legge ulik betydning i ordet ”dialekt”, er det interessant å se hva de begrunner oppfatningene sine med. Her er et utvalg av kommentarer fra de som mente at de unge og de eldre hadde likt talemål:

Fra de eldre:

- Ja, i grunnen. Men de unge har mer fremmede ord. (Informant 4EK)
- Ja, i grunnen så tror jeg det (Informant 6EK)

Fra de voksne:

- Ja, de gjør egentlig det. (Informant 11VK)

Fra de unge:

- Ja, jeg har ikke lagt merke til noen forskjeller. De eldre har kanskje mer spesielle uttrykk. (Informant 19UK)

- Ja, det er egentlig samme dialekt, selv om noen eldre snakker litt annerledes. De snakker litt breiere. (Informant 24UK)
- Ja, stort sett så gjør de egentlig det. (Informant 15UM)

Her er et utvalg av kommentarer fra de som mente at eldre og unge i Kristiansand ikke hadde samme dialekt:

Fra de eldre:

- Nei, det kommer forandringer heile tida. De unge snakker mer sånn ... ”mot byen”. De blir påvirket av flere inntrykk. (Informant 5EK)
- De eldre snakker mye breiere, og er mer blande i konsonantene sine. (Informant 1EM)
- De gamle snakker mer reint. De unge er mer smittet av innflyttere. (Informant 3EM)

Fra de voksne:

- De unge snakker mer avslepent, ”finere”, liksom. De snakker en mer normal norsk. (Informant 9VM)
- Noen eldre snakker mer forfinet. De sier for eksempel ”Hanneviken” i stedet for ”Hannevika”. (Informant 10VK)
- De unge blir mer og mer avslepne. De eldre har breiere ordbruk. (Informant 8VM)
- De eldre snakker mer gammel sørlandsk. (Informant 7VM)

Fra de unge:

- De eldre snakker en god del breiere. (Informant 17UM)
- De unge har reinere vokaler. For eksempel sier vi /rekår/ og ikke /rægår/ og /tre:/ i stedet for /tri:/. (Informant 14UM)
- De eldre snakker mer nynorsk. Og så er de mer høflige og bruker De-form. (Informant 18UM)
- De gamle bruker mer /e:/ i stedet for /æ:/, i for eksempel ordet pære. (Informant 23UK)

- Det er ord og fraser som er mest forskjellige. De gamle bruker ord som ”dog” og ”hvis”, for eksempel i ”hvis hus er dette?”. Vi bruker mer engelske ord. (Informant 16UM)
- De gamle bruker mer ekstreme former. For eksempel sier de ”honn” til hund. Vi unge er mer influert av andre, av for eksempel tv, utlendinger og andre dialekter. (Informant 13UM)
- De unge er mer påvirket av innflyttere. De eldre har flere e-er. For eksempel i ordet /pe:re/. (Informant 21UK)

Vi ser at også flere av dem som syntes at de unge og eldre snakket samme dialekt, kommenterte at de eldre snakker breiere enn de unge. Det er vanskelig å si hva alle informantene legger i ”breiere”, men det virker som de språktrekkene informantene merker seg lettest, er ord og uttrykk. Men en del av dem har også lagt merke til endringer i vokaler og konsonanter. Det er ikke sikkert det er så rart at et par av informantene kommenterer e- og æ-lyder. Forut for intervjuet har de jo sittet og gjettet seg fram til ord med /e:/ og /æ:/. Og med tanke på at alle informantene har gjort dette, er det nesten litt spesielt at bare tre av dem nevner disse vokalene som svar på dette spørsmålet. Men også lyder som u- og o-vokaler og harde/blaude konsonanter er nevnt.

Det er også interessant å se på vokabularet informantene tar i bruk for å skildre dialekttrekkene. Ord og uttrykk som ”reinere vokaler”, ”ekstreme former”, ”finere” og ”normal norsk” er ganske ladde med holdinger og meninger om språktrekkene. Det samme fant jeg også da jeg ba informantene fortelle meg hva de syntes var typisk for kristiansandsdialekten.

23. Hva er spesielt for kristiansandsdialekten?

Gruppe:	Nevnte ord	Blaude konsonanter	Nevnte uttrykk	Mye æ i stedet for e	Skarre-r	Brei dialekt	Myk dialekt	Kutter ut endelser
Eldre	3	1	3		1	1	1	
Voksne	4	3	1	2	2	2	2	1
Unge	6	6	2	4	2	1	1	3
Til sammen	13	10	6	6	5	4	4	4

Gruppe:	Snakker sakte	Snakker forståelig	Vanskelig å forstå	Sluker en del ord	Likner på dansk	-år-endelse i flertall	Flat dialekt
Eldre	1	1	1	1	1	1	1
Voksne							
Unge							
Til sammen	1	1	1	1	1	1	1

Gruppe:	Snill dialekt	Lite finslig	Ikke fine endinger	Fin i sang	Tilbake-lent	Hyggelig	Endelser på -ane i flertall
Eldre	1						
Voksne		1	1	1	1	1	1
Unge							
Til sammen	1	1	1	1	1	1	1

Tabell 7.24 Oversikt over kjennetegn ved kristiansandsdialekten som informantene nevner. Tallene representerer antall informanter som nevnte kjennetegnet.

Eksempler på ord som ble nevnt som typiske for kristiansandsdialekten:

Fra de eldre: *mæ'* (meg), *dæ'* (deg), *fløde* (fløte), *rægår* (reker), *kuår* (kuer), *tappensere* (tapetsere), *æ* (jeg), *edår* (eter), *midda* (middag), *sokolade* (sjokolade), *tage* (taket), *røygår* (røyker), *tassin* (skål til å ha under kaffekoppen)

Fra de voksne: *haue* (hode), *ede* (ete)

Fra de unge: *fler* (flere), *ska'* (skal), *javel*, *åssen* (hvordan), *æ* (jeg), *naudent* (dumt, idiotisk), *an* (den), *å* (hvor)

Eksempler på uttrykk som ble nevnt som typiske for kristiansandsdialekten:

Fra de eldre:

- *Æ æ a å edår*
- *Æ kanke si at æ liår de*
- *Å i sava!*
- *Hærli land!*

Fra de voksne:

- *Søren au!*
- *Hærlihed!*
- *Pere lann*

Fra de unge

- *Vi liår de*
- *Æ æ a å edår*
- *Pere lann*

Også her ser vi at informantene bruker en del ord for å beskrive dialekten som egentlig sier mer om holdningen deres til dialekten enn de sier om selve dialekten. Adjektiver som ”myk”, ”snill”, ”tilbakelent” og ”hyggelig” er bedre egnet til å beskrive personer enn de er til å gi inntrykk av et språk. Det kan tenkes at disse utsagnene egner seg bedre til å skildre hvordan den stereotype kristiansanderen er, snarere enn hvordan dialekten høres ut (se kap. 3.2.2).

Vi ser også at det er lettere for informantene å nevne ord og uttrykk som er typiske, enn å nevne mer gjennomgående språktrekk i lydverk og formverk. Likevel er det en del som har fått med seg noen språktrekk. Skarre-r og blause konsonanter er kanskje de trekkene ved kristiansandsdialekten som er lettest gjenkjennelige. Likevel er det bare ti av informantene som tenker på å nevne blause konsonanter, og fem som kommer på å nevne skarre-r. Det er bare to informanter som nevner flertallsendelser i substantiv, mens hele fire av informantene mener at det er typisk for kristiansandsdialekten å kutte ut endelser. Et par av informantene nevnte at ”skal” ble til /ska/ og ”flere” ble til /fle:r/, som eksempel på endelser som ble borte.

Jeg våger derfor å hevde at det ikke er spesielt høy bevissthet om de ulike språktrekkene i egen dialekt, selv om flere av informantene nevnte en del relevante trekk.

Når det gjelder språktrekket som jeg undersøker, altså vokalene e og æ, så var det heller ikke mange som var oppmerksomme på disse. Av 24 informanter var det seks som nevnte at det var mye æ i stedet for e i dialekten. To av disse var voksne, og fire av dem var unge. Det er svært naturlig at de nevner det, med tanke på at de nettopp har vært gjennom en undersøkelse der ord med disse vokalene har gått igjen. For selv om jeg ikke fortalte informantene mine hva det var jeg hørte etter, så burde det ikke være så vanskelig for dem å gjette seg til det. Likevel var det altså hele 18 informanter som ikke nevnte disse vokalene i det hele tatt.

Informantene spesifiserte ikke om det var korte eller lange e-er og æ-er de tenkte på, og antakeligvis er de ikke bevisste på at det er noen forskjell på korte og lange vokaler, heller. Det var jo bare unge og voksne som nevnte dette som et typisk trekk i kristiansandsdialekten, og hvis resultatene mine fra den språklige undersøkelsen er riktige, så er det jo faktisk en stor mulighet for at det er naturlig for mange unge og voksne å bruke både lang og kort æ på steder der man ville skrevet e.

Jeg ønsker ikke å bruke dette som bevis på at resultatene jeg har kommet fram til, er riktige. Til det er antakeligvis svarene for preget av at informantene var midt i en undersøkelse av akkurat disse vokalene. I stedet vil jeg bruke det som et indisium på at de språktrekkene jeg måler, har liten saliens. Selv etter en lang undersøkelse om e- og æ-vokaler er det bare en fjerdedel av informantene som kommer på at dette kan være spesielt for

dialekten. Det må jo tyde på at disse vokalene ikke står sterkt i folks bevissthet, i hvert fall ikke når det gjelder å forklare hva som er typisk for kristiansandsk.

7.5 Oppsummering av holdningsundersøkelsen

De viktigste resultatene fra dette holdningskapittelet kan vi oppsummere ved å se en ekstra gang på resultatene til de unge. Det er jo de som står i spissen for språkendringene (se kap. 3.5.2).

I resultatene som kom fram her, er det tydelig at ikke så mange av de unge informantene er så opptatt av dialekten sin. En ganske stor andel av dem (42 %) fortalte at de likte dialekten sin og var stolte av den, men en enda større del (58 %) syntes den var ”heilt grei”, noe jeg velger å tolke som et nøytralt svar. Bare 25 % av de unge svarte at de var opptatt av å holde på dialekten sin. Ingen av de unge kunne huske å ha fått positive bemerkninger om sin egen dialekt. Likevel var det bare en tredjedel av dem som hadde fått negative bemerkninger.

Selv om noen av de unge informantene framstår som om de er knyttet til dialekten sin, framstår over halvparten av dem som om de ikke er det her. De sier ikke at de misliker dialekten sin heller; det virker bare som om de ikke tenker så mye over den eller er spesielt opptatt av den. Det er dermed nærliggende å tro at flertallet av disse unge informantene ikke ville tenke spesielt mye over det om noen av de tradisjonelle språktrekkene ble endret.

Fordi standardisering er en viktig faktor i endringen av kristiansandsdialekten, er det hensiktsmessig å se på hva slags holdninger de unge har til østlandsk. Ingen av dem uttalte seg negativt om østlandsk. Også her var det flest som var nøytrale (67 %), mens noen var positive (33 %). Selv om noen informanter liker østlandsk, er det ikke sikkert de ønsker å snakke slik selv. Men når så mange informanter enten liker dialekten eller forholder seg nøytrale til den, taler det i hvert fall for at ikke så mange ville mislike det sterkt dersom deres egen dialekt tok opp i seg enkelte trekk fra østlandsk.

Uttalelsene om at østlandsk er et overklassespråk, og at kristiansandsdialekten tar seg dårlig ut på tv, er også med på å forsterke inntrykket av at en del språkbrukere har et inntrykk av at østlandsdialekt har høyere status enn kristiansandsdialekt.

Likevel er det bare 17 % av de unge som sier at de ville lagt om på dialekten sin dersom de flyttet. Hele 50 % sier at de ville beholdt dialekten sin. Hvis vi sammenlikner dette med tallene for hva de unge informantene synes om folk som legger om på dialekten sin, ser vi at det også her bare er 17 % som synes det er positivt. Disse tallene tyder på at de fleste unge ikke regner det som positivt å legge helt om på dialekten sin. Likevel er det hele 67 % som

uttaler seg nøytralt om dette. Det later til at det for mange unge kan være av verdi å prøve å beholde dialekten sin, men at det er en utbredt forståelse for at det kan være vanskelig å få til i praksis.

Det at bevisstheten om de ulike språktrekkene som er typiske for dialekten, later til å være ganske lav, kan også være med på å gjøre det vanskeligere å holde på dialekten.

8 Sammenheng mellom språk og holdninger

I kapittel 3.2.2 så vi at holdningene språkbrukerne hadde til språket, kunne spille en rolle for hvilke språkvarianter de valgte når de snakket. I kapittel 9 vil jeg forsøke å forklare hvordan og hvorfor språkendringene i e- og æ-vokalene har funnet sted. Jeg kommer til å hevde at språkbrukernes holdninger til språket er en av de viktigste faktorene som har spilt inn for at de nye språktrekkene har blitt spredd. Dette kan jeg hevde med støtte i andre språkforskere, slik jeg har redegjort for i teorikapittelet. Men nå som jeg har undersøkt både språket og holdningene til 24 informanter selv, så synes jeg det er spennende å se om jeg kan oppdage noen sammenheng i det materialet jeg har samlet inn. Jeg vil derfor gjøre dette først.

Jeg kan ikke bruke plass på et gjennomgående portrett av alle 24 informantene, men jeg vil se nærmere på fire av dem. Utvalget jeg har gjort, er ikke tilfeldig. Jeg har valgt å se nærmere på informant 4EK, som jeg anser for å være den mest tradisjonelle av informantene mine, når man tar både undersøkelsen av både lang /e:/ og /æ:/ og kort /e,æ/ i betraktning. I tillegg har jeg valgt å se på informant 20UK, fordi hun er blant dem som har tatt i bruk flest av endringene jeg har sett på, i dialekten sin. Jeg kunne ha valgt en av de unge guttene, siden de unge guttene som gruppe ser ut til å bruke færre tradisjonelle former med lang /e:/ og /æ:/. Men jeg ønsket å ta ei ung jente som hadde vært en av dem jeg så på i undersøkelsen av kort /e,æ/, for der så jentene ut til å ha kommet lengst i retning av en æ-lyd.

I tillegg har jeg sett på to av mennene i V-gruppa, informant 8VM og informant 7VM. Dette har jeg gjort fordi de hadde svært ulike resultater i språkundersøkelsen til tross for at det bare er åtte år mellom dem. Det er interessant å se på om forskjellene i språket deres vil gjenspeile forskjeller i språkholdningene deres.

8.1 Grete – en tradisjonell språkbruker

I resten av denne oppgaven er Grete referert til som informant UK4, men i dette kapitlet heter hun Grete. Grete er 69 år gammel og bor på Lund. Hun er oppvokst i Kvadraturen, og begge foreldrene hennes var fra Kristiansand. Hun har bodd i Kristiansand i hele sitt liv, men på litt forskjellige steder. Hun har bodd ganske lenge både i Kvadraturen og på Gimlekollen, og litt kortere på Sødal og nå Lund. Alle disse områdene er sentrumsnære, så man kan trygt si at hun ikke har bodd langt unna kjerneområdet for kristiansandsdialekten.

Grete forteller at hun stort sett har vært omgitt av folk som snakker kristiansandsdialekt. Alle snakket som henne da hun vokste opp, og hun sier at vennene hun har i dag, også snakker slik som henne. Bortsett fra barna er hun ikke noe særlig sammen med folk fra en annen generasjon, så vi kan anta at hun hører mye tradisjonell kristiansandsdialekt i det daglige. Mannen hennes er fra Bjelland, men hun forteller at det mest er hans dialekt som har blitt påvirket av hennes, ikke omvendt. Det kan sikkert også skyldes at det er i Kristiansand de bor og har bodd. Hun karakteriserer sin egen dialekt som kristiansandsdialekt, og på spørsmål om hun vil si at talemålet hennes kan ha innslag av andre dialekter i seg, svarer hun: ”Overhodet ikke!”

Når man ser på dialekthistorien til Grete, er resultatene i den språklige undersøkelsen ikke overraskende. Jeg oppfattet henne som en som hadde tradisjonell dialekt da jeg snakket med henne under intervjuet, og undersøkelsene av e- og æ-vokalene hennes viser også det.

I bruken av kort /e,æ/-lyd hadde hun signifikant høyere gjennomsnittsfrekvens på førsteformanten når vokalen var framfor eller bak en /r/, i både leseprøven, rimprøven og i de to prøvene samlet til ett resultat. Hun hadde også signifikant lavere gjennomsnittsfrekvens i andreformanten ved /r/-naboskap i leseprøven og i de to prøvene målt sammen. Det vil si at hun er blant dem som fortsatt bruker det systemet Arnulf Johnsen skisserte, nemlig at e-lyden blir åpnere og ligger nærmere en æ-lyd når vokalen står i forbindelse med en r.

Da jeg sammenliknet vokalkvalitetene mellom de yngre og de eldre kvinnene for å se om jeg kunne se en utvikling i bruken av kort /e,æ/ i alle omgivelser, brukte jeg grupper på bare to informanter. Grete var én av de to eldre kvinnene som til sammen hadde betydelig lavere gjennomsnittsfrekvens i F1 enn de unge kvinnene. De hadde også betydelig høyere gjennomsnittsfrekvens i F2. Det vil altså si at Grete var blant dem som gjorde at det så ut til at eldre kvinner har en mer lukket og fremre vokal enn de unge, og at de altså ligger nærmere å bruke en [e] enn det de unge gjør.

Da jeg målte lang /e:/ og /æ:/ før /r/, viste det seg at Grete stort sett brukte de tradisjonelle formene. For henne var /skje:rə/ og /skjæ:rə/ minimale par, der /skje:rə/ er verbet som betyr det samme som å kutte, mens /skjæ:rə/ er navnet på fuglen. Hun uttalte også ordet fjerde med /æ:/, /fjæ:rdə/. Bortsett fra dette uttalte hun alle vokalene før /r/ som /e:/. Her har hun altså stort sett beholdt det systemet som Johnsen skisserte opp.

Hun har også beholdt de tradisjonelle vokalene i uttalen av substantivene som har /æ:/ før /r/ i bokmål, men hun har ikke den tradisjonelle -år-endelsen i ubestemt flertall. Hun sier /kle:r/, /kne:r/, /tre:r/ og /te:r/. I bestemt flertall bruker hun de tradisjonelle formene /tre:anə/, /te:anə/ og /kne:anə/.

Fjernest er hun fra å følge Arnulf Johnsens system i sin uttale av lang vokal etter /r/. Her bruker hun konsekvent /e:/, og ikke /æ:/ slik en skulle vente av en som snakker tradisjonelt. Hun har altså et system som likner mer på det Erling Nodeland skisserte (se kap. 2.4.2). Det la jeg merke til at også flere av de andre eldre og mest tradisjonelle informantene gjorde, og det får meg jo til å fortsette å lure på hvordan historien til dette språktrekket egentlig har vært (se kap. 6.1.2).

Selv om Grete ikke snakker dialekten akkurat slik Arnulf Johnsen beskrev den, vil jeg på bakgrunn av disse resultatene likevel karakterisere henne som en tradisjonell språkbruker. Det er flere likhetstrekk mellom hennes dialekt og Johnsens beskrivelser enn det er forskjeller.

Vi har sett at dialekthistorien til Grete ligger godt til rette for at hun kan snakke en tradisjonell kristiansandsdialekt, men samtidig gjør holdningene hun har til dialekten, at det for henne er verdifullt å ta vare på dialekten sin slik den er. Hun forteller at hun er stolt av dialekten sin, og at hun synes den er fin. Når hun blir bedt om å karakterisere hva som er typisk for kristiansandsdialekten, så trekker hun fram at den er myk og sakte, på en måte som gjør at den blir fin og forståelig.

Hun forteller at hun aldri ville endret på dialekten sin i noen situasjoner. Når jeg spør henne om hun hadde gjort noen endringer dersom hun skulle snakke på tv, svarer hun at hun ikke kunne skjønne hvorfor hun skulle gjøre det. Likevel kommer det etter hvert fram at hun har vært i noen situasjoner der hun har måttet moderere dialekten sin noe. Hun jobbet tidligere på et kontor nede i byen, og der forteller hun at sjefene hennes snakket det hun kaller et ”Østre Strandgade-språk”. Så når hun ble kalt inn på kontoret til seniorsjefen, la hun litt om på språket sitt, antakelig for å tekkes han. Likevel virker det ikke som om hun har så mye til overs for den noe mer modererte varianten av dialekten. Hun kalte det å snakke slik for ”å snakke drittfint”, og hun påpeker at det ikke er så mange som snakker sånn lenger. ”Kanskje de’ bare æ’ noen få på vår alder som ikke klarer å få lagt det a sæ’,” sier hun, noe som får meg til å gå ut fra at dette ikke er et språk som har så mye prestisje i hennes øyne.

Hun omtaler heller ikke østlandsk med noen særlig stor beundring. Først svarer hun at hun synes det er en ålreit dialekt, men dette følges snart opp med at hun i grunnen synes den er litt jålete, og at østlendinger banner litt vel mye etter hennes smak. ”Jålete” er også et ord hun bruker om å bytte dialekt hvis man flytter, og hun sier selv at hun aldri ville klart det.

Vi ser altså at det for Grete ligger mye prestisje og identitet i å snakke kristiansandsk, og at det i hennes øyne ville være lite å tjene på å endre på eller å moderere dialekten sin.

8.2 Karina – en moderne språkbruker

I resten av denne oppgaven heter Karina informant 20UK, men i dette kapitlet kaller jeg henne Karina. Karina er 18 år og går på Katedralskolen i Kristiansand. Hun bor på Sødal, og har stort sett bodd der hele livet. Hun ble født i Oslo, men flyttet til Lund da hun var et halvt år. Etter det bodde hun en kort periode på Grim, men hun har bodd på Sødal siden hun var fem år. Mora til Karina er født i Kristiansand og oppvokst på Lund, mens faren er født i Bergen. Han flyttet imidlertid til Kristiansand som liten gutt, og Karina sier at begge foreldrene snakker kristiansandsdialekt.

Hun forteller at med unntak av en bestemor som snakker vestlandsk, eller ”nynorsk-aktig”, som Karina kaller det, så snakket alle rundt henne kristiansandsk da hun vokste opp. Karina er mest sammen med folk på sin egen alder, og de fleste i omgangskretsen hennes snakker slik som henne. Hun forteller at hun har familie i Oslo, og at hun har vært på besøk der noen ganger gjennom oppveksten, så det kan eventuelt være at en mulig påvirkning har kommet derfra, men det er vel lite sannsynlig at de skal ha hatt så mye sterkere påvirkning enn venner og familie hjemme.

Da jeg gjorde intervjuet, tenkte jeg at Karina hørtes ut som en ung kristiansander med få tradisjonelle former. Hun hadde blant annet ikke de karakteristiske blande konsonantene. Karina fortalte også at hun hadde fått kommentarer fra kjæresten sin om at hun snakket ”pent”. Som eksempel nevnte hun at hun uttalte ordet *hund* som /hʉn/ i stedet for /hun/ slik det er vanlig i tradisjonelt kristiansandsk. Selv karakteriserte hun dialekten sin som ”kristiansandsk, men ikke mæ’ alle di hæilt kristiansanske formane”.

Resultatene fra språkundersøkelsen viser også dette. Hos Karina var det ingen signifikante forskjeller i bruken av den korte /e,æ/-vokalen, enten den var i naboskap med /r/ eller ikke. Det vil altså si at hun ikke fulgte systemet med en åpnere vokal ved /r/-naboskap, slik Arnulf Johnsen skisserte. Karina var også en av de to unge kvinnene som til sammen i gjennomsnitt hadde langt åpnere og mer bakre /e,æ/ enn de eldre. Vokalene deres lå altså nærmere en [æ] enn den gjorde hos de eldre.

Karina brukte konsekvent /æ:/ før /r/ i alle de ordene jeg målte. Hun hadde ingen av de tradisjonelle formene med /e:/ før /r/ i ord som for eksempel *der*, *lære* eller *dessert*. Hun hadde altså et system som sammenfaller helt med talt bokmål / standard østlandsk. Det hadde hun også i ord som i bokmålsuttalen får /æ:/ før /r/ i flertall i alle ord, så nær som ett. Hun uttalte *tær* som /tæ:r/ i ubestemt flertall, men i bestemt flertall brukte hun formen /te:an/.

Ellers uttalte hun resten av disse ordene med vokal som på talt bokmål, men med -an-endelse i bestemt flertall; /knæ:r/, /knæ:ran/, /træ:r/, /træ:ran/ og så videre.

I ord der lang vokal kom etter /r/, hadde hun tilsynelatende ikke noe fast system. Hun uttalte *kreve* og *rev* med /e:/, mens hun brukte /æ:/ i ordene *drepe*, *streve* og *trene*. Dette stemmer jo godt overens med hva jeg fant ut om dette dialekttrekket i kap. 6.1.2, nemlig at *rev* og *kreve* ser ut til å uttales med /e:/ hos alle de unge, mens /æ:/ i *trene* og *drepe* holder seg godt ennå.

Til tross for at Karina fortsatt har et par ord som hun uttaler med tradisjonell e- eller æ-vokal, ser det ut til at hun stort sett bruker andre former enn de tradisjonelle formene Johnsen beskrev. Noe av årsaken her kan selvsagt være reising til familie i Oslo, men stort sett har hun altså vært omgitt av andre kristiansandere. Det er derfor interessant å se at Karina ikke knytter så mye identitet eller følelser til dialekten sin som det Grete gjorde. Hun er ikke negativt innstilt til dialekten sin heller, det virker mer som om det er en del av hverdagen som hun ikke tenker så mye over.

Når jeg spør Karina om hva hun synes om dialekten sin, så svarer hun at hun synes den er ”grei”. Hun er ikke spesielt flau over dialekten, men hun sier at hun ikke er spesielt stolt heller. Når vi snakker om å legge om på dialekten sin, så husker hun at det hendte hun snakket litt østlandsk og ”byttet litt om” da hun var på besøk hos kusunene sine i Oslo da hun var liten, men at hun ikke gjør det nå lenger. Hun sier at i dag er det ingen situasjoner der hun kunne tenke seg at hun bevisst skulle legge om på dialekten sin. Også hvis hun skulle snakke på tv, ville hun ha snakket slik hun snakker til vanlig.

Karina sier at hun ikke er veldig opptatt av å holde på dialekten sin heller, hun har egentlig ikke tenkt så mye over det. Når jeg ber henne tenke seg en situasjon der hun skulle flytte til et annet sted i Norge, sier hun at hun ikke ville gått inn for å bytte dialekt med vilje, men at hun sikkert hadde blitt litt påvirket av måten de andre snakket på. At andre folk legger om på dialekten sin, ser hun på som helt greit hvis det skjer ubevisst. Hun synes kanskje det er litt rart hvis folk legger om på dialekten sin med vilje, men hun mener at de må få lov til det hvis de vil.

Østlandsdialekten karakteriserer hun som ”heilt grei”. Hun er verken spesielt mot den eller spesielt for den.

Vi ser altså at dialekt ikke er noe Karina er veldig opptatt av eller tenker mye over. Det virker ikke som hun knytter så mange følelser til verken sin eget språkbruk eller andres. Kontrasten til Grete, som var veldig stolt av dialekten sin, og som hadde en del meninger om

både ”Østre strandgade-språket”, østlandsk og det å endre dialekt, er ganske stor, på samme måte som det er store kontraster i hvordan de bruker e- og æ-vokalene i dialekten sin.

Karina uttrykker ikke noen motvilje mot kristiansandsdialekten, så hun har neppe gått inn for å snakke minst mulig tradisjonelt. Men hun har heller ikke gått inn for å snakke mest mulig tradisjonelt. Samtidig uttrykker hun stor forståelse for at man kan bli påvirket av andres språk og talemål, og det er en klar mulighet for at hun også kan ha blitt påvirket av andre. Det kan for eksempel være familien på Østlandet, venner som snakker et moderne kristiansandsmål, eller massemediene.

8.3. Trond og Frank – to menn i samme gruppe

8.3.1 Trond

Trond er i resten av oppgaven referert til som 8VM, men her heter han Trond. Trond er 43 år og bor på Hellemyr i Kristiansand. Han er født og oppvokst i Kvadraturen og har bodd i Kristiansand i heile sitt liv. Mora hans er fra Kvadraturen, hun også, og faren hans er fra Grim. De snakker begge en utpreget kristiansandsdialekt.

Trond forteller at han har vært omgitt av mange med kristiansandsdialekt hele livet. Da han vokste opp, snakket alle slik som han. Han er gift med ei dame fra Kristiansand, og vennene han har i dag, er stort sett kristiansandere. I tillegg er han sammen med en del folk fra andre generasjoner. Både i jobb og i sosiale sammenhenger er han sammen med en del folk som er eldre enn ham, og han har også barn som han sier er i ”relativt voksen alder”. Både Tronds nettverk og sosiale bakgrunn skulle derfor tilsi at han skulle snakke en temmelig tradisjonell kristiansandsdialekt.

Språkundersøkelsene viser at dette stort sett stemmer. I testene som måler kort /e,æ/-lyd, utgjør Trond og Frank gruppa som skal representere voksne menn når jeg skal forsøke å danne meg et bilde av hvor denne lyden er på vei. Når alle prøvene for den korte vokalen er samlet, det vil si alle beleggene jeg har både med og uten naboskap med /r/, både fra rimprøven og leseprøven, så ser vi at gjennomsnittsfrekvensen for førsteformanten er signifikant høyere enn for de eldre mennene, men signifikant lavere enn for de unge mennene. Samlet har altså Trond og Frank en åpnere /e,æ/-vokal enn de eldre, men en mer lukket vokal enn de unge, omtrent slik vi kunne forvente det ut fra den utviklingen jeg mener finner sted.

Resultatene for andreformanten peker ikke helt i den retningen jeg på forhånd hadde forventet. Når vi måler gjennomsnittsfrekvensene for andreformanten i det samlede materialet,

ser vi at de voksne mennene har en lavere gjennomsnittsfrekvens enn både de eldre mennene og de unge mennene. Det vil si at Trond og Frank i gjennomsnitt har en mer bakre vokal enn både de eldre og de unge mennene.

Dette er et litt uventet resultat, både sett ut fra hypotesen min og sammenliknet med resultatene for sammenlikningen av kvinnene i de ulike aldersgruppene. Jeg skal diskutere dette resultatet noe nærmere i kapittel 8.3.3, men foreløpig kan jeg altså ikke påstå ut fra disse resultatene at Trond har et spesielt tradisjonelt språk.

Derimot ser vi at han følger systemet med en åpnere æ-lyd ved r-naboskap og en mer lukket vokal uten r-naboskap, slik vi finner det i Johnsens skildringer av den korte vokalen. Trond har signifikante forskjeller i gjennomsnittsverdiene for førsteformanten, både i rimprøven, i leseprøven og i de to prøvene samlet. I andreformanten har han signifikant lavere gjennomsnittsverdi ved /r/-naboskap når rimprøven og leseprøven er samlet til ett materiale. Han har altså både en mer åpen og en mer bakre vokal når den står i naboskap med /r/.

Trond framstår også som en av de mer tradisjonelle språkbrukerne i testene av de lange vokalene. Han har noen minimale par i dialekten sin, der /væ:r/ kan bety enten hannsau eller bokmålsordet *hver*, og /ve:r/ betyr den atmosfæriske tilstanden som har med sol, regn og den slags å gjøre. På samme måte som Grete skiller han også mellom /skjæ:rə/ (fuglen) og /skje:rə/ (verbet som betyr å kutte). I tillegg sier han også *fjerde* med /æ:/. Bortsett fra disse fire beleggene med /æ:/ før /r/ bruker han utelukkende /e:/ før /r/ i de variablene jeg har målt.

Ordene som får /æ:/ før /r/ i talt bokmål, blir alle uttalt på tradisjonelt vis: /kne:år/, /kne:anə/, /te:år/, /te:anə/ og så videre.

Også i testen av lang /e:/ og /æ:/ etter /r/ viser Trond seg å være tradisjonell. Han følger nesten helt systemet vi finner hos Arnulf Johnsen. Det eneste av ordene som ikke blir uttalt slik Johnsen beskriver det, er ordet *rev*, som Trond uttaler med /e:/. Alle de andre ordene, som f.eks. *breker*, *kreve*, *trene* og *streve*, blir uttalt med /æ:/.

Så selv om resultatene fra målingene av de korte vokalene ikke er helt entydige, vil jeg likevel beskrive Trond som en som bruker mange tradisjonelle former. Dette er ikke overraskende når man tenker på hvor han er vokst opp, og hvem han går sammen med, men det er heller ikke overraskende når man hører hvordan Trond snakker om sin egen dialekt. Trond framstår som en som er veldig glad i og opptatt av dialekten sin. Han beskriver kristiansandsdialekten som veldig fin, og han forteller at han er veldig stolt av den. Den stoltheten synes jeg også kommer til syne når jeg ber ham om å beskrive hva som er typisk for kristiansandsdialekten: "Han æ' myg å fin, akkurat som landskabe her nere på kysten å folkane som bor der. Vi ække sånn knatrete eller knudrete. Vi æ tebagelente å hyggelie. Det æ

ei snill dialekt.” Trond omtaler dialekten sin med varme ord, og måten han beskriver dialekten på, tyder på at han knytter den sterkt til folkene som bruker den. Han forteller også at han er opptatt av å holde på dialekten sin ”fordi de’ æ’ vikti’. De’ har mæ’ identitet å sånn å gjørr.”

Likevel forteller han at han har vært i situasjoner der han har gjort endringer på talemålet sitt. Han nevner spesielt noen jobbsammenhenger der han hatt behov for å kommunisere med flere mennesker med ulike dialekter. ”Det hennår at en tar sæ’ i å snakke sånn hall-østlansk,” forteller han om situasjoner der han for eksempel har stått foran en forsamling mennesker fra hele landet som han har holdt kurs for. Han forklarer at han gjør det for å være sikker på å bli forstått og å unngå misforståelser. Det at han bruker ordene ”å ta seg i det”, tyder likevel på at han ikke ser på det som positivt å legge om. De samme ordene bruker han når han forteller at han noen ganger kan bli litt påvirket av talemålet til barna sine og for eksempel si ”hær og dær borte, sånn som disse østlenningane”. Dette var også noe han ”tok seg i” å gjøre, altså var det en måte han egentlig ikke ønsket å prate på.

Til tross for at Trond viser en sterk tilknytning til dialekten sin, har han stor forståelse for at folk kan bli påvirket av andre dialekter. Selv er han ikke sikker på om han hadde klart å holde på dialekten hvis han hadde flyttet til et annet sted i Norge. Han tror nok at det fort kunne ende opp med å bli en ”sånn blandingsdialekt”. Når jeg spør om hva han synes om folk som har lagt om på dialekten sin, så mener han at det får være opp til dem, og han peker på visse fordeler ved å gjøre det, for eksempel mener han at det for noen kan være lettere å komme inn i et nytt miljø og å bli akseptert på den måten. På spørsmålet om hva han synes om østlandsdialekt, så svarer han at den er ”heilt ålreit”.

Trond framstår dermed som en som ser fordelene ved å endre dialekt når det er hensiktsmessig, og som innrømmer at det kan være lett å bli påvirket av andre menneskers språk. Samtidig er det tydelig at han knytter identiteten sin til kristiansandsdialekten, og at det er en dialekt han føler varmt for. I de situasjonene der han legger om på talemålet sitt, er det fordi han er påvirket av dem han er sammen med, eller ønsker å bli forstått. Det virker likevel som om han knytter mest prestisje til det å snakke tradisjonelt. I tillegg til at han brukte ordene å ”ta seg selv i” om å legge om, tyder også en rettelse han gjorde i løpet av samtalen med meg, på at han ønsker å være en som snakker tradisjonelt. ”Æ’ æ’ sammen mæ’ mye ... nei, ... møe hedår de’. Æ’ æ’ sammen mæ’ møe eldre folk.”

8.3.2 Frank

Frank blir omtalt som 7VM i resten av denne oppgaven, men her heter han bare Frank. Frank er 35 år, og bare åtte år yngre enn Trond. Han bor på Lund. Tidligere har han også bodd på Hånes og i Randesund. Mora til Frank er fra Kuholmen og snakker kristiansandsk, mens faren til Frank er fra Søgne og snakker ifølge Frank en rar og spesiell dialekt som er en slags blanding av dialekt fra Søgne, Farsund og Mandal.

Da Frank vokste opp, snakket folk flest rundt ham kristiansandsdialekt. Også i dag går han mest sammen med andre sørlendinger, men han nevner at han også kjenner en del folk med andre dialekter. På jobb treffer han folk som er eldre enn han er, men ellers er han stort sett sammen med jevnaldrende. Selv om Frank oppgir at han kjenner noen flere med andre dialekter enn det Trond gjør, så har de ikke spesielt ulik dialektbakgrunn når man tenker på geografi og omgangskrets. Likevel viser det seg at de får ganske forskjellige resultater i språktestene.

Som vi så i kapittel 8.3.1 om Trond, så var ikke Tronds og Franks resultater for målingen av den korte /e,æ/-lyden helt som vi kunne forvente. Samlet som gruppe var gjennomsnittsverdiene deres for andreformanten lavere enn for de andre to aldersgruppene. Da jeg prøvde å finne ut om det var noe forskjell i uttalen av den korte vokalen alt etter om den stod i naboskap med /r/ eller ikke, viste det seg at Frank ikke hadde noen signifikante forskjeller i verken leseprøven, rimprøven eller det samlede materialet. I tillegg til at forskjellene ikke var signifikante, kunne man også se at forskjellene i gjennomsnittsfrekvensene var svært lave (se tabell 5.14). Franks /e,æ/-vokaler endrer seg altså ikke målbart hvis de kommer i naboskap med /r/.

Heller ikke i uttalen av lang vokal før /r/ følger han det tradisjonelle systemet. Han har gjennomført /æ:/ før /r/ i alle ordene som har det på talt bokmål eller standard østlandsk. Dette gjelder både for variabel 1, altså ord som *her*, *der*, *lyspære*, *dessert* og så videre, men også i flertallsordene i variabel 3, altså *klær*, *knær*, *tær*. I bestemt form flertall bruker han også /æ:/, og her veksler han litt mellom endelser. Han sier /træ:ran/ og /knæ:ran/ med -an-endelse, men /træ:rnə/ med -ne-endelse.

I ordene med lang vokal etter /r/ har han, som så mange av de andre informantene, ikke noe fast system. Han sier *kreve* og *rev* med /e:/, mens *drepe*, *streve* og *trene* får /æ:/. Dette stemmer jo godt overens med det jeg skrev om utviklingen av /e:/ og /æ:/ etter /r/, jf. kap 6.1.2.

Til tross for noen ytterst få former som er tradisjonelle, så har altså Frank et språk som er like lite tradisjonelt som hos de unge i denne undersøkelsen. Selv karakteriserer han språket sitt som ”sørlandsk”, men han tilføyer: ”Det æ’ vel ikke sånn kav sørlansk dialekt æ’ har.”

Han svarer ”nei” på spørsmålet om han er opptatt av å holde på dialekten sin, og når jeg spør han hva han synes om den, så svarer han at den er ”litt sånn grøtmål”. Når jeg spør om han er stolt eller flau over dialekten sin, svarer han: ”Nei, æ’ bryr mæ’kke, men æ’ har vært i Danmark, å dær har folk trodd æ’ har vært dansk.” Dette svaret velger jeg å tolke på to måter. Jeg tror det er sant at dette ikke er noe han tenker noe særlig over. Men i tillegg så synes jeg ordvalget hans avslører at han forventer en slags anklage om at dialekten er noe negativt. Det å svare at man ikke bryr seg, er i hvert fall et mer opplagt svar på en negativ tilbakemelding enn på en positiv tilbakemelding. Hvis man i tillegg legger merke til ordet ”grøtmål”, så er det tydelig at Frank ikke tillegger dialekten noe særlig prestisje, og han later heller ikke til å knytte så mye følelser eller identitet til den.

Frank forteller også at det har hendt at han har lagt om på dialekten sin. Når han har vært sammen med venner fra Østlandet, sier han at han snakker litt som dem. Dette er ikke noe han gjør med vilje, det bare skjer automatisk uten at han tenker over det. Han mener likevel at han ville beholdt dialekten sin hvis han hadde flyttet til et annet sted i Norge, men at han sikkert hadde plukket opp noe fra dialekten på stedet etter hvert. Likevel er han ikke spesielt positiv til andre folk som legger om på dialekten sin. Han synes det høres litt dumt ut med de som prøver å legge helt om, men ikke klarer det, og i tillegg så synes han at det er litt rart hvis en har vært vant til at noen har snakket på en spesiell måte, og så snakker de plutselig annerledes.

Om østlandsk bruker Frank ordet ”flerbruksdialekt”. Han mener at det er en dialekt som fungerer fint over hele landet. Han tror også at grunnen til at noen folk holder seg unna østlandsdialekten, er at de knytter dialekten for mye til personene, og at mange ikke ønsker å være slik som østlendingene er. Jeg tolker dette som at han ser på østlandsk som en slags standarddialekt, en dialekt som fungerer overalt, og at han ikke knytter den spesielt til østlendinger. Selv om Frank ikke later til å synes at østlendinger er en gruppe mennesker man vil identifisere seg med, så virker det som han tillegger østlandsk en del prestisje i form av å være et standardspråk.

8.3.3 Ulike holdninger – ulikt språk

Selv om Trond og Frank begge er voksne menn fra Kristiansand som stort sett omgir seg med venner med kristiansandsdialekt, så viste språktestene mine at de brukte /e,æ/, /e:/ og /æ:/ helt forskjellig i dialekten sin. Jeg hørte selvsagt i samtalene med dem at de også hadde andre forskjeller i dialektene sine, men dem skal jeg ikke komme inn på her. Likevel kan jeg si at Trond hadde et talemål som lå svært nært tradisjonelt kristiansandsmål, mens Frank snakket det jeg vil kalle en mer moderne utgave av dialekten.

Det kan selvsagt hende at de åtte årene mellom dem spiller en viss rolle, det virker jo som om språkendringene har akselerert de siste årene. Likevel synes jeg det er spennende å se at de har så ulike holdninger til språket. Uttalelsene Trond kommer med, viser at han tillegger dialekten sin mye identitet og prestisje. Det kommer klart fram at han bevisst ønsker å snakke tradisjonelt. Frank knytter derimot ikke så mye følelser og prestisje til dialekten sin. Han er i det hele tatt ikke noe spesielt opptatt av hvordan han snakker. Hvis vi tolker ordbruken hans, kan det likevel framstå som om han tillegger kristiansandsdialekten noen negative verdier, mens han ser på østlandsk som en mer praktisk standarddialekt.

Vi ser altså en klar sammenheng mellom hvilke holdninger informantene har til språket, og hva slags språk de har.

Samtidig synes jeg også at dette illustrerer noen av problemene ved å bruke bare to informanter i ei gruppe, slik jeg gjorde da jeg skulle forsøke å måle utviklingen av den korte /e,æ/-lyden (kap 5.4.3). I en gruppe på så få personer spiller hver enkelt person en svært stor rolle, og hvis man da får to så forskjellige personer i ei gruppe som det Trond og Frank er, kan det være at resultatet blir litt tilfeldig. Det kan for eksempel være at det er grunnen til at resultatet for de voksne mennene i denne målingen ble noe annerledes enn for kvinnene.

Samtidig har Trond og Frank så ulik måte å snakke på at det kan være at et slags gjennomsnitt av de to ikke representerer et så feil resultat for aldersgruppa. Det er jo ikke sikkert at det er tilfeldig at det er mye sprik i voksegruppa. De har antakeligvis begynt å snakke slik de gjør nå, mens endringene var i en fase der det var like vanlig å ta dem i bruk som ikke å gjøre det, og da er det kanskje naturlig at de snakker såpass ulikt som det de gjør.

9 Mulige årsaker til endringene

9.1. Om endringene av lang /e:/ og /æ:/

Gjennom hele denne hovedoppgaven har jeg måttet behandle de lange e- og æ-vokalene forskjellig fra de korte. Det er ikke bare lengden som har utgjort forskjellen på vokalene, men også hvilke omgivelser som endrer eller har endret kvalitetene deres, og hvor bevisste språkbrukerne er på uttalen av dem. I tillegg har vi sett at endringene de korte og de lange vokalene er i ferd med å gjennomgå eller har gjennomgått, ikke er de samme. Derfor ser jeg det som naturlig å diskutere mulige årsaker til endringer av korte og lange e- og æ-lyder i kristiansandsdialekten hver for seg og ikke samlet.

Jeg vil først diskutere mulige årsaker til utbredelsen av nye dialekttrekk for lang /e:/ og /æ:/, før jeg går videre og ser på endringene av [ɛ] og [æ].

9.1.1 "Innovasjonen"

Når man skal se på hvordan et nytt språktrekk har spredd seg i et språksamfunn, er det naturlig å begynne med den første fasen i talemålsendringen, nemlig innovasjonen. Siden endringene i bruken av lang /e:/ og /æ:/ ser ut til å føre til et talemønster som er likere talt bokmål / standard østlandsk, er det mer rimelig å se denne endringen som et ledd i en standardiseringsprosess (se kap. 3.3.2) enn å se på det som en innovasjon som har oppstått av seg selv. Det er likevel også verdt å huske på at det også ifølge Johnsen noen ganger var lang /æ:/ framfor /ɪ/ i dannet dagligtale. Det at noen slike former har vært brukt av de øvre sosiale lag, har sannsynligvis også gjort det lettere for bokmålsformene/østlandsformene å få innpass i dialekten.

Selv om de indre faktorer i språket ligger til rette for at en slik endring kan forekomme, så er det ingenting i språket som tyder på at det skal være mer naturlig å si /æ:/ i noen posisjoner og /e:/ i andre. Jeg mener altså at de indre faktorene ligger like godt til rette for at bruken av disse lange vokalene skal endre seg, som for at den skal forbli tradisjonell.

For å finne en forklaring på hvorfor den østlandske bruken av /e:/ og /æ:/ brer seg så kraftig i Kristiansand, må vi se på hvordan disse språktrekkene har spredd seg fra østlandsk til kristiansandsk, og hvordan de har spredd seg blant de som bor i byen og snakker kristiansandsk.

9.1.2 Om spredningen

Her vil jeg se etter årsaksfaktorer hos språkbrukerne og i samfunnet og kulturen som har ført til at /e:/ og /æ:/ ikke lenger fordeles tradisjonelt. Jeg velger å se samtidig etter årsaksfaktorer som har ført til spredning fra et talemål til et annet og til spredning mellom språkbrukere i Kristiansand. Derfor ser jeg ikke bare på årsaker til hvordan endringen begynte å spre seg, men også på årsaker til at trekket kunne spre seg så mye at det ble variasjon og muligens etter hvert en gjennomført endring (se kap. 3.4).

9.1.2.1 Faktorer i samfunnet og kulturen

For å forklare hvordan et språktrekk kan smitte fra Østlandet til Kristiansand, er det nødvendig å se på hvilke samfunnsstrukturer som gjør dette mulig. De to årsaksfaktorene jeg synes er viktigst i denne sammenhengen, er geografisk mobilitet og massemedier.

9.1.2.1.1 Geografisk mobilitet som årsak til endringene

Da jeg skulle finne informanter til undersøkelsen min, var det vanskelig å finne folk som oppfylte kriteriet om at begge foreldrene måtte være født i Kristiansand. Da jeg til slutt var i en intervju situasjon med informanter som på forhånd hadde oppgitt at de hadde kristiansandske foreldre, viste det seg likevel at det ikke alltid betydde for dem at de skulle ha bodd i Kristiansand hele livet. Det var flere som hadde foreldre som hadde bodd ett eller flere år i en annen by, eller som hadde foreldre som kom fra et område like utenfor Kristiansand. Dette er med på å fortelle meg at det er mange som flytter både ut og inn av byen.

Vi så i kapittel 2.2 at Kristiansand opplever et flyttetap til Oslo, men at det kommer mange nye tilflyttere fra de omkringliggende regionene. I tillegg til de som flytter til Kristiansand for godt, kan vi regne med at det er en del studenter som bor i byen i en kortere periode for å studere ved Høgskolen i Agder. Vi kan altså regne med at Kristiansand er et moderne bysamfunn der en daglig kan få høre mange ulike dialekter.

Vi skal se nærmere på årsaker hos språkbrukerne seinere, men allerede nå kan vi ha i mente hva Lesley Milroy sa om åpne bysamfunn med uniplexe nettverksbånd (kap 3.2.2). I byer der nettverkene ikke er så tette, er det rom for flere varieteter, og språk vil bli sett på som en individuell egenskap. Ut fra dette er det logisk å tro at hvis en kristiansander blir påvirket av en venn som har en annen dialekt, vil ikke nødvendigvis kristiansanderne i omgangskretsen hans kommentere den nye språkbruken eller prøve å få ham til å bytte

tilbake. Trond (kap 8.3.1) sier helst /he:r/ og /de:r/ selv, men da sønnen hans kom tilbake fra militæret og sa /hæ:r/ og /dæ:r/, rettet han ikke på ham for å få ham til å snakke tradisjonelt. Dette kan jo også henge sammen med at det ser ut til å være en ganske utbredt oppfatning at eldre og yngre kristiansandere ikke snakker likt. Hele 58 % av informantene mine mente at de ikke snakket samme dialekt. Flere av informantene brukte også nettopp innflyttingen som forklaring (se kap. 7.4).

Med så stor geografisk mobilitet og så mye innflytting er altså folk fra Kristiansand vant til å høre andre varieteter. Dette fører til økt mulighet for påvirkning utenfra og mindre mulighet for å ”irrettesette” folk som ikke snakker tradisjonelt. I tillegg kan vi også tenke oss at jo flere innflyttere et geografisk område får, jo større prosentandel av befolkningen vil det være som faktisk ikke engang kjenner til hva som er de tradisjonelle formene.

9.1.2.1.2 Massemediene

I kapittel 3.2.3 så vi at Eric Papazian mente at bokmålet måtte ha en viss innvirkning på språkbruken til mennesker som leser, ser på fjernsyn eller hører på radio. Jeg er enig med ham i dette. De lange vokalene endres ikke nødvendigvis i retning av hvordan bokmål er skrevet, men hvordan det blir lest opp. At bokmål uttales på en viss måte, og at størstedelen av de som snakker på tv og i radio, har et talemål som ligger nært talt bokmål, vil i mine øyne helt klart prege holdningene og ideologien til mange av språkbrukerne. Det er jo dette som er med på å befeste inntrykket av at vi har et standardtalemål i Norge, selv om det ikke er offisielt.

Sissel Elisabeth Kostøl skriver i sin hovedoppgave om utviklingen i kristiansandsdialekten at hun synes det er for enkelt å gi mediene skylda for dialektutviklingen. Hun peker blant annet på at det har blitt større rom for å bruke sin egen dialekt på fjernsyn og i radio enn det var for 30-40 år siden (Kostøl 2002:147). Det siste er helt sikkert riktig, men vi må ikke bare se på at det blir snakket kristiansandsdialekt på tv og radio, vi må også se på hva slags kristiansandsdialekt det er vi får høre. De siste ti årene har blant annet TVSØR kommet sterkt på banen med nyhetssendinger fra Kristiansand tre ganger om dagen (Lokal-tv på Sørlandet). Hva slags kristiansandsdialekt er det vi får høre her? Nå har ikke jeg gjort noen grundigere undersøkelser av det, men oppfatningen min er at TVSØR på samme måte som de allmennkringkastende kanalene benytter seg av opplest tale i nyhetssendingene sine. Vi får altså servert nyheter på kristiansandsk med bokmålsuttale. I tillegg har jeg også inntrykk av at reportasjene og det øvrige stoffet på kanalen er utført på en svært normalisert kristiansandsdialekt, når det er kristiansandere som snakker. Også denne kanalen bærer preg av at det er kommet mange innflyttere til byen.

Det er ikke så mange kristiansandere som er profilerte i de mest kjente programpostene på tv og radio akkurat nå, men vi har nylig avsluttet en periode der sjefene for de to største etermediene, NRK og TV 2, begge har vært kristiansandere. Slik sett kan vi si at vi har hatt to store sørlandske mediepersonligheter. Når vi i tillegg vet at vi har fått en kristiansandsk kronprinsesse nylig, er det lett å tenke at vi nå ser flere framtrepende personer med høy status og kristiansandsdialekt, og at dette også skulle være med på å heve statusen til dialekten som en verdig mediedialekt. Jeg er sikker på at både Kronprinsesse Mette-Marit, John G. Bernander og Kåre Valebrokk er en medvirkende årsak til at folk blir vant til å høre kristiansandsk i offentlige sammenhenger. Men også disse snakker en svært normalisert dialekt, om enn i ulik grad. Valebrokk er vel den som har en varietet nærmest bokmål, mens Kronprinsesse Mette-Marit snakker noe man kanskje kan karakterisere som en moderne utgave av kristiansandsk. Likevel er det en del trekk ved tradisjonell kristiansandsdialekt hun ikke har, og hun er derfor sammen med de to andre med på å sende signaler om at den kristiansandsdialekten som fungerer best i mediene, er den som er lagt nærmere bokmålet.

Jeg vil derfor hevde at det ikke er noen grunn til at økte mengder kristiansandsdialekt på tv skulle føre til at de tradisjonelle formene holdt seg, snarere tvert imot. At kristiansandere i mediene bruker en kristiansandsdialekt som har så mange former som vi finner igjen i lest bokmål, bekrefter bare at vi har et uoffisielt standardmål i Norge, og at det er lurt å legge seg tett opp til den standarden hvis man skal snakke slik at mange folk skal kunne forstå og kanskje også godta det.

9.1.2.2 Faktorer hos språkbrukeren

Hvor bevisste språkbrukere er på hva som kjennetegner talemålet i det språksamfunnet de selv mener å tilhøre, og hvor bevisste språkbrukere er på hvordan de snakker selv, vil variere fra person til person. Når språkbrukere velger hvilke språkvarianter de skal bruke, er det ikke sikkert de bevisst tenker gjennom årsakene til det eller konsekvensene av det, men holdninger og tanker de har om dialekter generelt og sin egen dialekt spesielt, vil antakeligvis prege talemålet deres. Vi så blant annet i kapittel 8 hvor nær sammenheng det var mellom noen av informantenes språk og hvilke holdninger de hadde.

Det som gjør faktorene hos språkbrukerne ekstra interessant her, er at bruken av lang /e:/ og /æ:/ i kristiansandsdialekten er temmelig salient. Vi så i kapittel 7.4 at det ikke var så mange informanter som var opptatte av disse lydene som typisk for dialekten, selv om de nettopp hadde vært gjennom tester som handlet om akkurat dette. Vi så også at én informant oppga en annen form av ordet *trene* under undersøkelsen enn det hun gjorde da vi snakket

uformelt etterpå. Dette tyder på at bevisstheten om trekket ikke er så veldig stor, men den er likevel stor nok til at enkelte informanter kunne trekke den fram i samtale (jf. historien om Trond og sønnen), og de fleste av informantene skjønte etterpå at jeg hadde hørt etter lange e- og æ-vokaler i undersøkelsen. Det var derimot ingen som kommenterte at jeg også målte de korte vokalene. Det merket de seg ikke ved.

Det er naturlig at jo mer bevisste språkbrukerne er på språktrekket, jo større innvirkning får holdningene deres for om de bruker språkvarianten eller ikke. Derfor vil jeg legge mye vekt på informantenes holdninger når jeg skal se på årsaker til at bruken av lang /e:/ og /æ:/ har endret seg.

9.1.2.2.1 Ideologi

Hvis man har et grunnsyn på språk som innebærer at man regner talt bokmål som et uoffisielt standardtalemål, er det naturlig at man samtidig plasserer det som et språk av høyere verdi enn for eksempel tradisjonell kristiansandsdialekt på en tenkt språkhierarkisk skala.

Uttalelser informantene mine kom med da jeg gjorde holdningsundersøkelsen, tyder på at mange har et slikt grunnsyn (se kap. 7.3). Blant annet sa noen av dem at østlandsk var den dialekten som tok seg best ut på tv, og at folk lyttet mer når folk fra Oslo vest eller Bærum snakket. Selv uttalelser som i utgangspunktet signaliserer negative holdninger til østlandsk, bærer i seg en mening om at østlandsk har en høy hierarkisk plassering. Flere av informantene brukte ord som ”pen”, ”finslig”, ”overklasse” og ”jålete” om både østlandsk og en mer bokmålsnær utgave av kristiansandsk. Dette var ikke ment på en positiv måte, men kommentarene innebærer likevel at den som sier dette, har en forståelse av at mange andre vil regne disse måtene å snakke på for å være bedre.

Aller sterkest kommer likevel synet på talt bokmål som standardnorm til syne i språkbrukernes ønske om å være tydelige. Selv om en varietet av et språk kan regnes for å være høyere oppe i hierarkiet, og kanskje derfor har mer prestisje, så er det ikke sikkert at alle har et behov for å smykke seg med den prestisjen det eventuelt ville gi å snakke slik. Men de fleste språkbrukere har et ønske om å kommunisere uten problemer med andre. Flere av informantene mine, og kanskje spesielt de voksne, forteller at når de skal snakke med eller til mennesker med en annen dialekt og de er i en jobbsituasjon der de er avhengige av å bli forstått for å gjøre jobben sin, ja, da legger de om til mer standardiserte former.

Det er ikke noe i selve språket som tilsier at det er lettere å høre og forstå en /æ:/ enn en /e:/ eller omvendt. Øret oppfatter begge lydene like godt. Det går rett og slett på hva slags språk vi regner med at de andre er vant til å høre og derfor vil forstå best. Og den dialekten vi

selv forstår best, men som ikke er vår egen, er selvsagt østlandsk. Det er den vi selv overveiende har hørt i massemediene, og vi har i tillegg hørt at andre kristiansandere på tv og i radio også har lagt om til en bokmålsnær talemåte for å bli forstått og kanskje også akseptert av publikum. Vi har gjennom massemediene gjort oss erfaringer som tilsier at dette er en tydelig og sosialt akseptabel måte å snakke på.

Vi så at flere av de voksne som sa de måtte legge om i jobbsituasjoner, bare gjorde det for anledningen, de snakket ikke slik til vanlig. Men som vi så i kapittel 2.2, er tilflyttingen til Kristiansand stor, og bysamfunnet består i dag av mennesker med mange ulike talemål. Da er det nærliggende å tro at mange av de som legger om til mer standardnære former for å bli forstått bedre når de snakker med folk med en annen dialekt, etter hvert vil føle at de trenger å gjøre dette ofte. Jeg tror derfor dette kan ha vært en viktig medvirkende årsak både til at standardnære språktrekk har fått fotfeste i Kristiansand, og til at disse trekkene spres.

9.1.2.2.2 Prestisje

Vi så over at østlandsdialekt for mange naturlig får en viss prestisje som uoffisielt standardtalemål. I holdningsundersøkelsen så vi i tillegg at en del informanter uttalte seg positivt om østlandsk. De syntes det var en fin dialekt. For noen vil det derfor ligge en viss prestisje i å bruke former som ligger nær østlandsdialekt. De kan kanskje føle at det er mer korrekt eller mer sosialt akseptert, eller kanskje bare de synes det er en mer behagelig dialekt å lytte til.

Likevel gir ikke holdningsundersøkelsen inntrykk av at flertallet av informantene synes det er spesielt prestisjefullt å bruke former som ligger nært østlandsk eller talt bokmål. Mange sier at det kan være praktisk for å bli forstått, men det ser ikke ut til å gi prestisje i seg selv. Grete, som vi stiftet nærmere bekjentskap med i kapittel 8.1, kaller jo til og med et slikt språk for ”drittfint”. For henne var det tydelig at det å snakke tradisjonell kristiansandsdialekt var det som ga prestisje.

Men når vi ser på holdningsundersøkelsen i kapittel 7, så er ikke det tydeligste resultatet at østlandsk har så høy prestisje, snarere hvor liten prestisje det syntes å ha blant de unge informantene å snakke kristiansandsk. Bare 25 % av de unge oppga at de var opptatte av å holde på dialekten sin, og over halvparten av dem oppga at de verken var spesielt stolte eller spesielt flaue over den. Når prestisje i så svak grad knyttes til kristiansandsdialekten hos de unge, så er det naturlig at de heller ikke legger spesielt mye krefter i å holde på tradisjonelle trekk.

9.1.2.2.3 Identitet

På samme måte som de unge informantene i holdningsundersøkelsen så ut til å knytte lite prestisje til kristiansandsdialekten, så de heller ikke ut til å knytte identiteten sin spesielt sterkt til den. Vi så at de voksne og de eldre hadde svar som tydet på at det var prosentvis flere i de gruppene som følte seg knyttet til dialekten sin. Over halvparten av de unge informantene så ut til å ikke knytte spesielt mange følelser til dialekten sin. Hvis dette er representativt for resten av Kristiansands unge befolkning, så er det helt klart en medvirkende årsak til at standardformene så lett kan få innpass i dialekten.

9.2. Om endringene av den korte /e,æ/-lyden

Det er ikke like lett å finne forklaringer på den korte /e,æ/-lydens endringer. Fordi bruken av kort e-lyd ikke er et salient trekk i kristiansandsdialekten, er det vanskelig å peke direkte på påvirkningskilder. Og når man ikke vet ordentlig hva eller hvor endringen kommer fra, er det heller ikke lett å forklare hvordan den har oppstått. Jeg vil likevel presentere noen tanker og teorier jeg har hatt om mulige årsaker til endringer.

9.2.3 Om innovasjonen

Det er tvilsomt om endringene i den korte /e,æ/-vokalen har kommet utenfra, selv om det er en liten mulighet. Mens jeg har jobbet med denne oppgaven, har jeg fortalt en del mennesker om hva jeg driver med, og enkelte av dem jeg har pratet med, har ment å høre at kort /e/ også i oslodialekten er i ferd med å bli åpnere. Jeg har ikke lagt merke til det, men nå snakker jeg ikke selv oslomål, og den korte /e/-lyden er så lite salient at jeg ærlig må innrømme at jeg ikke har hatt forutsetninger for å kunne følge med på utviklingen av /e/ i Oslo og områdene rundt. Det er derfor en mulighet at kort /e/ også er i ferd med å endre seg andre steder, for eksempel i Oslo. Men er det i tilfelle snakk om en endring som kommer fra Østlandet til Kristiansand, eller er det et nytt språktrekk som eventuelt utvikles parallelt flere steder samtidig? Et ledd i en standardiseringsprosess er det i hvert fall neppe. Standard østlandsk har neppe en åpnere /e/ som et språktrekk.

Det naturlige blir derfor her å se etter indre faktorer som spiller inn. Er det noe i språket som tilsier at den korte vokalen skal kunne endre seg på denne måten? Når det gjelder systembortfallet, der endringen går ut på at vokalens kvaliteter ikke lenger endres av naboskap med /r/, er det mulig at det kan skyldes en generalisering. Det kan være enklere å

uttale den korte /e,æ/-lyden likt hver gang enn å endre den etter omgivelsene, og språket ligger godt til rette for en slik endring.

Det er vanskeligere å peke på en årsak til at [ɛ] skulle åpne seg mer mot en [æ]. En mulighet er selvsagt å knytte denne endringen til bortfallet av veksling, og si at alle korte /e/-lyder i framtiden vil utvikle seg til å være så åpne som vokalene som hadde naboskap med /r/, var. Likevel så det ut til at utviklingen av de korte vokalene som var i naboskap med /r/ også hadde utviklet seg til å bli mer åpne, spesielt for kvinnene, så dette kan ikke være grunnen alene.

En annen mulighet kan være at de korte vokalene følger endringene til de lange vokalene. Hele seks av informantene mine sa at det de syntes var typisk for kristiansandsdialekten var at det var mye æ i stedet for e. De spesifiserte ikke om de mente lange eller korte e-er og æ-er. For de lange vokalenes del ser det ut til at disse informantene kan få rett. Lang /e:/ før /r/ ser ut til å bli erstattet av lang /æ:/, men lang /æ:/ etter /r/ ser ikke ut til i samme grad å tape terreng. Det er fortsatt en del ord som har beholdt /æ:/, selv blant de unge. Altså er det faktisk slik at i de lange vokalene er det mye æ i stedet for e. Kanskje er dette i ferd med å smitte over på de korte vokalene?

I denne sammenhengen er det også interessant å merke seg at korte vokaler generelt pleier å være mer åpne enn lange vokaler:

I mange – truleg dei fleste – norske dialektar er korte vokalar noko opnare [i teksten står det *trongare*, men det er trykkfeil, bekreftet av forf.] enn tilsvarande lange, slik at /e/ er meir open enn /e:/, /o/ er meir open enn /o:/, osv. Men det varierer noko kor store skilnadene er. [...] Ikkje i nokon dialektar er dei korte *trongare* enn dei tilsvarande lange (Endresen 2000:287).

Utviklingen i kristiansandsdialekten skulle derfor ligge godt til rette for at kort /e/ skal bli enda åpnere.

Likevel er ikke teorien om smitte fra de korte vokalene helt vanntett, siden det fortsatt er mange ord med lang /e:/ i kristiansandsk. Ord som *lese*, *heve* og *mene* er uttalt med /e:/ både i tradisjonell kristiansandsk og lest bokmål / standard østlandsk.

En annen mulig påvirkning kan komme fra de korte, trykksterke vokalene i utlyd, i ord som *æ'*, *æ'*, *mæ'*, *dæ'* og *sæ'* (er, jeg, meg, deg, seg). Arnulf Johnsen skriver disse vokalene med æ (Johnsen 1942:129ff), og det er ingen grunn til å tro at dette trekket har endret seg i dialekten. Kan æ-kvaliteten i disse trykksterke vokalene ha hatt innflytelse på endringen av /e,æ/-vokalen? Høyfrekvente som disse ordene er, så ville det kanskje ikke være for underlig

om de hadde en viss påvirkningskraft på uttalen av korte /e,æ/-vokaler som også stod i trykksterk stilling. De er i hvert fall unektelig med på å styrke språkbrukernes oppfatning av at æ er en vokal som er mye brukt i kristiansandsk.

Dette er bare mine forslag til teorier om hvordan innovasjonen kan ha oppstått. Det finnes sikkert flere muligheter enn de jeg har tenkt på. Helt sikker kan man uansett ikke være på hvorfor og hvordan en innovasjon har oppstått, men i dette tilfellet kan vi i hvert fall si at språkstrukturene kan ha ligget til rette for det.

9.2.4 Om spredningen

Like vanskelig som å si hvordan endringene i den korte vokalen har oppstått, er det å si hvordan endringene har spredd seg. Spredningsmekanismene her er nødvendigvis ikke så forskjellige fra dem vi så på for de lange vokalene. Selv om ikke innflyttere har hatt med seg lyden utenfra til Kristiansand, så står fortsatt innflytterne for et heterogent dialektsamfunn der ulike varieteter kan leve side om side. Språkbrukere vil fortsatt påvirkes av andre menneskers talemål.

Her kan jeg imidlertid ikke se hvordan massemediene skal kunne spille noen synlig rolle for spredningen. Og siden bruken av disse vokalkvalitetene står så svakt i folks bevissthet, kan vi ikke bruke begrepene prestisje og identitet på samme måte som vi gjorde det i kapittelet om de lange vokalene. Likevel kan identitet og prestisje spille en rolle ved spredning ved at språkbrukere kan ta etter andre mennesker som i deres øyne har høy prestisje, eller som de ønsker å identifisere seg med. Her spiller altså nettverksstrukturer en rolle, og det er grunn til å tro at det er i unge miljøer at spredningen er størst. Men det er vanskelig for meg nå å gi noe klart bilde av hvorfor det skal være mer attraktivt å bruke en kort vokal som er nærmere en /æ/, enn før.

Fordi språktrekket er mer ”usynlig”, blir også spredningen av det mer usynlig. Men materialet mitt viser at det er grunn til å tro at de to endringene i bruken av de korte vokalene faktisk spres.

10 Oppsummering og konklusjon

Ikke alle resultatene fra undersøkelsene mine er like entydige, men jeg synes likevel jeg har fått svar på flere av de spørsmålene jeg stilte innledningsvis. Materialet mitt viser klare indikasjoner på at ord som i lest bokmål får lang /æ:/ før /r/, og som i tradisjonelt kristiansandsmål ville ha hatt /e:/, nå ser ut til å følge systemet for lest bokmål / standard østlandsk. Her mener jeg vi er i sluttfasen av den fasen vi kan kalle variasjon, og min spådom er at vi om få år vil få en gjennomført endring.

Dette er et ledd i en standardiseringsprosess, og årsaksforklaringen er komplekst sammensatt, men jeg har her vist at massemediene, mobilitet og byens funksjon som et åpent språksamfunn er faktorer i samfunnet og kulturen som spiller inn, mens holdninger til egen dialekt og standardformer sammen med identitet og prestisje kan forklare spredningens gjennomslag på individplan.

Endringen av ord som i lest bokmål får lang /e:/ etter /r/, men som i tradisjonelt kristiansandsmål får /æ:/, har ikke kommet like langt. Her er vi tydelig inne i en fase med variasjon, og det er mer usikkert om vi vil få en gjennomført endring snarlig. Endringen spres leksikalsk, og det er fortsatt mange, også blant de unge som uttaler ordene trene og drepe med /æ:/. Likevel ser /e:/ ut til å ha kommet for å bli i andre ord, som for eksempel kreve og rev, og vi kan anta at årsakene til endring er de samme som for /e:/ og /æ:/ før /r/. Jeg mener også dette er et ledd i en standardiseringsprosess.

Vi er også inne i variasjonsfasen når det gjelder systemet for at kort [ɛ] blir åpnere ved naboskap med /r/. Noen av informantene hadde et slikt system, mens andre ikke hadde det. I tillegg kan det se ut til at den korte e-lyden i kristiansandsk er i ferd med å bli åpnere og mer bakre, den er altså nærmere en /æ/. Jeg hadde dessverre ikke muligheten til å fastslå bastant at /e/ blir til /æ/, slik hypotesen min var, men resultatene til informantene mine, og spesielt til de kvinnelige informantene, tyder på at utviklingen kan gå i den retningen.

Å forklare årsakene til endringene av de korte vokalene var vanskeligere, fordi bruken av disse vokalene er et lite salient trekk i dialekten. Men vi kan anta at det er de samme mekanismene som fungerer i spredningen av dette dialekttrekket som i spredningen av endringene i lang /e:/ og /æ:/, om enn i et noe annet format. Jeg har imidlertid ikke klart å forklare hvordan disse endringene har oppstått som en innovasjon i kristiansandsk, men jeg har tillatt meg å komme med noen ulike spekulasjoner i kapittel 9.2.3.

Jeg har brukt få informanter i undersøkelsene mine. Alle 24 var med i behandlingen av resultatene for de lange vokalene, mens bare tolv var med i behandlingen av resultatene for de korte vokalene. Jeg kan derfor ikke slå fast at det jeg har målt, er statistisk representativt for talemålet til alle kristiansandere. Likevel har jeg valgt ut informantene mine tilfeldig, så det er tvilsomt om de er alene om å snakke slik de gjør. Jeg mener derfor at jeg har funnet en del tendenser i utviklingen av e- og æ-vokalene i kristiansandsdialekten som er verdt å merke seg.

Det ser ut til at endringsprosessene for de lange vokalene og systemet med at kort [ɛ] åpner seg ved /r/-naboskap har tatt til en gang mellom 1900 og 1960, men at utviklingen har akselerert de siste årene. Det er vanskeligere å si noe om hvor i prosessen vi er for at /e/ blir mer åpen og bakre, altså at den beveger seg mot en /æ/.

Det er også utviklingen av dette språktrekket som gjør at jeg ikke sitter igjen med en følelse av fullstendig innsikt etter å ha arbeidet med denne oppgaven. Jeg stoler på at observasjonene jeg nevnte i innledningen, er korrekte. Parodiene på de gamle damenes korte /e/ vitner om at vi har andre forventninger til en kort /e/ hos en gammel kvinne enn hos en ung kvinne, og resultatene av testene mine peker i samme retning. Likevel sitter jeg igjen med en del spørsmål om utviklingen av kort /e/:

- Er det bare i Kristiansand at dette skjer, eller skjer det også i flere områder, for eksempel i Oslo?
- Er det tilfeldig at resultatene for kvinnene er mye tydeligere enn for mennene, eller er det representativt?
- Kan innovasjonen av dette trekket forklares ved hjelp av indre faktorer i språket, eller er dette en av disse endringene som bare oppstår fordi de kan oppstå?
- Hvilke prestisje- og identitetsmarkører vil et slikt trekk eventuelt bære med seg dersom det fortsetter å spres?
- Vil den korte /e/-vokalen i kristiansandsk til slutt bli så åpen at vi burde begynne å bruke /æ/ som en mer korrekt fonemisk transkripsjon?

Jeg må bare innse at undersøkelsen jeg utførte, tiden jeg hadde, og størrelsen på oppgaven ikke lå til rette for at jeg skulle være den som skulle få besvare disse spørsmålene nå. Jeg kan bare oppfordre eventuelle lesere til å engasjere seg i å finne svarene og ellers si meg fornøyd med at jeg i hvert fall kom noen gode skritt på veien.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein (1997): "Kvalitativ eller kvantitativ sosiolingvistikk". I: Jarle Bondevik m.fl.: *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen*. Bergen, Alma mater.
- Akselberg, Gunnstein og Brit Mæhlum (2003): "Sosiolingvistisk metode" (s. 70-85). I: Brit Mæhlum m.fl.: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.
- Allmennkringkastingsrapporten for 2005* (2006). Oslo, Medietilsynet. URL: <http://kringkasting.medietilsynet.no/sw4179.asp> (Lesedato: 15. april 2007)
- Andersen, Henning (1989): "Understanding linguistic innovations". I: L.E. Breivik og E.H. Jahr (red.): *Language Change. Contributions to the Study of Its Causes*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- Auer, Peter (1988): "A case of Convergence and its Interpretation: MHG *î* and *û* in the City Dialect of Constance" (s.44-75). I: Peter Auer og Aldo Di Luzio (red.): *Variation and Convergence. Studies in Social dialectology*. Berlin, New York, Walter de Gruyter.
- Chambers, J.K. (1995): *Sociolinguistic Theory*. Oxford, Blackwell.
- Chambers, J.K. og Peter Trudgill (1998): *Dialectology*. 2. utgave. Cambridge, Cambridge University Press.
- Christiansen, Hallfrid (1933): *Gimsøy-målet. Fonologi og orddannelse*. Oslo, Universitetet i Oslo.
- Christoffersen, Marit (1981): "Kort trykksterk vokal og "stød" i utlyd i Kristiansand bymål" (s. 77-85). I: *Maal og Minne* 1981.
- Christoffersen, Marit (1990): "Kristiansand" (s. 187-191). I: Ernst Håkon Jahr (red.): *Den store dialektboka*. Oslo, Novus forlag.
- Dalseth, Karl Hampus (1979): "Sociodialektologi i Västerbotten. Reflexioner kring en avhandling" (s. 281-304). I: *Nysvenska studier* 59/60.
- Endresen, Rolf Theil (1991): *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Endresen, Rolf Theil (2000): "Språklydlære, fonetikk og fonologi" (s. 207-306). I: Rolf Theil Endresen m.fl.: *Innføring i lingvistikk*. Oslo, Universitetsforlaget.

- Fakta om Kristiansand* (2007). Kristiansand, Kristiansand kommune. URL: <http://www.kristiansand.kommune.no/ncms.aspx?id=54D23B4D-2ECC-4908-B318-263B2E2AAFE1&menuid=26611&menuobj=84130C9E-4DAE-4121-B189-7518A3E4BCD0> (Lesedato: 15. april 2007.)
- GSI'06* (2006). Grunnskolens informasjonssystem. URL: <http://www.wis.no/servlet/gsi06.SjekkPassord?pass=&Malform=B&GSIType=06> (Lesedato: 18. april 2007.)
- Grønmo, Sigmund (1982): "Forholdet mellom kvantitative og kvalitative metoder i samfunnsforskningen" (s. 94-122.) I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Hangeland, Siri (1981): *Sosiolingvistiske forhold i Kristiansand bymål*. Bergen, Universitetet i Bergen.
- Hansen, Eva Lin (2003): "Standardisering, regionalisering eller indre utvikling? Om årsaker til talemålsendringer i Norge i dag" (s. 6-15). I: *Språklig samling* 3/2003.
- Horn, Astri Jortveit (1994): *Venneslamålet i eit dialektgeografisk og sosiolingvistisk perspektiv*. Oslo, Universitetet i Oslo.
- Horvath, Barbara M (1985): *Variation in Australian English. The Sociolects of Sydney*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Innvandrerbefolkningen, etter landbakgrunn* (2006). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. URL: <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2006-05-11-11.html> (Lesedato: 15. april 2007)
- Johnsen, Arnulf (1942): *Kristiansands bymål*. Oslo, H. Aschehoug & Co.
- Johnsen, Arnulf (1962): *Syntaksen i Kristiansands bymål*. Oslo. H. Aschehoug & Co.
- Kerswill, Paul (1996): "Children, adolescents and language change" (s. 177-202). I: *Language Variation and Change* 8.
- Kostøl, Sissel Elisabeth (2002): *Å i sava! En undersøkelse av utviklingen i enkelte trekk i kristiansandsdialekten*. Kristiansand, Høgskolen i Agder.
- Kotsinas, Ulla-Britt (1997): "Young People's Language Norm, Variation and Language Change" (s. 109-133). I: *Norm, variation and change in language. Proceedings of the centenary meeting of Nyfilologiska sällskapet*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
- Larsen, Amund B. (1907): *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania, Cammermeyer.
- Labov, William (1966): "Hypercorrection by the lower middle class as a factor in linguistic change". I: W. Bright (red.): *Sociolinguistics*. The Hague, Mouton.

- Labov, William (1972): *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia, University of Philadelphia Press.
- Labov, William (1994): *Principles of Linguistic Change. Internal factors*. Language in Society 20. Oxford UK & Cambridge USA, Basil Blackwell.
- Le Page, Robert og Andrée Tabouret-Keller (1985): *Acts of identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lindblad, Per (1992): *Rösten*. Lund, Studentlitteratur.
- Lokal-tv på Sørlandet URL: <http://www.tvsor.no/lokalTV.html> (Lesedato: 9. april 2007)
- Milroy, Lesley (1980): *Language and Social Networks*. Language in Society 2. Oxford, Basil Blackwell
- Milroy, Lesley & Matthew Gordon (2003): *Sociolinguistics. Method and interpretation*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Mæhlum, Brit (1990): *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Tromsø, Universitetet i Tromsø.
- Mæhlum, Brit (1999): *Mellom Skylla og Kharybdis. Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo, Novus.
- Nodeland, Erling (1929): *Litt om vokalene og deres opprinnelse i Kristiansands bymål*. Oslo, Det kongelige Fredriks universitet.
- Nynorsk faktabok 2005 (2005): Hovdebygda, Nynorsk kultursentrum. URL: <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=451> (Lesedato: 22. april 2007)
- Omdal, Helge (1982): "Språkholdningar" (s.2-25). I: *Mål og makt* 4, 1982.
- Omdal, Helge (1985): "Informantene – er de til å stole på?" (s. 220-237). I: Ole Tøgeby (red.): *Papers from the Eight Scandinavian Conference of Linguistics I-II*. København, Københavns Universitet.
- Omdal, Helge (1994): *Med språket på flyttefot – språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Uppsala, Institusjonen for nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Ophaug, Wencke (u. utg.): *Sangfonetikk. Grunnbok i uttale i klassisk sang*.
- Papazian, Eric (1987): "Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag" (s. 10-17). I: *Språklig samling* 3/1987.
- Prosjektbeskrivelse TEIN (1997). URL: <http://www.hf.uib.no/tein/prosjektbeskrivelse.html> (Lesedato 15. april 2007)

- Rudi, Nina Berge (1999): "Er det råd å stole på rapportert språkbruk?" (s. 171-177). I: *Målbryting* 2/1999. Bergen, Universitetet i Bergen.
- Røyneland, Unn (1999): "Språkleg regionalisering på Røros og Tynset" (s. 98-120). I: *Målbryting* 2/1999. Bergen, Universitetet i Bergen.
- Røyneland, Unn (2002): "Aldersavgrensing og ungdom som språkendringsagentar" (s. 85-112). I: *Målbryting* 5/2001 (sic!). Bergen, Universitetet i Bergen.
- Sandvik, Pål Thonstad (1999): *Kristiansands historie 1945–1999*. Kristiansand, Sparebanken pluss.
- Sandøy, Helge (1989): "Holdningar til bydialektar i Norge" (s. 59-81). I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 10, 1989.
- Sandøy, Helge (1992) [1985]: *Norsk dialektkunnskap*. Oslo, Novus.
- Sandøy, Helge (1996) [1993]: *Talemål*. Oslo, Novus forlag.
- Selås, Magnhild (2002): "Beskrive, forklare eller forstå i sosiolingvistikken" (s. 113-133). I: *Målbryting* 5/2001 (sic!). Bergen, Universitetet i Bergen.
- Skjekkeland, Martin (1997): *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand, Høgskoleforlaget.
- Skjekkeland, Martin (2000): *Dialektutviklinga i Noreg dei siste 15 åra – drøfting og analyse*. Kristiansand, Høgskolen i Agder.
- Slethei, Kolbjørn (1996): *Grunnbok i fonetikk for språkstudenter*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.
- Steen, Sverre (1941): *Kristiansands historie 1641–1814*. Oslo, Grøndahl & søn.
- Steen, Sverre (1948): *Kristiansands historie. I fredens århundre. 1814–1914*. Oslo, Grøndahl & søn.
- Syvertsen, Tone Mæsel (1999): *Standardisering eller Kristiansands-dialekt? En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet til barn og unge i Kristiansand*. Kristiansand, Høgskolen i Agder.
- Trudgill, Peter (1972): "Sex, covert prestige and linguistic change in the Urban British English of Norwich" (s. 179-195). I: *Language in Society* 1. Cambridge, Cambridge University Press
- Trudgill, Peter (1974): *Sociolinguistics. An introduction*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Trudgill, Peter (1986): *Dialects in Contact*. *Language in Society* 10. Oxford, Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter (2000): *Sociolinguistics. An introduction to language and society*. 4. utgave. London, Penguin Books.

Torp, Arne (1990): "Sørlandet" (s. 29-43). I: Ernst Håkon Jahr (red): *Den store dialektboka*. Oslo, Novus forlag.

Vedlegg

Vedlegg 1 Forundersøkelsen

MINISPØRREUNDERSØKELSE

1. Navn _____

2. Kjønn _____

3. Alder _____

4. Hvilken dialekt snakker du? _____

5. Hvilken dialekt snakker din mor? _____

6. Hvilken dialekt snakker din far? _____

Et telefonnummer du kan kontaktes på _____

Tidspunkt som passer for deg. (F.eks. fritimer, tidspunkt på kvelder som passer osv.)

Vedlegg 2 Leseprøven

En liten historie

Det var ei gang ei jente som het Lisa. Hun arbeidet i butikken til mora si. Mora til Lisa var litt av ei kjerring. Hun hang etter lisa støtt og stadig for å kjefte på henne.

”Nå må du skjerpe deg, jente!” var ord Lisa stadig fikk slengt etter seg. En dag kom det inn en kunde i butikken rett etter stengetid.

”Fort deg, hva trenger du?” sa Lisa desperat. ”Vi stenger nå.”

”Jeg trenger en ny dregg til båten min,” svarte mannen. ”Jeg glemte å feste tauet til den gamle, så den sank rett til bunns ei gang jeg prøvde å legge til land.”

”Merkelig!” sa Lisa. ”Dette var litt av et sammentreff. Vi fikk akkurat inn en i dag. Dreggen står i ei kasse der borte ved veggen.”

”Da skal du ha takk!” sa mannen og betalte med en femtilapp.

Men da han gikk ut av butikken, hørte han en høy, skrikende stemme bak seg. Det var mora til Lisa som skjelte henne ut fordi hun hadde solgt den eneste dreggen de hadde, til en altfor lav pris.

Vedlegg 3 Rimprøven

Rimprøve

Les disse ordene høyt. Synes du de rimer med hverandre?

Trekke – Vekke

Trenger – Penger

Skrelle – Smelle

Dreggen – Veggen

Brekke – Kvekke

Bredde – Gjedde

Brenne – Sende

Resten – Nesten

Vedlegg 4 Utfyllingsoppgaven

Utfyllingsoppgave

- A. Når du skal fortelle at du er til stede, sier du: Jeg er _____
- B. Når sola skinner, er det deilig _____
- C. Hunden gjør, kua rauter og sauene _____
- D. Mannen til sauene heter _____
- E. Etter tredje klasse begynner man i _____ (klasse.)
- F. Å myrde noen er det samme som å _____ (dem.)
- G. Du går på skolen for å _____
- H. Den personen som underviser, kaller vi en _____
- I. Hvis du vil vise noe til noen, peker du på det og sier: Se _____
- J. Jeg går på helsestudio for å _____
- K. Vi skal feire julen hjemme i år. Hva med _____?
- L. Et annet ord for å kutte (brød), kan være å _____ (brød.)
- M. Høyvann er det samme som flo, og lavvann er det samme som _____
- N. Et annet ord for å styre og slite: _____
- O. Vi har altfor få kaffefilter, vi trenger _____
- P. Etter middag skal vi spise _____
- Q. Et annet ord for tøy (noe å ha på seg) er _____
- R. Å forlange er det samme som å _____
- S. Alle barna skal få en godtepose _____
- T. Mye vil ha _____
- (T. Jeg er fortsatt sulten, kan jeg få _____ (mat.))
- U. "Han står og kikker" er det samme som han står og _____

Vedlegg 5 Pekebokundersøkelsen

Vedlegg 6 Holdningsundersøkelsen

Spørreundersøkelse om holdninger

Holdninger til kristiansandsmålet

1. Navn: _____

2. Kjønn: _____

3. Alder: _____

4. Bosted i Kristiansand: _____

5. Hvor kommer foreldrene dine fra?

a. Mor kommer fra: _____

b. Hvilken dialekt snakker mor? _____

c. Far kommer fra: _____

d. Hvilken dialekt snakker far? _____

6a. Har du bodd hele livet der du bor nå? _____

b. I tilfelle nei, hvor har du bodd tidligere? _____

c. Hvor gammel var du da du flyttet? _____

7. Snakket alle som deg der du vokste opp? _____

8a. Hva slags dialekt snakker vennene dine? (Likt eller forskjellig fra deg?) _____

b. Hvis forskjellig, hvordan forskjellig? _____

9a. Er du mye sammen med folk som ikke er på din egen alder (fra en annen generasjon)? _____

b. Hvis ja, tror du dialekten din blir påvirket av det? _____

c. Hvordan da? _____

10. Hva slags dialekt snakker du? _____

11. Er du opptatt av å holde på dialekten din? _____

12a. Vil du si at talemålet ditt har innslag av andre dialekter i seg? _____

b. Hvis ja, hvilke? _____

13. Hva synes du om din egen dialekt? _____

14. Er du stolt eller flau over dialekten din? _____

15. Har du noen gang fått bemerkninger om dialekten din? _____

16. Hvis ja, hva slags bemerkninger? _____

17a. Har du noen gang brukt en annen dialekt? _____

b. Hvis ja, når var det / hvilken situasjon? _____

18a. Endrer du dialekt etter hvem du snakker med? _____

b. Hvis ja, hvem snakker du med da? _____

c. Hvorfor gjør du det? _____

d. Hva synes du om dette selv? _____

19a. I hvilke situasjoner ville du lagt om på dialekten? _____

b. Hvorfor? _____

20a. Hadde du holdt på dialekten din hvis du flyttet til et annet sted i Norge? _____

b. Hvorfor / hvorfor ikke? _____

21. Hva synes du om at noen folk legger om på dialekten sin? _____

22a. Snakker de unge og de gamle i Kristiansand samme dialekt? _____

b. Hvis nei, hva er de tydeligste forskjellene? _____

c. Har du noen eksempler? _____

23. Hva er det som er spesielt for dialekten i Kristiansand, synes du? (Ord, uttrykk, uttale, grammatikk, osv.) _____

24a. Hva synes du om østlandsk/oslomål? _____

24b. Er det noen andre dialekter du synes er spesielt fine eller spesielt stygge? _____

Vedlegg 7 Tabeller

Tabell 11.1 Fullstendig tabell over testing av forskjeller mellom /r/ før vokal og /r/ etter vokal. Det er bare belegg fra leseprøven som er brukt: (Leseprøven har ikke ord med /r/ etter vokal.)

Group Statistics

alder	informant		distribusjon	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
eldre	1EM	F1	r før vokal	8	506,38	67,724	23,944
			r etter vokal	4	538,50	97,797	48,899
		F2	r før vokal	8	1563,38	172,530	60,999
			r etter vokal	4	1459,75	48,466	24,233
		F3	r før vokal	7	2762,86	302,955	114,506
			r etter vokal	4	2543,75	176,932	88,466
	5EK	F1	r før vokal	8	658,00	92,208	32,600
			r etter vokal	3	624,67	89,316	51,567
		F2	r før vokal	8	1707,25	90,061	31,842
			r etter vokal	3	1886,00	167,419	96,659
		F3	r før vokal	8	2706,38	56,614	20,016
			r etter vokal	3	2653,33	30,501	17,610
	4EK	F1	r før vokal	8	716,38	40,820	14,432
			r etter vokal	3	707,67	78,015	45,042
		F2	r før vokal	8	1796,88	66,810	23,621
			r etter vokal	3	1840,00	88,792	51,264
		F3	r før vokal	8	3025,13	126,155	44,602
			r etter vokal	3	2896,67	62,939	36,338
	2EM	F1	r før vokal	8	621,50	40,203	14,214
			r etter vokal	3	676,67	22,502	12,991
		F2	r før vokal	8	1655,75	39,597	14,000
			r etter vokal	3	1577,00	43,555	25,146
		F3	r før vokal	8	2445,25	65,181	23,045
			r etter vokal	3	2465,33	53,304	30,775
voksne	8VM	F1	r før vokal	8	623,75	62,803	22,204
			r etter vokal	3	663,67	63,129	36,448
		F2	r før vokal	8	1576,88	136,172	48,144
			r etter vokal	3	1570,67	102,051	58,919
		F3	r før vokal	8	2338,13	41,667	14,731
			r etter vokal	3	2437,00	86,626	50,013
	7VM	F1	r før vokal	8	562,13	22,485	7,949
			r etter vokal	3	577,33	28,572	16,496
		F2	r før vokal	8	1458,38	114,458	40,467
			r etter vokal	3	1362,00	100,180	57,839
		F3	r før vokal	8	2385,63	38,101	13,471
			r etter vokal	3	2455,00	52,460	30,288
	11VK	F1	r før vokal	8	781,00	27,836	9,842
			r etter vokal	3	741,33	67,002	38,684
		F2	r før vokal	8	1763,25	154,029	54,457
			r etter vokal	3	1806,00	185,793	107,268
		F3	r før vokal	8	2913,38	244,717	86,520
			r etter vokal	3	3215,67	425,137	245,453
	10VK	F1	r før vokal	8	748,63	18,508	6,544
			r etter vokal	3	754,67	43,466	25,095
		F2	r før vokal	8	1735,38	51,110	18,070

unge	20UK	F3	r etter vokal	3	1741,33	123,589	71,354
			r før vokal	8	2660,63	158,769	56,133
		F1	r etter vokal	3	2582,33	170,899	98,668
			r før vokal	8	912,63	101,238	35,793
		F2	r etter vokal	3	945,33	39,017	22,527
			r før vokal	8	1622,00	176,405	62,368
	19UK	F3	r etter vokal	3	1572,33	377,402	217,893
			r før vokal	8	2115,88	136,033	48,095
		F1	r etter vokal	3	2340,00	351,834	203,131
			r før vokal	8	760,00	41,217	14,572
		F2	r etter vokal	3	780,33	35,275	20,366
			r før vokal	8	1739,13	123,860	43,791
	14UM	F3	r etter vokal	3	1683,67	140,415	81,069
			r før vokal	8	2844,63	68,061	24,063
		F1	r etter vokal	3	2831,33	162,596	93,875
			r før vokal	8	614,25	40,847	14,442
		F2	r etter vokal	3	645,67	19,009	10,975
			r før vokal	8	1529,63	120,986	42,775
	13UM	F3	r etter vokal	3	1456,00	98,772	57,026
			r før vokal	8	2339,50	67,430	23,840
		F1	r etter vokal	3	2456,33	188,107	108,604
			r før vokal	8	606,75	41,427	14,647
		F2	r etter vokal	3	678,67	59,011	34,070
			r før vokal	8	1764,88	181,641	64,220
		F3	r etter vokal	3	1741,67	115,889	66,909
			r før vokal	8	2920,25	98,719	34,902
			r etter vokal	3	2897,33	83,530	48,226

Independent Samples Test

				Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
				F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
											Lower	Upper
alder	informant											
eldre	1EM	F1	Equal variances assumed	,163	,695	-,673	10	,516	-32,125	47,749	-138,516	74,266
			Equal variances not assumed			-,590	4,500	,584	-32,125	54,446	-176,890	112,640
		F2	Equal variances assumed	6,038	,034	1,153	10	,276	103,625	89,878	-96,635	303,885
			Equal variances not assumed			1,579	8,868	,149	103,625	65,636	-45,190	252,440
		F3	Equal variances assumed	,958	,353	1,306	9	,224	219,107	167,742	-160,352	598,566
			Equal variances not assumed			1,514	8,934	,165	219,107	144,699	-108,593	546,807
	5EK	F1	Equal variances assumed	,000	,999	,538	9	,604	33,333	61,995	-106,910	173,576

voksne	8VM	4EK	Equal variances not assumed			,546	3,747	,616	33,333	61,007	-140,654	207,321
			F2 Equal variances assumed	2,379	,157	- 2,358	9	,043	-178,750	75,804	-350,231	-7,269
			Equal variances not assumed			- 1,756	2,449	,197	-178,750	101,769	-547,974	190,474
			F3 Equal variances assumed	1,328	,279	1,508	9	,166	53,042	35,176	-26,531	132,614
			Equal variances not assumed			1,990	7,114	,086	53,042	26,660	-9,796	115,879
			F1 Equal variances assumed	1,742	,219	,250	9	,808	8,708	34,841	-70,108	87,524
		2EM	Equal variances not assumed			,184	2,424	,868	8,708	47,298	-164,195	181,611
			F2 Equal variances assumed	,389	,548	-,881	9	,401	-43,125	48,930	-153,813	67,563
			Equal variances not assumed			-,764	2,902	,502	-43,125	56,444	-226,236	139,986
			F3 Equal variances assumed	,735	,413	1,648	9	,134	128,458	77,954	-47,886	304,803
			Equal variances not assumed			2,233	7,623	,058	128,458	57,531	-5,360	262,277
			F1 Equal variances assumed	,232	,641	- 2,202	9	,055	-55,167	25,055	-111,845	1,511
		8VM	Equal variances not assumed			- 2,865	6,850	,025	-55,167	19,257	-100,904	-9,429
			F2 Equal variances assumed	,012	,915	2,871	9	,018	78,750	27,425	16,710	140,790
			Equal variances not assumed			2,736	3,340	,064	78,750	28,781	-7,784	165,284
			F3 Equal variances assumed	,470	,510	-,473	9	,648	-20,083	42,472	-116,163	75,996
			Equal variances not assumed			-,522	4,470	,626	-20,083	38,447	-122,544	82,378
			F1 Equal variances assumed	,069	,799	-,938	9	,373	-39,917	42,567	-136,210	56,377
			Equal variances not assumed			-,935	3,618	,408	-39,917	42,679	-163,518	83,685

7VM	F2	Equal variances assumed	,161	,697	,071	9	,945	6,208	87,583	-191,919	204,336
		Equal variances not assumed			,082	4,934	,938	6,208	76,087	-190,171	202,588
	F3	Equal variances assumed	4,327	,067	- 2,659	9	,026	-98,875	37,191	-183,008	-14,742
		Equal variances not assumed			- 1,896	2,357	,179	-98,875	52,138	-293,592	95,842
	F1	Equal variances assumed	,136	,721	-,937	9	,373	-15,208	16,229	-51,920	21,503
		Equal variances not assumed			-,831	2,991	,467	-15,208	18,311	-73,586	43,169
	F2	Equal variances assumed	,179	,682	1,277	9	,233	96,375	75,447	-74,299	267,049
		Equal variances not assumed			1,365	4,153	,241	96,375	70,590	-96,799	289,549
	F3	Equal variances assumed	,245	,632	- 2,456	9	,036	-69,375	28,245	-133,270	-5,480
		Equal variances not assumed			- 2,093	2,838	,133	-69,375	33,148	-178,362	39,612
	F1	Equal variances assumed	6,649	,030	1,465	9	,177	39,667	27,083	-21,599	100,932
		Equal variances not assumed			,994	2,265	,414	39,667	39,916	-114,214	193,547
11VK	F2	Equal variances assumed	,156	,703	-,391	9	,705	-42,750	109,422	-290,281	204,781
		Equal variances not assumed			-,355	3,105	,745	-42,750	120,299	-418,384	332,884
	F3	Equal variances assumed	2,093	,182	- 1,516	9	,164	-302,292	199,392	-753,348	148,764
		Equal variances not assumed			- 1,162	2,517	,344	-302,292	260,255	- 1228,192	623,609
	F1	Equal variances assumed	3,371	,100	-,341	9	,741	-6,042	17,735	-46,162	34,079
		Equal variances not assumed			-,233	2,278	,835	-6,042	25,934	-105,536	93,453
10VK	F2	Equal variances assumed	5,793	,039	-,119	9	,908	-5,958	49,869	-118,770	106,854

unge	20UK	F3	Equal variances not assumed			- ,081	2,262	,942	-5,958	73,607	-289,971	278,055
			Equal variances assumed	,002	,968	,716	9	,492	78,292	109,365	-169,110	325,693
		F1	Equal variances not assumed			,690	3,402	,535	78,292	113,518	-259,970	416,553
			Equal variances assumed	4,267	,069	- ,530	9	,609	-32,708	61,714	-172,316	106,899
		F2	Equal variances not assumed			- ,773	8,807	,460	-32,708	42,292	-128,699	63,282
			Equal variances assumed	3,314	,102	,310	9	,763	49,667	160,001	-312,280	411,613
	19UK	F3	Equal variances not assumed			,219	2,337	,844	49,667	226,643	-802,496	901,830
			Equal variances assumed	8,579	,017	- 1,617	9	,140	-224,125	138,581	-537,616	89,366
		F1	Equal variances not assumed			- 1,074	2,229	,385	-224,125	208,747	- 1039,557	591,307
			Equal variances assumed	,066	,803	- ,751	9	,472	-20,333	27,062	-81,552	40,885
		F2	Equal variances not assumed			- ,812	4,254	,460	-20,333	25,043	-88,258	47,592
			Equal variances assumed	,124	,733	,641	9	,537	55,458	86,470	-140,150	251,067
	13UK	F3	Equal variances not assumed			,602	3,258	,587	55,458	92,140	-225,056	335,973
			Equal variances assumed	5,623	,042	,202	9	,845	13,292	65,909	-135,805	162,388
		F1	Equal variances not assumed			,137	2,269	,902	13,292	96,910	-359,755	386,339
			Equal variances assumed	1,740	,220	- 1,250	9	,243	-31,417	25,131	-88,268	25,435
		F2	Equal variances not assumed			- 1,732	8,038	,121	-31,417	18,139	-73,210	10,377
			Equal variances assumed	,021	,889	,934	9	,375	73,625	78,815	-104,666	251,916
			Equal variances not assumed			1,033	4,479	,354	73,625	71,286	-116,228	263,478

14UK	F3	Equal variances assumed	5,616	,042	-	9	,140	-116,833	72,283	-280,349	46,682
		Equal variances not assumed			-	2,196	,395	-116,833	111,190	-556,578	322,911
	F1	Equal variances assumed	,132	,725	-	9	,046	-71,917	31,088	-142,243	-1,590
		Equal variances not assumed			-	2,780	,155	-71,917	37,085	-195,390	51,557
	F2	Equal variances assumed	1,274	,288	,203	9	,844	23,208	114,584	-235,999	282,415
		Equal variances not assumed			,250	5,942	,811	23,208	92,741	-204,263	250,680
	F3	Equal variances assumed	,686	,429	,354	9	,731	22,917	64,689	-123,420	169,254
		Equal variances not assumed			,385	4,306	,719	22,917	59,531	-137,834	183,668

Tabell 11.2 Fullstendig tabell over testing av forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap. Her er det bare belegg fra rimprøven som er brukt:

Group Statistics

alder	informant		naboskap	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
eldre	1EM	F1	r	8	558,75	14,170	5,010
			ikke r	8	533,25	27,727	9,803
		F2	r	8	1463,75	56,485	19,970
			ikke r	8	1447,88	83,897	29,662
		F3	r	8	2228,00	87,950	31,095
			ikke r	8	2334,38	76,171	26,930
	5EK	F1	r	8	682,25	22,089	7,810
			ikke r	8	633,00	22,533	7,966
		F2	r	8	1733,00	41,891	14,811
			ikke r	8	1844,38	65,238	23,065
		F3	r	8	2702,13	64,896	22,944
			ikke r	8	2693,88	93,574	33,083
	4EK	F1	r	8	718,88	31,357	11,086
			ikke r	8	659,88	19,239	6,802
		F2	r	8	1861,13	110,896	39,208
			ikke r	8	2064,00	148,447	52,484
		F3	r	8	3090,75	85,317	30,164
			ikke r	8	3144,38	109,389	38,675
	2EM	F1	r	8	631,88	49,291	17,427
			ikke r	8	614,25	70,026	24,758
		F2	r	8	1681,38	57,406	20,296

voksne	8VM	F3	ikke r	8	1729,50	85,254	30,142
			r	8	2461,38	73,366	25,939
		F1	ikke r	8	2400,88	71,301	25,209
			r	8	658,00	33,492	11,841
		F2	ikke r	8	580,75	45,688	16,153
			r	8	1533,75	56,958	20,138
		F3	ikke r	8	1645,00	112,127	39,643
			r	8	2336,75	77,136	27,272
		F1	ikke r	8	2389,63	103,157	36,472
			r	8	584,13	15,066	5,327
		F2	ikke r	8	578,38	42,825	15,141
			r	8	1438,13	28,638	10,125
unge	7VM	F3	ikke r	8	1427,50	90,032	31,831
			r	8	2377,00	47,011	16,621
		F1	ikke r	8	2334,13	86,148	30,458
			r	8	787,13	32,295	11,418
		F2	ikke r	8	732,88	34,865	12,327
			r	8	1805,50	79,536	28,120
		F3	ikke r	8	1895,50	88,067	31,136
			r	8	3173,13	63,571	22,476
		F1	ikke r	8	3040,25	224,098	79,231
			r	8	775,25	16,369	5,787
		F2	ikke r	8	750,38	52,527	18,571
			r	8	1698,88	69,719	24,649
unge	11VK	F3	ikke r	8	1773,50	50,330	17,794
			r	8	2675,25	186,870	66,069
		F1	ikke r	8	2573,00	177,864	62,884
			r	8	929,25	47,125	16,661
		F2	ikke r	8	896,88	51,151	18,085
			r	8	1529,13	125,118	44,236
		F3	ikke r	8	1582,50	216,048	76,384
			r	8	1960,50	124,603	44,054
		F1	ikke r	8	2340,75	167,678	59,283
			r	8	791,25	33,234	11,750
		F2	ikke r	8	728,13	49,651	17,554
			r	8	1717,00	70,953	25,086
unge	20UK	F3	ikke r	8	1723,63	159,819	56,504
			r	8	2750,25	110,456	39,052
		F1	ikke r	8	2731,38	267,147	94,451
			r	8	640,50	32,413	11,460
		F2	ikke r	8	577,75	25,240	8,924
			r	8	1511,38	114,942	40,638
		F3	ikke r	8	1505,38	108,784	38,461
			r	8	2374,38	111,958	39,583
		F1	ikke r	8	2372,63	122,691	43,378
			r	8	647,38	34,513	12,202
		F2	ikke r	8	644,13	37,960	13,421
			r	8	1653,88	151,210	53,461
unge	19UK	F3	ikke r	8	1616,63	167,751	59,309
			r	8	2873,88	82,551	29,186
		F1	ikke r	8	2807,50	120,068	42,450
			r	8	647,38	34,513	12,202
		F2	ikke r	8	644,13	37,960	13,421
			r	8	1653,88	151,210	53,461
		F3	ikke r	8	1616,63	167,751	59,309
			r	8	2873,88	82,551	29,186
		F1	ikke r	8	2807,50	120,068	42,450
			r	8	647,38	34,513	12,202
		F2	ikke r	8	644,13	37,960	13,421
			r	8	1653,88	151,210	53,461

Independent Samples Test

alder informant		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper

eldre	1EM	F1	Equal variances assumed	3,325	,090	2,316	14	,036	25,500	11,009	1,888	49,112
			Equal variances not assumed			2,316	10,423	,042	25,500	11,009	1,105	49,895
		F2	Equal variances assumed	1,152	,301	,444	14	,664	15,875	35,758	-60,819	92,569
			Equal variances not assumed			,444	12,264	,665	15,875	35,758	-61,850	93,600
		F3	Equal variances assumed	1,007	,333	-	14	,022	-106,375	41,136	-	-18,148
			Equal variances not assumed			-	13,720	,022	-106,375	41,136	-	-17,979
	5EK	F1	Equal variances assumed	,009	,928	4,415	14	,001	49,250	11,156	25,323	73,177
			Equal variances not assumed			4,415	13,994	,001	49,250	11,156	25,322	73,178
		F2	Equal variances assumed	1,831	,197	-	14	,001	-111,375	27,411	-	-52,585
			Equal variances not assumed			-	11,934	,002	-111,375	27,411	-	-51,615
		F3	Equal variances assumed	,232	,637	,205	14	,841	8,250	40,261	-78,102	94,602
			Equal variances not assumed			,205	12,469	,841	8,250	40,261	-79,107	95,607
	4EK	F1	Equal variances assumed	2,052	,174	4,536	14	,000	59,000	13,007	31,103	86,897
			Equal variances not assumed			4,536	11,616	,001	59,000	13,007	30,557	87,443
		F2	Equal variances assumed	1,234	,285	-	14	,008	-202,875	65,512	-	-62,366
			Equal variances not assumed			-	12,958	,009	-202,875	65,512	-	-61,298
		F3	Equal variances assumed	,373	,551	-	14	,293	-53,625	49,047	-	51,571
			Equal variances not assumed			-	13,216	,294	-53,625	49,047	-	52,159
	2EM	F1	Equal variances assumed	2,026	,176	,582	14	,570	17,625	30,276	-47,311	82,561

voksne	8VM		Equal variances not assumed			,582	12,569	,571	17,625	30,276	-48,011	83,261
		F2	Equal variances assumed	1,477	,244	- 1,324	14	,207	-48,125	36,338	- 126,063	29,813
			Equal variances not assumed			- 1,324	12,265	,210	-48,125	36,338	- 127,110	30,860
		F3	Equal variances assumed	,086	,773	1,673	14	,117	60,500	36,170	-17,078	138,078
			Equal variances not assumed			1,673	13,989	,117	60,500	36,170	-17,084	138,084
		F1	Equal variances assumed	1,176	,297	3,857	14	,002	77,250	20,028	34,294	120,206
	7VM		Equal variances not assumed			3,857	12,838	,002	77,250	20,028	33,926	120,574
		F2	Equal variances assumed	1,601	,226	- 2,502	14	,025	-111,250	44,465	- 206,617	-15,883
			Equal variances not assumed			- 2,502	10,387	,031	-111,250	44,465	- 209,825	-12,675
		F3	Equal variances assumed	,532	,478	- 1,161	14	,265	-52,875	45,540	- 150,549	44,799
			Equal variances not assumed			- 1,161	12,963	,267	-52,875	45,540	- 151,287	45,537
		F1	Equal variances assumed	12,867	,003	,358	14	,726	5,750	16,051	-28,675	40,175
	11VK		Equal variances not assumed			,358	8,707	,729	5,750	16,051	-30,746	42,246
		F2	Equal variances assumed	5,446	,035	,318	14	,755	10,625	33,403	-61,016	82,266
			Equal variances not assumed			,318	8,402	,758	10,625	33,403	-65,764	87,014
		F3	Equal variances assumed	5,530	,034	1,236	14	,237	42,875	34,698	-31,545	117,295
			Equal variances not assumed			1,236	10,829	,243	42,875	34,698	-33,642	119,392
		F1	Equal variances assumed	,169	,687	3,229	14	,006	54,250	16,802	18,213	90,287
			Equal variances not assumed			3,229	13,919	,006	54,250	16,802	18,193	90,307

unge	10VK	F2	Equal variances assumed	,430	,523	- 2,145	14	,050	-90,000	41,955	- 179,984	-0,016
			Equal variances not assumed			- 2,145	13,857	,050	-90,000	41,955	- 180,071	,071
		F3	Equal variances assumed	2,240	,157	1,613	14	,129	132,875	82,357	-43,763	309,513
			Equal variances not assumed			1,613	8,119	,145	132,875	82,357	-56,555	322,305
		F1	Equal variances assumed	8,195	,013	1,279	14	,222	24,875	19,452	-16,845	66,595
			Equal variances not assumed			1,279	8,347	,235	24,875	19,452	-19,659	69,409
	20UK	F2	Equal variances assumed	1,011	,332	- 2,455	14	,028	-74,625	30,401	- 139,829	-9,421
			Equal variances not assumed			- 2,455	12,738	,029	-74,625	30,401	- 140,440	-8,810
		F3	Equal variances assumed	,125	,729	1,121	14	,281	102,250	91,211	-93,379	297,879
			Equal variances not assumed			1,121	13,966	,281	102,250	91,211	-93,423	297,923
		F1	Equal variances assumed	,579	,459	1,317	14	,209	32,375	24,590	-20,364	85,114
			Equal variances not assumed			1,317	13,907	,209	32,375	24,590	-20,398	85,148
	19UK	F2	Equal variances assumed	1,505	,240	-605	14	,555	-53,375	88,269	- 242,693	135,943
			Equal variances not assumed			-605	11,221	,557	-53,375	88,269	- 247,188	140,438
		F3	Equal variances assumed	,566	,464	- 5,148	14	,000	-380,250	73,860	- 538,663	- 221,837
			Equal variances not assumed			- 5,148	12,924	,000	-380,250	73,860	- 539,909	- 220,591
		F1	Equal variances assumed	2,830	,115	2,988	14	,010	63,125	21,124	17,819	108,431
			Equal variances not assumed			2,988	12,224	,011	63,125	21,124	17,193	109,057
		F2	Equal variances assumed	5,180	,039	-107	14	,916	-6,625	61,823	- 139,221	125,971

14UM	F3	Equal variances not assumed			-,107	9,656	,917	-6,625	61,823	-	131,792
		Equal variances assumed	2,187	,161	,185	14	,856	18,875	102,206	-	238,084
		Equal variances not assumed			,185	9,325	,857	18,875	102,206	-	248,856
	F1	Equal variances assumed	,214	,651	4,320	14	,001	62,750	14,524	31,598	93,902
		Equal variances not assumed			4,320	13,207	,001	62,750	14,524	31,422	94,078
		Equal variances assumed	,002	,962	,107	14	,916	6,000	55,953	-	126,007
	F2	Equal variances not assumed			,107	13,958	,916	6,000	55,953	-	126,041
		Equal variances assumed	,055	,818	,030	14	,977	1,750	58,724	-	127,700
		Equal variances not assumed			,030	13,884	,977	1,750	58,724	-	127,798
	F1	Equal variances assumed	,207	,656	,179	14	,860	3,250	18,139	-35,654	42,154
		Equal variances not assumed			,179	13,875	,860	3,250	18,139	-35,687	42,187
		Equal variances assumed	,746	,402	,467	14	,648	37,250	79,847	-	208,506
13UM	F2	Equal variances not assumed			,467	13,852	,648	37,250	79,847	-	208,678
		Equal variances assumed	1,103	,311	1,288	14	,218	66,375	51,516	-44,115	176,865
		Equal variances not assumed			1,288	12,409	,221	66,375	51,516	-45,459	178,209
	F3	Equal variances not assumed									
		Equal variances assumed									
		Equal variances not assumed									

Tabell 11.3 Fullstendig tabell over testing av forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap. Her er det bare belegg fra leseprøven som er brukt:

Group Statistics

alder	informant	naboskap	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
eldre	1EM	F1 r	12	517,08	76,009	21,942
		ikke r	17	446,88	49,494	12,004

voksne	5EK	F2	r	12	1528,83	148,950	42,998
			ikke r	17	1531,59	139,528	33,841
		F3	r	11	2683,18	276,913	83,492
			ikke r	17	2735,65	393,520	95,443
		F1	r	11	648,91	88,258	26,611
			ikke r	18	593,72	37,386	8,812
		F2	r	11	1756,00	135,110	40,737
			ikke r	18	1871,17	106,697	25,149
		F3	r	11	2691,91	55,168	16,634
			ikke r	18	2641,78	84,744	19,974
		F1	r	11	714,00	48,992	14,772
			ikke r	17	588,35	71,723	17,395
	4EK	F2	r	11	1808,64	71,464	21,547
			ikke r	17	1993,71	77,056	18,689
		F3	r	11	2990,09	124,632	37,578
			ikke r	17	2985,12	113,580	27,547
		F1	r	11	636,55	43,551	13,131
			ikke r	18	571,17	64,252	15,144
		F2	r	11	1634,27	53,198	16,040
			ikke r	18	1704,67	90,834	21,410
		F3	r	11	2450,73	60,251	18,166
			ikke r	18	2412,89	94,865	22,360
		F1	r	11	634,64	62,495	18,843
			ikke r	17	571,71	46,761	11,341
	2EM	F2	r	11	1575,18	122,765	37,015
			ikke r	17	1647,71	84,953	20,604
		F3	r	11	2365,09	69,635	20,996
			ikke r	17	2410,88	89,371	21,676
		F1	r	11	566,27	23,825	7,183
			ikke r	18	549,78	47,776	11,261
		F2	r	11	1432,09	114,909	34,646
			ikke r	18	1436,11	77,546	18,278
		F3	r	11	2404,55	51,153	15,423
			ikke r	18	2379,17	50,659	11,941
		F1	r	11	770,18	42,232	12,734
			ikke r	17	713,71	46,137	11,190
	7VM	F2	r	11	1774,91	154,628	46,622
			ikke r	17	1922,53	117,095	28,400
		F3	r	11	2995,82	313,059	94,391
			ikke r	17	2972,35	362,898	88,016
		F1	r	11	750,27	25,012	7,542
			ikke r	18	689,17	52,005	12,258
		F2	r	11	1737,00	69,937	21,087
			ikke r	18	1818,50	91,750	21,626
		F3	r	11	2639,27	157,556	47,505
			ikke r	18	2695,72	153,953	36,287
		F1	r	11	921,55	87,820	26,479
			ikke r	17	866,65	81,670	19,808
	11VK	F2	r	11	1608,45	225,406	67,962
			ikke r	17	1490,82	199,023	48,270
		F3	r	11	2177,00	220,614	66,518
			ikke r	17	2118,71	134,562	32,636
		F1	r	11	765,55	39,093	11,787
			ikke r	17	706,06	61,069	14,811
		F2	r	11	1724,00	123,908	37,360
			ikke r	17	1801,65	161,883	39,262
		F3	r	11	2841,00	92,567	27,910
			ikke r	17	2762,35	215,591	52,289
		F1	r	11	622,82	38,152	11,503
			ikke r	18	584,67	30,874	7,277
unge	20UK						
	19UK						
	14UM						

13UM	F2	r	11	1509,55	115,673	34,877
		ikke r	18	1502,33	108,570	25,590
	F3	r	11	2371,36	115,056	34,691
		ikke r	18	2373,28	101,294	23,875
	F1	r	11	626,36	55,011	16,587
		ikke r	17	604,71	29,510	7,157
	F2	r	11	1758,55	160,932	48,523
		ikke r	17	1637,06	114,019	27,654
	F3	r	11	2914,00	91,279	27,522
		ikke r	17	2824,35	126,305	30,634

Independent Samples Test

alder informant			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						95% Confidence Interval of the Difference	
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference		Lower	Upper
eldre	1EM	F1	3,374	,077	3,018	27	,005	70,201	23,259		22,478	117,923
		Equal variances assumed										
		Equal variances not assumed			2,807	17,493	,012	70,201	25,011		17,546	122,856
		F2	,072	,790	-,051	27	,960	-2,755	54,083		-	108,214
		Equal variances assumed									113,724	
		Equal variances not assumed			-,050	22,826	,960	-2,755	54,718		-	110,485
	5EK	F3	,986	,330	-,384	26	,704	-52,465	136,693		-	228,512
		Equal variances assumed									333,442	
		Equal variances not assumed			-,414	25,740	,682	-52,465	126,808		-	208,320
		F1	6,863	,014	2,350	27	,026	55,187	23,483		7,004	103,370
		Equal variances assumed										
		Equal variances not assumed			1,969	12,227	,072	55,187	28,032		-5,764	116,138
		F2	,124	,728	-	27	,017	-115,167	45,167		-	-22,491
		Equal variances assumed			2,550						207,842	
		Equal variances not assumed			2,406	17,573	,027	-115,167	47,875		-	-14,410
		F3	,878	,357	1,743	27	,093	50,131	28,764		-8,888	109,150
		Equal variances assumed										
		Equal variances not assumed			1,929	26,824	,064	50,131	25,993		-3,219	103,482

voksne	4EK	F1	Equal variances assumed	1,334	,259	5,078	26	,000	125,647	24,743	74,787	176,507
			Equal variances not assumed			5,506	25,871	,000	125,647	22,821	78,727	172,568
		F2	Equal variances assumed	,040	,843	-	26	,000	-185,070	29,004	-	-
			Equal variances not assumed			6,381				244,688	125,451	
		F3	Equal variances assumed			-				-	-	-
			Equal variances not assumed			6,488	22,682	,000	-185,070	28,523	244,119	126,020
	2EM	F1	Equal variances assumed	,176	,678	,109	26	,914	4,973	45,642	-88,846	98,792
			Equal variances not assumed			,107	20,022	,916	4,973	46,593	-92,212	102,159
		F2	Equal variances assumed	,505	,483	2,973	27	,006	65,379	21,991	20,258	110,500
			Equal variances not assumed			3,262	26,606	,003	65,379	20,044	24,223	106,535
		F3	Equal variances assumed	,928	,344	-	27	,028	-70,394	30,239	-	-8,349
			Equal variances not assumed			2,328				132,439		
	8VM	F1	Equal variances assumed			-				-	-	-
			Equal variances not assumed			2,631	26,986	,014	-70,394	26,752	125,285	-15,503
		F2	Equal variances assumed	2,965	,097	1,181	27	,248	37,838	32,044	-27,911	103,588
			Equal variances not assumed			1,313	26,914	,200	37,838	28,809	-21,283	96,959
		F3	Equal variances assumed	,007	,933	3,048	26	,005	62,930	20,650	20,485	105,376
			Equal variances not assumed			2,861	17,151	,011	62,930	21,993	16,561	109,300
	7VM	F1	Equal variances assumed	1,076	,309	-	26	,075	-72,524	39,153	-	7,955
			Equal variances not assumed			1,852				153,004		
		F2	Equal variances assumed			-				-	-	-
			Equal variances not assumed			1,712	16,186	,106	-72,524	42,363	162,246	17,198
		F3	Equal variances assumed	,919	,347	-	26	,163	-45,791	31,862	-	19,703
			Equal variances not assumed			1,437				111,286		
	7VM	F1	Equal variances assumed			-				-	-	-
			Equal variances not assumed			1,517	24,957	,142	-45,791	30,177	107,948	16,365
	7VM	F1	Equal variances assumed	4,827	,037	1,062	27	,298	16,495	15,533	-15,377	48,367
			Equal variances not assumed									

unge	11VK	F2	Equal variances not assumed			1,235	26,259	,228	16,495	13,357	-10,948	43,937
			Equal variances assumed	,811	,376	-,113	27	,911	-4,020	35,649	-77,165	69,125
		F3	Equal variances not assumed			-,103	15,629	,920	-4,020	39,172	-87,222	79,181
			Equal variances assumed	,036	,851	1,304	27	,203	25,379	19,458	-14,546	65,303
		F1	Equal variances not assumed			1,301	21,117	,207	25,379	19,505	-15,171	65,929
			Equal variances assumed	,296	,591	3,267	26	,003	56,476	17,287	20,941	92,010
		F2	Equal variances not assumed			3,332	22,880	,003	56,476	16,952	21,399	91,553
			Equal variances assumed	1,200	,283	- 2,873	26	,008	-147,620	51,384	- 253,242	-41,998
		F3	Equal variances not assumed			- 2,704	17,309	,015	-147,620	54,591	- 262,641	-32,600
			Equal variances assumed	,296	,591	,176	26	,862	23,465	133,338	- 250,614	297,545
	10VK	F1	Equal variances not assumed			,182	23,735	,857	23,465	129,060	- 243,059	289,989
			Equal variances assumed	2,138	,155	3,630	27	,001	61,106	16,833	26,568	95,644
		F2	Equal variances not assumed			4,246	25,978	,000	61,106	14,392	31,522	90,690
			Equal variances assumed	,510	,481	- 2,525	27	,018	-81,500	32,274	- 147,721	-15,279
		F3	Equal variances not assumed			- 2,698	25,503	,012	-81,500	30,205	- 143,646	-19,354
			Equal variances assumed	,462	,502	-,950	27	,351	-56,449	59,433	- 178,397	65,498
		F1	Equal variances not assumed			-,944	20,890	,356	-56,449	59,779	- 180,806	67,907
			Equal variances assumed	,043	,837	1,687	26	,104	54,898	32,538	-11,985	121,782
		F1	Equal variances not assumed			1,660	20,342	,112	54,898	33,068	-14,005	123,802
			Equal variances assumed									

19UK	F2	Equal variances assumed	,211	,650	1,451	26	,159	117,631	81,091	-49,055	284,317
		Equal variances not assumed			1,411	19,528	,174	117,631	83,360	-56,525	291,787
	F3	Equal variances assumed	3,955	,057	,872	26	,391	58,294	66,868	-79,155	195,744
		Equal variances not assumed			,787	14,856	,444	58,294	74,093	-99,764	216,352
	F1	Equal variances assumed	1,176	,288	2,863	26	,008	59,487	20,776	16,780	102,193
		Equal variances not assumed			3,143	25,999	,004	59,487	18,929	20,577	98,396
	F2	Equal variances assumed	,530	,473	- 1,352	26	,188	-77,647	57,436	- 195,708	40,414
		Equal variances not assumed			- 1,433	25,129	,164	-77,647	54,197	- 189,238	33,944
	F3	Equal variances assumed	1,867	,184	1,138	26	,266	78,647	69,110	-63,411	220,705
		Equal variances not assumed			1,327	23,379	,197	78,647	59,271	-43,854	201,149
	F1	Equal variances assumed	,717	,405	2,953	27	,006	38,152	12,917	11,647	64,656
		Equal variances not assumed			2,803	17,917	,012	38,152	13,612	9,545	66,758
14UM	F2	Equal variances assumed	,000	,983	,169	27	,867	7,212	42,578	-80,150	94,574
		Equal variances not assumed			,167	20,219	,869	7,212	43,258	-82,960	97,384
	F3	Equal variances assumed	,000	,988	-,047	27	,963	-1,914	40,796	-85,620	81,792
		Equal variances not assumed			-,045	19,185	,964	-1,914	42,113	-89,999	86,171
	F1	Equal variances assumed	4,356	,047	1,358	26	,186	21,658	15,954	-11,136	54,451
		Equal variances not assumed			1,199	13,772	,251	21,658	18,065	-17,148	60,463
13UM	F2	Equal variances assumed	2,321	,140	2,343	26	,027	121,487	51,859	14,888	228,085

		Equal variances not assumed			2,175	16,465	,044	121,487	55,850	3,362	239,611
F3		Equal variances assumed	,597	,447	2,030	26	,053	89,647	44,156	-1,118	180,412
		Equal variances not assumed			2,177	25,584	,039	89,647	41,181	4,932	174,362

Tabell 11.4 Fullstendig tabell over testing av forskjeller mellom /r/-naboskap og ikke /r/-naboskap. Her er belegg fra leseprøven og rimprøven testet som et samlet materiale:

Group Statistics

alder	informant		naboskap	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
eldre	1EM	F1	r	20	533,75	62,108	13,888
			ikke r	25	474,52	59,566	11,913
		F2	r	20	1502,80	122,842	27,468
			ikke r	25	1504,80	128,919	25,784
		F3	r	19	2491,53	314,516	72,155
			ikke r	25	2607,24	376,070	75,214
	5EK	F1	r	19	662,95	69,306	15,900
			ikke r	26	605,81	37,873	7,428
		F2	r	19	1746,32	104,691	24,018
			ikke r	26	1862,92	95,352	18,700
		F3	r	19	2696,21	57,927	13,289
			ikke r	26	2657,81	89,087	17,471
	4EK	F1	r	19	716,05	41,496	9,520
			ikke r	25	611,24	68,534	13,707
		F2	r	19	1830,74	91,261	20,937
			ikke r	25	2016,20	107,265	21,453
		F3	r	19	3032,47	118,606	27,210
			ikke r	25	3036,08	133,564	26,713
	2EK	F1	r	19	634,58	44,768	10,270
			ikke r	26	584,42	67,760	13,289
		F2	r	19	1654,11	58,521	13,426
			ikke r	26	1712,31	88,217	17,301
		F3	r	19	2455,21	64,336	14,760
			ikke r	26	2409,19	87,035	17,069
voksne	8VM	F1	r	19	644,47	52,407	12,023
			ikke r	25	574,60	45,663	9,133
		F2	r	19	1557,74	100,380	23,029
			ikke r	25	1646,84	92,087	18,417
		F3	r	19	2353,16	72,211	16,566
			ikke r	25	2404,08	92,363	18,473
	7VM	F1	r	19	573,79	22,037	5,056
			ikke r	26	558,58	47,401	9,296
		F2	r	19	1434,63	87,544	20,084
			ikke r	26	1433,46	79,844	15,659
		F3	r	19	2392,95	50,084	11,490
			ikke r	26	2365,31	65,365	12,819
	11VK	F1	r	19	777,32	38,345	8,797
			ikke r	25	719,84	43,092	8,618
		F2	r	19	1787,79	126,429	29,005

unge	10VK	F3	ikke r	25	1913,88	107,557	21,511
			r	19	3070,47	253,197	58,087
		F1	ikke r	25	2994,08	321,697	64,339
			r	19	760,79	24,744	5,677
		F2	ikke r	26	708,00	58,665	11,505
			r	19	1720,95	70,581	16,192
	20UK	F3	ikke r	26	1804,65	82,959	16,270
			r	19	2654,42	166,446	38,185
		F1	ikke r	26	2657,96	168,260	32,999
			r	19	924,79	71,858	16,485
		F2	ikke r	25	876,32	73,600	14,720
			r	19	1575,05	189,562	43,488
	19UK	F3	ikke r	25	1520,16	204,758	40,952
			r	19	2085,84	212,457	48,741
		F1	ikke r	25	2189,76	177,334	35,467
			r	19	776,37	38,060	8,732
		F2	ikke r	25	713,12	57,582	11,516
			r	19	1721,05	102,469	23,508
	14UM	F3	ikke r	25	1776,68	162,173	32,435
			r	19	2802,79	107,815	24,734
		F1	ikke r	25	2752,44	228,078	45,616
			r	19	630,26	36,023	8,264
		F2	ikke r	26	582,54	28,933	5,674
			r	19	1510,32	112,126	25,723
	13UM	F3	ikke r	26	1503,27	106,447	20,876
			r	19	2372,63	110,595	25,372
		F1	ikke r	26	2373,08	105,793	20,748
			r	19	635,21	47,519	10,902
		F2	ikke r	25	617,32	36,784	7,357
			r	19	1714,47	161,552	37,063
		F3	ikke r	25	1630,52	130,266	26,053
			r	19	2897,11	87,711	20,122
			ikke r	25	2818,96	122,084	24,417

Independent Samples Test

				Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
								Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
											Lower	Upper
alder	informant			F	Sig.	t	df					
eldre	1EM	F1	Equal variances assumed	,297	,588	3,252	43	,002	59,230	18,211	22,505	95,955
			Equal variances not assumed			3,237	40,073	,002	59,230	18,297	22,252	96,208
		F2	Equal variances assumed	1,109	,298	-,053	43	,958	-2,000	37,881	-78,394	74,394
			Equal variances not assumed			-,053	41,640	,958	-2,000	37,674	-78,048	74,048
		F3	Equal variances assumed	,236	,630	1,083	42	,285	-115,714	106,833	331,311	99,883

5EK	F1	Equal variances not assumed			- 1,110	41,564	,273	-115,714	104,228	- 326,120	94,692
		Equal variances assumed	2,659	,110	3,550	43	,001	57,140	16,097	24,676	89,603
		Equal variances not assumed			3,256	25,828	,003	57,140	17,549	21,055	93,224
	F2	Equal variances assumed	,005	,946	- 3,888	43	,000	-116,607	29,991	- 177,090	-56,125
		Equal variances not assumed			- 3,831	36,722	,000	-116,607	30,439	- 178,298	-54,916
	F3	Equal variances assumed	1,560	,218	1,640	43	,108	38,403	23,415	-8,819	85,624
4EK	F1	Equal variances not assumed			1,749	42,526	,087	38,403	21,951	-5,880	82,686
		Equal variances assumed	3,805	,058	5,887	42	,000	104,813	17,804	68,883	140,742
		Equal variances not assumed			6,281	40,251	,000	104,813	16,688	71,091	138,535
	F2	Equal variances assumed	,775	,384	- 6,050	42	,000	-185,463	30,654	- 247,325	- 123,601
		Equal variances not assumed			- 6,187	41,406	,000	-185,463	29,976	- 245,984	- 124,943
	F3	Equal variances assumed	,120	,731	-,093	42	,926	-3,606	38,765	-81,838	74,625
2EM	F1	Equal variances not assumed			-,095	40,913	,925	-3,606	38,131	-80,618	73,405
		Equal variances assumed	1,320	,257	2,806	43	,008	50,156	17,877	14,103	86,208
		Equal variances not assumed			2,986	42,651	,005	50,156	16,795	16,277	84,034
	F2	Equal variances assumed	1,617	,210	- 2,498	43	,016	-58,202	23,297	- 105,185	-11,220
		Equal variances not assumed			- 2,658	42,679	,011	-58,202	21,899	- 102,375	-14,029
	F3	Equal variances assumed	2,757	,104	1,946	43	,058	46,018	23,644	-1,664	93,700
		Equal variances not assumed			2,039	42,985	,048	46,018	22,565	,510	91,526

voksne	8VM	F1	Equal variances assumed	,224	,639	4,717	42	,000	69,874	14,812	39,981	99,766	
			Equal variances not assumed			4,628	35,820	,000	69,874	15,098	39,248	100,500	
		F2	Equal variances assumed	,002	,968	-3,058	42	,004	-89,103	29,136	-147,901	-30,305	
			Equal variances not assumed			-3,022	37,028	,005	-89,103	29,488	-148,849	-29,357	
		F3	Equal variances assumed	2,249	,141	-1,984	42	,054	-50,922	25,663	-102,711	,867	
			Equal variances not assumed			-2,052	41,949	,046	-50,922	24,813	-100,998	-,846	
		7VM	F1	Equal variances assumed	8,380	,006	1,297	43	,201	15,213	11,727	-8,436	38,861
				Equal variances not assumed			1,438	37,428	,159	15,213	10,582	-6,220	36,645
	F2		Equal variances assumed	,153	,697	,047	43	,963	1,170	25,097	-49,444	51,784	
			Equal variances not assumed			,046	36,756	,964	1,170	25,467	-50,442	52,782	
	F3		Equal variances assumed	2,350	,133	1,540	43	,131	27,640	17,942	-8,545	63,824	
			Equal variances not assumed			1,606	42,873	,116	27,640	17,215	-7,080	62,360	
	11VK		F1	Equal variances assumed	,310	,581	4,592	42	,000	57,476	12,516	32,217	82,735
				Equal variances not assumed			4,667	40,886	,000	57,476	12,315	32,603	82,349
		F2	Equal variances assumed	,346	,559	-3,571	42	,001	-126,091	35,312	-197,352	-54,829	
			Equal variances not assumed			-3,492	35,249	,001	-126,091	36,111	-199,381	-52,800	
		F3	Equal variances assumed	,459	,502	,853	42	,399	76,394	89,571	-104,368	257,156	
			Equal variances not assumed			,881	41,928	,383	76,394	86,682	-98,546	251,333	
10VK	F1	Equal variances assumed	6,161	,017	3,681	43	,001	52,789	14,339	23,871	81,708		

unge	20UK		Equal variances not assumed			4,115	35,714	,000	52,789	12,829	26,763	78,816
			F2 Equal variances assumed	,059	,809	- 3,555	43	,001	-83,706	23,547	- 131,193	-36,220
			Equal variances not assumed			- 3,647	41,924	,001	-83,706	22,954	- 130,032	-37,381
			F3 Equal variances assumed	,042	,838	-,070	43	,944	-3,540	50,555	- 105,495	98,414
			Equal variances not assumed			-,070	39,187	,944	-3,540	50,468	- 105,606	98,525
			F1 Equal variances assumed	,336	,566	2,186	42	,034	48,469	22,175	3,719	93,220
			Equal variances not assumed			2,193	39,373	,034	48,469	22,101	3,780	93,159
			F2 Equal variances assumed	,273	,604	,909	42	,368	54,893	60,380	-66,960	176,745
			Equal variances not assumed			,919	40,306	,364	54,893	59,735	-65,808	175,593
			F3 Equal variances assumed	,481	,492	- 1,768	42	,084	-103,918	58,792	- 222,565	14,729
19UK			Equal variances not assumed			- 1,724	34,792	,094	-103,918	60,279	- 226,317	18,481
			F1 Equal variances assumed	2,393	,129	4,143	42	,000	63,248	15,265	32,443	94,054
			Equal variances not assumed			4,376	41,319	,000	63,248	14,452	34,068	92,429
			F2 Equal variances assumed	3,316	,076	- 1,308	42	,198	-55,627	42,532	- 141,460	30,206
			Equal variances not assumed			- 1,389	40,819	,172	-55,627	40,058	- 136,537	25,282
			F3 Equal variances assumed	2,999	,091	,888	42	,380	50,349	56,701	-64,077	164,776
			Equal variances not assumed			,970	36,034	,338	50,349	51,890	-54,885	155,584
			F1 Equal variances assumed	,676	,416	4,927	43	,000	47,725	9,686	28,191	67,258
			Equal variances not assumed			4,761	33,596	,000	47,725	10,025	27,343	68,106
			F1 Equal variances assumed									
14UM			Equal variances not assumed									
			F1 Equal variances assumed									

13UM	F2	Equal variances assumed	,000	,984	,214	43	,831	7,047	32,856	-59,214	73,307
		Equal variances not assumed			,213	37,733	,833	7,047	33,129	-60,034	74,127
	F3	Equal variances assumed	,009	,923	-,014	43	,989	-,445	32,545	-66,078	65,187
		Equal variances not assumed			-,014	37,915	,989	-,445	32,775	-66,800	65,909
	F1	Equal variances assumed	1,607	,212	1,409	42	,166	17,891	12,699	-7,737	43,518
		Equal variances not assumed			1,360	32,995	,183	17,891	13,152	-8,867	44,648
	F2	Equal variances assumed	,969	,331	1,909	42	,063	83,954	43,981	-4,804	172,711
		Equal variances not assumed			1,853	33,964	,073	83,954	45,303	-8,118	176,025
	F3	Equal variances assumed	1,476	,231	2,362	42	,023	78,145	33,081	11,385	144,905
		Equal variances not assumed			2,470	41,901	,018	78,145	31,640	14,289	142,002

Tabell 11.5 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de voksnes /e,æ/-vokaler. Belegg fra rimprøven og leseprøven er testet som et samlet materiale:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	90	553,22	83,653
		voksne	89	584,66	53,813
	F2	eldre	90	1595,82	139,796
		voksne	89	1520,18	128,127
Kvinne	F1	eldre	89	643,07	70,403
		voksne	89	737,39	52,108
	F2	eldre	89	1874,21	139,180
		voksne	89	1813,87	119,484

Independent Samples Test

sex	Levene's Test for Equality of Variances	
	t-test for Equality of Means	

			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
										Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	9,724	,002	-2,987	177	,003	-31,441	10,526	-52,214	-10,667
		Equal variances not assumed			-2,994	152,129	,003	-31,441	10,502	-52,189	-10,692
	F2	Equal variances assumed	1,013	,315	3,773	177	,000	75,642	20,050	36,075	115,210
		Equal variances not assumed			3,775	175,990	,000	75,642	20,040	36,093	115,192
Kvinne	F1	Equal variances assumed	4,360	,038	-10,160	176	,000	-94,326	9,284	-112,649	-76,003
		Equal variances not assumed			-10,160	162,159	,000	-94,326	9,284	-112,660	-75,992
	F2	Equal variances assumed	1,552	,215	3,104	176	,002	60,348	19,444	21,975	98,721
		Equal variances not assumed			3,104	172,055	,002	60,348	19,444	21,969	98,727

Tabell 11.6 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de voksnes og de unges /e,æ/-vokaler. Belegg fra rimprøven og leseprøven er testet som et samlet materiale:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	voksne	89	584,66	53,813
		unge	89	613,74	42,236
	F2	voksne	89	1520,18	128,127
		unge	89	1585,61	152,127
Kvinne	F1	voksne	89	737,39	52,108
		unge	88	818,84	103,844
	F2	voksne	89	1813,87	119,484
		unge	88	1648,26	200,524

Independent Samples Test

sex	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	

										Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	6,022	,015	-4,010	176	,000	-29,079	7,251	-43,389	-14,768
		Equal variances not assumed			-4,010	166,595	,000	-29,079	7,251	-43,395	-14,762
	F2	Equal variances assumed	1,147	,286	-3,103	176	,002	-65,427	21,083	-107,035	-23,819
		Equal variances not assumed			-3,103	171,055	,002	-65,427	21,083	-107,043	-23,811
Kvinne	F1	Equal variances assumed	40,111	,000	-6,606	175	,000	-81,448	12,329	-105,781	-57,114
		Equal variances not assumed			-6,584	127,876	,000	-81,448	12,371	-105,927	-56,969
	F2	Equal variances assumed	14,968	,000	6,683	175	,000	165,604	24,779	116,699	214,508
		Equal variances not assumed			6,665	141,558	,000	165,604	24,846	116,486	214,722

Tabell 11.7 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de unges /e,æ/-vokaler. Belegg fra rimprøven og leseprøven er testet som et samlet materiale:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	90	553,22	83,653
		unge	89	613,74	42,236
	F2	eldre	90	1595,82	139,796
		unge	89	1585,61	152,127
Kvinne	F1	eldre	89	643,07	70,403
		unge	88	818,84	103,844
	F2	eldre	89	1874,21	139,180
		unge	88	1648,26	200,524

Independent Samples Test

sex	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper

Mann	F1	Equal variances assumed	24,571	,000	-6,099	177	,000	-60,519	9,922	-80,101	-40,938
		Equal variances not assumed			-6,120	131,933	,000	-60,519	9,889	-80,081	-40,957
	F2	Equal variances assumed	,030	,863	,468	177	,640	10,215	21,834	-32,873	53,304
		Equal variances not assumed			,468	175,399	,641	10,215	21,844	-32,896	53,327
Kvinne	F1	Equal variances assumed	16,867	,000	-	175	,000	-175,773	13,322	-	-
		Equal variances not assumed			-	152,839	,000	-175,773	13,350	-	-
	F2	Equal variances assumed	7,760	,006	8,717	175	,000	225,952	25,921	174,794	277,111
		Equal variances not assumed			8,700	154,880	,000	225,952	25,973	174,646	277,259

Tabell 11.8 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de voksnes /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler uten naboskap med /r/ testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	51	530,55	84,129
		voksne	51	566,43	46,794
	F2	eldre	51	1610,59	151,145
		voksne	51	1538,06	137,345
Kvinne	F1	eldre	51	608,47	54,582
		voksne	51	713,80	51,457
	F2	eldre	51	1938,06	126,718
		voksne	51	1858,20	109,704

Independent Samples Test

			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference
										Lower Upper
sex										
Mann	F1	Equal variances assumed	11,828	,001	-2,662	100	,009	-35,882	13,480	-62,627 -9,138

Kvinne	F2	Equal variances not assumed			-2,662	78,235	,009	-35,882	13,480	-62,718	-9,047
		Equal variances assumed	,211	,647	2,536	100	,013	72,529	28,597	15,793	129,266
	F1	Equal variances not assumed			2,536	99,097	,013	72,529	28,597	15,787	129,272
		Equal variances assumed	,037	,848	-10,028	100	,000	-105,333	10,504	-126,173	-84,494
	F2	Equal variances not assumed			-10,028	99,654	,000	-105,333	10,504	-126,174	-84,493
		Equal variances assumed	,149	,700	3,403	100	,001	79,863	23,470	33,299	126,426
		Equal variances not assumed			3,403	97,991	,001	79,863	23,470	33,288	126,438
		Equal variances assumed									

Tabell 11.9 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de voksnes og de unges /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler uten naboskap med /r/ testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	voksne	51	566,43	46,794
		unge	51	599,59	37,100
	F2	voksne	51	1538,06	137,345
		unge	51	1565,65	133,934
Kvinne	F1	voksne	51	713,80	51,457
		unge	50	794,72	105,222
	F2	voksne	51	1858,20	109,704
		unge	50	1648,42	224,061

Independent Samples Test

sex			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	4,337	,040	-3,965	100	,000	-33,157	8,362	-49,747	-16,567

Kvinne	F2	Equal variances not assumed			3,965	95,056	,000	-33,157	8,362	-49,757	-16,556
		Equal variances assumed	,223	,638	1,027	100	,307	-27,588	26,863	-80,883	25,707
	F1	Equal variances not assumed			1,027	99,937	,307	-27,588	26,863	-80,884	25,707
		Equal variances assumed	32,686	,000	4,924	99	,000	-80,916	16,432	113,521	-48,311
	F2	Equal variances not assumed			4,894	70,854	,000	-80,916	16,533	113,884	-47,948
		Equal variances assumed	18,325	,000	5,994	99	,000	209,776	34,999	140,331	279,222
		Equal variances not assumed			5,957	70,901	,000	209,776	35,214	139,559	279,993

Tabell 11.10 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de unges /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler uten naboskap med /r/ testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	51	530,55	84,129
		unge	51	599,59	37,100
	F2	eldre	51	1610,59	151,145
		unge	51	1565,65	133,934
Kvinne	F1	eldre	51	608,47	54,582
		unge	50	794,72	105,222
	F2	eldre	51	1938,06	126,718
		unge	50	1648,42	224,061

Independent Samples Test

sex			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
										Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	23,288	,000	-5,362	100	,000	-69,039	12,875	-94,583	-43,496

Kvinne	F2	Equal variances not assumed			-5,362	68,738	,000	-69,039	12,875	-94,726	-43,352
		Equal variances assumed	,779	,379	1,589	100	,115	44,941	28,278	-11,162	101,045
	F1	Equal variances not assumed			1,589	98,573	,115	44,941	28,278	-11,172	101,055
		Equal variances assumed	29,301	,000	- 11,198	99	,000	-186,249	16,633	- 219,252	- 153,247
	F2	Equal variances not assumed			- 11,134	73,266	,000	-186,249	16,729	- 219,588	- 152,911
		Equal variances assumed	14,115	,000	8,017	99	,000	289,639	36,130	217,949	361,329
		Equal variances not assumed			7,975	77,117	,000	289,639	36,317	217,324	361,953
		Equal variances assumed									

Tabell 11.11 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de voksnes /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler med /r/- naboskap testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	39	582,87	74,059
		voksne	38	609,13	53,434
	F2	eldre	39	1576,51	122,627
		voksne	38	1496,18	111,899
Kvinne	F1	eldre	38	689,50	62,438
		voksne	38	769,05	32,913
	F2	eldre	38	1788,53	105,894
		voksne	38	1754,37	106,521

Independent Samples Test

sex			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	1,781	,186	-	75	,079	-26,260	14,750	-55,644	3,124
		Equal variances not assumed			-	69,173	,078	-26,260	14,689	-55,563	3,043

Kvinne	F2	Equal variances assumed	1,492	,226	3,000	75	,004	80,329	26,773	26,994	133,664
		Equal variances not assumed			3,004	74,684	,004	80,329	26,741	27,054	133,603
	F1	Equal variances assumed	4,079	,047	6,948	74	,000	-79,553	11,450	102,367	-56,738
		Equal variances not assumed			6,948	56,089	,000	-79,553	11,450	102,489	-56,616
	F2	Equal variances assumed	,004	,951	1,402	74	,165	34,158	24,366	-14,392	82,708
		Equal variances not assumed			1,402	73,997	,165	34,158	24,366	-14,392	82,708

Tabell 11.12 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de voksnes og de unges /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler med /r/- naboskap testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	voksne	38	609,13	53,434
		unge	38	632,74	41,666
	F2	voksne	38	1496,18	111,899
		unge	38	1612,39	171,799
Kvinne	F1	voksne	38	769,05	32,913
		unge	38	850,58	94,195
	F2	voksne	38	1754,37	106,521
		unge	38	1648,05	167,518

Independent Samples Test

			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
										Lower	Upper
sex			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	2,450	,122	-2,148	74	,035	-23,605	10,992	-45,507	-1,703
		Equal variances not assumed			-2,148	69,850	,035	-23,605	10,992	-45,529	-1,682
	F2	Equal variances assumed	4,813	,031	-3,494	74	,001	-116,211	33,260	182,482	-49,939

Kvinne	F1	Equal variances not assumed	37,866	,000	-	63,605	,001	-116,211	33,260	-	-49,758
		Equal variances assumed			3,494	74	,000	-81,526	16,186	-	-49,274
	F2	Equal variances not assumed			-	45,902	,000	-81,526	16,186	-	-48,943
		Equal variances assumed			5,037	74	,001	106,316	32,204	42,148	170,483
		Equal variances not assumed			5,037	62,717	,002	106,316	32,204	41,956	170,675

Tabell 11.13 Fullstendig tabell over sammenlikningen av de eldres og de unges /e,æ/-vokaler. Her er bare belegg på /e,æ/-vokaler med /r/- naboskap testet:

Group Statistics

sex	alder	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Mann	F1	eldre	39	582,87	74,059
		unge	38	632,74	41,666
	F2	eldre	39	1576,51	122,627
		unge	38	1612,39	171,799
Kvinne	F1	eldre	38	689,50	62,438
		unge	38	850,58	94,195
	F2	eldre	38	1788,53	105,894
		unge	38	1648,05	167,518

Independent Samples Test

sex			Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
			F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
										Lower	Upper
Mann	F1	Equal variances assumed	6,587	,012	-3,628	75	,001	-49,865	13,744	-77,244	-22,486
		Equal variances not assumed			-3,653	60,177	,001	-49,865	13,650	-77,167	-22,563
	F2	Equal variances assumed	1,879	,175	-1,057	75	,294	-35,882	33,947	-103,507	31,743
		Equal variances not assumed			-1,052	66,820	,296	-35,882	34,092	-103,934	32,170

Kvinne	F1	Equal variances assumed	11,495	,001	- 8,786	74	,000	-161,079	18,333	- 197,608	- 124,550
		Equal variances not assumed			- 8,786	64,253	,000	-161,079	18,333	- 197,700	- 124,458
	F2	Equal variances assumed	4,347	,041	4,369	74	,000	140,474	32,149	76,415	204,533
		Equal variances not assumed			4,369	62,499	,000	140,474	32,149	76,218	204,729

Sammendrag

Jeg hadde flere mål med denne oppgaven. Det første var å finne ut hva som hadde skjedd med /e:/ og /æ:/ i trykksterk stilling før og etter /r/. Her fant jeg ut at endringene hadde beveget seg i retning av talt bokmål / standard østlandsk. Endringene skjer leksikalsk, og spesielt utviklingen der lang /e:/ blir til lang /æ:/ før /r/, ser ut til å bli en gjennomført endring innen kort tid.

Det andre målet med oppgaven var å finne ut hvordan kort /e/ og /æ/ i trykksterk stilling har utviklet seg i kristiansandsk. Resultatene jeg fikk, viser at det systemet som fantes i tradisjonelt kristiansandsk, der vokalen ble åpnere (altså at det ble brukt en æ-lyd) når den stod framfor eller etter en /r/, ikke lenger er et system alle har i dialekten sin. Det vil si at /r/-naboskap ikke lenger vil påvirke kvaliteten på vokalen slik den har gjort. I tillegg peker også materialet mitt på en tendens til at kort /e/ generelt blir mer åpen og bakre, altså at den går i retning av å bli en /æ/.

Et tredje mål jeg hadde, var å finne ut hvorfor disse endringene hadde skjedd. Jeg så på endringene i de lange vokalene som en del av en standardiseringsprosess, der uttalen i østlandsk og/eller talt bokmål har vært en påvirkningskraft. For å forklare hvordan endringen har kunnet spre seg i kristiansandsdialekten, så jeg på ytre faktorer som mobilitet, massemedia, identitet, holdninger og prestisje.

Det var ikke like lett å si noe sikkert om årsakene til at kort /e/ beveger seg i retning av en /æ/, men jeg har sett på noen mulige årsaker til hvordan endringen har kunnet oppstå som en innovasjon. Her er det mest indre faktorer jeg har konsentrert meg om.

For å komme fram til disse resultatene intervjuet jeg 24 informanter. Jeg brukte en blanding av et kvalitativt og et kvantitativt intervju, der jeg gjennomførte en del språkprøver og en holdningsundersøkelse. Svarene fra holdningsundersøkelsen knyttet jeg til mine forsøk på å forklare spredningen av endringene i bruken av lang /e:/ og /æ:/. I oppgaven finnes det også kvalitative portrett av fire av informantene mine, dette for å kunne se nærmere på forholdet mellom språket og språkbrukerne.